

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

СЛУЖБЕНИ ЛИСТ
МИНИСТАРСТВА ПРОСВЕТЕ

БРОЈ 2

ФЕБРУАР 1924

ГОД. ХЛІ

СЛУЖБЕНИ ДЕО

ОПШТЕ ОДЕЉЕЊЕ

УКАЗИ Њ. В. КРАЉА АЛЕКСАНДРА I.

ПОСТАВЉЕЊА

Указом Њ. Величанства Краља од 27 јануара 1924 године, постављени су :

у Министарству Просвете :

за писара I класе Душан М. Матић и Милан Кошанин, дипломирани студенти.

ПЕНЗИОНИСАЊА

Указом Његовог Величанства Краља од 30 јануара 1924 године стављени су у стање покоја: Д-р Мирко Королија, секретар I класе Министарства Просвете; Будимир Граховац, писар I класе Министарства Просвете; Ђорђе Д. Јовановић, рачунски фактор Државне Штампарије у Београду и Михаило Грујић, технички фактор Државне Штампарије у Београду на основи § 70 досадашњег Закона о чиновницима грађанског реда а у вези са чл. 226, 239 и 243 Закона о чиновницима и осталим државним службеницима грађанског реда, с правом на пензију која им припада према годинама службе.

ОТПУШТАЊА

Указом Његовог Величанства Краља од 30 јануара 1924 године отпуштени су из државне службе на основи § 76 досадашњег Закона о чиновницима грађанског реда, а у вези са чл. 226 и 243 Закона о чиновницима и осталим државним службеницима грађанског реда: Милош Ерцеговац, секретар III класе Министарства Просвете; Владета Поповић, Даница Спасић, Стојан Срећковић и Вукосава Гавриловић, писари I класе Министарства Просвете; Божа Лазовић и Љубица Вукотићева, писари II класе Министарства Просвете; Миодраг Станковић, архивар Државне Штампарије у Београду; Михаило С. Живковић, помоћник благајника Државне Штампарије у Београду и Милорад Игњатовић, писар I класе Државне Штампарије у Београду, с тим, да им се на име накнаде даде двомесечна досадашња плата са додацима на скупцу.

ГЛАВНИ ПРОСВЕТНИ САВЕТ

— 1378 редовни сасџанак од 18 децембра 1923 године —

Присутни: председник г. Д-р Богдан Гавриловић, чланови: г. г. Д-р Чед. Митровић, Д-р Никола Вулић, Д-р Влад. Ђоровић, Јован Ђ. Јовановић, Јеремија Живановић, Д-р Лаза Ненадовић, Димитрије Тричковић, Љуб. М. Протић, Павле Стевановић, Мирко Поповић, Лазар Трипковић, Т. Радивојевић, Светозар Томић, Милутин Станковић и Дим. Пауновић.

Секретар, Сл. Миловановић.

I Прочитан је и примљен записник претходног састанка.

II Г. г. Тричковић и Радивојевић усмено реферишу о молби г-це Даринке Николићеве (в. 1377 записник)

Саслушавши, Савет је мишљења, да се молитељици може дати назив професора.

III Г. г. Тричковић и Трипковић усмено реферишу о квалификацијама кандидата за наставничка места у средњој школи.

Савет је мишљења: да Михаило Рапош треба да поднесе документа о своме школовању, и да Сергеј Пјотронски нема квалификација.

IV Чита се молба Јована Ш. Јовановића, да му се допусти полагање испита зрелости у реалци.

Савет је мишљења, да молилац претходно треба да положи све неучене разреде реалке.

V Прочитани су реферати г. г. Милутина Станковића и Дим. Пауновића о училу *Рачунски кино* г. Свет. Радојчића.

Савет усваја реферате с мишљењем, да се ово учило не може препоручити. Референтима издати по 100 динара хонорара.

VI Прочитани су реферати г. г. Д-р Ивана Ђаје, Срет. Вукашиновића и Петра Ђурића о уџбеницима *Познавање природе* за III и IV разред основних школа од г. М. Рабреновића.

Савет усваја реферат и даје мишљење, да се *Познавање природе* од г. М. Рабреновића може препоручити као помоћна књига у III и IV разреду осн. школа. За реферат издати 600 динара хонорара.

VII Прочитани су реферати г. г. Вујице Петковића и Милана Поповића о листу *Српско Косово*, које излази у Косовској Митровици. Саслушавши реферат, као и мишљење г. г. Д-р Ђоровића, Живановића и Стевановића, Савет одлучује, да се овај лист не може препоручити. За реферат издати 200 динара хонорара.

VIII Прочитани су реферати г. г. Д-р Влад. Ђоровића, Свет. Максимовића и Милоша Зечевића о *Историји Срба, Хрваџа и Словенаца* за средње школе, од г. г. Влад. Радојевића и Јована Ђорђевића.

Саслушавши, Савет је мишљења, да се ова историја не може препоручити као уџбеник.

Референтима издати по 300 динара хонорара, а реферати г. г. Ђорђевића и Зечевића да се штампају у „Просветном Гласнику“.

IX Председник саопштава, да су г. г. епископ Иринеј Ђирић, Петар Крстић и Коста Манојловић поднели реферате о *Ношном зборнику*, г. Ненада Барачког. Како су реферати опширнији то се због кратког времена не могу сада прочитати, предлаже, да се умоли један од чланова Савета да их прочита и наредном састанку саопшти.

Савет усваја предлог и одређује г. Дим. Тричковића.

— 1379 редовни сасџанак од 25 децембра 1923 године —

Присутни: председник г. Д-р Богдан Гавриловић, чланови: г. г. Д-р Чед. Митровић, Д-р Никола Вулић, Д-р Ал. Белић, Д-р Влад. Ђоровић, Јован Ђ. Јовановић,

Јеремија Живановић, Д-р Лаза Ненадовић, Дим. Тричковић, Љуб М. Протић, Павле Стевановић, Мирко Поповић, Лазар Трипковић, Т. Радивојевић, Светозар Томић, Милутин Станковић и Димитрије Пауновић.

Секретар, Сл. Миловановић.

I Прочитан је и примљен записник претходног састанка.

II Г. Тричковић усмено саопштава мишљење одређених реферата о *Ношном Зборнику* г. Ненада Барачког.

Савет је мишљења, да се овај *Зборник* може препоручити као помоћна књига за учитељске школе, но претходно га треба упутити на одобрење Архијерејском Синоду. Референтима издати 600 дин. хонорара.

III Г. г. Тричковић и Трипковић усмено реферишу о квалификацијама кандидата за наставничка места у средњој школи.

Савет је мишљења; да Олга Купрејанова има квалификација за суплента (под уговором), да Филип Степанов треба да остане привремени учитељ, док не поднесе поуздане документе о својим квалификацијама; и да Милан Арсић не може постати привремени учитељ вештина, док не положи 3 и 4 разред гимназије.

IV Г. г. Протић и Станковић реферишу о молбама учитеља осн. школа за пензију и реактивирање.

Савет је мишљења, да Рахилу Манојловић треба ставити у пензију; и да Јована Нешића не треба реактивирати због година старости и недовољних квалификација (није свршио учитељску школу).

V Г. Д-р Чед. Митровић усмено реферише о кривици Миладина Зарића, учитеља у Косјерићу.

Саслушавши, Савет је мишљења: да је тужени, одбијајући да упише ђака учинио дисциплинску кривицу мањег реда, која не заслужује строгу казну, али, како је на своме саслушању по другој тужби дао неке изјаве које га не представљају као погодног школског радника и васпитача, треба га поново саслушати да ли остаје при поменутих изјавама, а од школског надзорника прибавити извештај о његову раду у школи и околини; и да би, преко Министарства Унутрашњих Дела требало извидети, је ли месна полицијска власт, у својој надлежности, поступила према изазивачу нереда на овогодишњој Видовданској прослави у тамошњој школи, а ако није, наредити да то одмах учини и кривце строго казни, како би се и на тај начин указало задовољење повређеном угледу школе и наставника.

— 1380 редовни сасџанак, од 26 децембра 1923 године —

Присутни: председник г. Д-р Богдан Гавриловић, чланови: г. г. Д-р Чед. Митровић, Д-р Никола Вулић, Д-р Алек. Белић, Д-р Влад. Ђоровић, Јован Ђ. Јовановић, Јеремија Живановић, Д-р Лаза Ненадовић, Дим. Тричковић, Љуб М. Протић, Павле Стевановић, Мирко Поповић, Лазар Трипковић, Тодор Радивојевић, Свет. Томић, Милутин Станковић и Дим. Пауновић.

Секретар, Сл. Миловановић.

I Прочитан је и примљен записник претходног састанка.

II Прочитано је писмо Господина Министра Просвете СНБр. 29328, с молбом Јелице Цинцар-Марковићеве, званичника Држ. Хипотекарне Банке, да јој се свршена четири разреда у женском васпитном заводу М. Маринковићке у Београду признаду као државна нижа гимназија.

Савет одлучује, да се за реферат умоли г. Дим. Тричковић.

III Прочитано је писмо Господина Министра Просвете СНБр. 25370 од 18 ов, мес., с молбом г. Ђуре Ј. Келера, инспектора финансијске контроле у Београду, да му се допусти полагање вишег течајног испита у средњој школи.

Савет је мишљења, да молилац треба претходно да положи све неучене ра-
зrede, у смислу Правила о приватним испитима у средњим школама.

IV Прочитано је писмо Господина Министра Просвете СНБр. 25006 од 11 овог
мес. с молбом Катарине Петровић из Гроцке, да јој се пет година свршене рад-
ничке школе у Гроцкој признају као два разреда гимназије.

Савет одлучује, да треба прибавити извештај од Женског Друштва у Београду,
да ли је у Гроцкој постојала та школа с пет разреда и да ли је исту молитељица
свршила.

V Прочитано је писмо Господина Министра Просвете СНБр. 24996 од 11 овог
мес. с молбом г-ђе Лепосаве Ђ. Цветковићеве, статистичара Државне Статистике,
да јој се призна факултетска спрема, пошто је 1893—97 год. била ванредни слу-
шалац филозофског факултета Велике Школе у Београду.

Савет је мишљења, да се молитељици не може признати факултетска спрема.

VI Прочитано је писмо Господина Министра Просвете СНБр. 25109 од 15 овог
мес. с представком Мин. Војске и Морнарице, да ли се виша трговачка школа Бео-
градске Трговачке Омладине може сматрати равном оним школама, чијим се кан-
дидатима одлаже рок служења у сталном кадру до навршене 25 године живота.
Савет одлучује да се за реферат умоли г. Радивојевић.

VII Прочитан је реферат г.г. Милутина Станковића и Дим. Пауновића о *Ра-
чунаљци* за I и II разред основне школе, г. Вук. Поповића, учитеља из Београда.
Саслушавши, Савет је мишљења, да се ова рачунаљка може препоручити као учило
приватног издања.

За реферат издати 250 динара хонорара.

VIII Г. Свет. Томић усмено реферише о молбама Николе Р. Трипковића и Че-
домира Станковића, за еквиваленцију школовања.

Саслушавши, Савет је мишљења: да се може сматрати, да г. Трипковић има
завршену средњу школу; и да молилац Станковић, ако је свршио основну школу,
може као приватан ученик да полаже испите у гимназији.

IX Прочитано је писмо Господина Министра Просвете СНБр. 24334 од 3 ов.
мес., с молбом г-ђе Данице пок. П. С. Протића, да се *Хришћанска Еџика* пок.
Протића препоручи као уџбеник за средње школе, а заостали примерци његове
Науке о богослужењу да се откупе. Савет одлучује, да се за реферат умоли г. Ра-
дивојевић.

Прочитано је писмо Господина Министра Просвете СНБр. 25671 од 22 ов. мес.,
с молбом г.г. Богдана Поповића и Д-р Милоша Тривунца, проф. Универзитета, да
се њихова *Француска Чишанка* одобри за више разреде средњих школа.

Према усменом реферату г. Д-р Ђоровића, а пошто је књига позната и другим
члановима, Савет је мишљења, да се може препоручити.

XI Прочитано је писмо Господина Министра Просвете СНБр. 25508 од 20 ов.
мес., с молбом г. Д-р Мирка Деановића, професора у Сплиту, да се његов превод
дела *Словенске Лиџерајуре*, од професора Јана Махала, препоручи за школе.

Савет је мишљења, да се о овој ствари не може решавати, док молилац неби
поднео превод.

XII Прочитано је писмо Господина Министра Просвете СНБр. 24717 од 7 овог
мес. с молбом г. Милоша Милошевића, управитеља Учитељске школе у пензији, да
се његова *Методика више основне и средње наставе* препоручи наставницима и
књижницама основних, средњих и стручних школа.

Савет одлучује, да се за преглед и оцену умоле г.г. Д-р Виџентије Ракић и
Милутин Станковић, а писац да положи 400 динара за хонорар.

XIII Прочитано је писмо Господина Министра Просвете СНБр. 24618 од 6 ов.
мес., с молбом „Библиотеке савремених религиозно моралних питања“, да се књига

Молишве на језеру епископа г. Николаја препоруче за школске књижнице и за поклањање ученицима средњих школа.

Савет је мишљења, да се књига може препоручити школским књижницама.

XIV Прочитано је писмо Господина Министра Просвете СНБр. 25048 од 12 ов. мес., с представком одељења за Просвету и Вере у Хрватској и Славонији, да се *Орца географија* проф. Вида Баленовића, одобри као уџбеник за средње школе.

Савет одлучује да се за преглед и оцену умоле г. г. Светозар Томић, Иво Јурас и Виљем Модестин, а молилац да положи 600 динара за хонорар.

XV Прочитано је писмо Господина Министра Просвете ПБр. 9499 од 10 ов. мес., с молбом г. Д-р Франа Бубановића, проф. Универзитета у Загребу, да се његове књиге *Slike iz Kemije i Kemija živih bića* одобре и препоруче за школске књижнице и за ученике средњих и учитељских школа.

Према усменом реферату председника г. Д-р Гавриловића, Савет је мишљења да молбу треба уважити.

XVI Г. г. Мирко Поповић и Јеремија Живановић читају своје реферате о делу *Основна начела друштвеног животоша* од г. г. Драгољуба Илића и Јевђена Јелачића.

Саслушавши, Савет је мишљења, да би се дело могло препоручити, ако писци изврше исправке према примедбама реферата.

За реферате издати 200 динара хонорара.

XVII Прочитано је писмо Господина Министра Просвете ОНБр. 50834 од 27. пр. мес., с извештајем Министарства Социјалне Политике о *Чишњаци за слепо* Јосипа Кобала.

Савет је мишљења, да се о овоме предмету не може решавати, док се не пропише наставни план и програм за основне школе у целој земљи.

XVIII Председник саопштава, да треба спремити предлог Господину Министру Просвете о награди члановима Саветских секција за преглед наставничких квалификација и за учитељске пензије и реактивирање, у 1923 години.

Савет одлучује, да се предложи по 2.500 динара на име награде г. г. Дим. Тричковићу, Љуб. М. Протићу и Милутину Станковићу, а г. г. Д-р Светолику Стевановићу и Лазару Тричковићу по 1250 динара, за рад у поменутом секцијама.

XIX Г. Д-р Белић усмено реферише о молби г. Спира Хаџи-Ристића, да му се сведочанство свршене *Ecole nationale des langues orientales vivantes* призна као факултетска диплома.

Саслушавши, Савет је мишљења, да је ово виша стручна школа, и не одговара факултету.

— 1831 редовни сасџанак од 14 јануара 1924 године —

Присутни: председник г. Д-р Богдан Гавриловић, председник г. Д-р Данило Катић, чланови: г. г. Д-р Чед. Митровић, Д-р Никола Вулић, Д-р Александар Белић, Д-р Влад. Ђоровић, Јован Ђ. Јовановић, Јеремија Живановић, Д-р Лаза Ненадовић, Дим. Ј. Тричковић, Љуб. М. Протић, Павле Стевановић, Мирко Поповић, Лазар Тричковић, Т. Радивојевић, Светозар Томић, Милутин Станковић и Дим. Пауновић
Секретар, Сл. Миловановић.

I Прочитан је и примљен записник претходног састанка.

II Г. г. Тричковић и Тричковић усмено реферишу о квалификацијама кандидата за наставнике у средњој школи.

Саслушавши, Савет је мишљења: да Вера Кутузова има квалификација за привремену учитељицу вештина; Олга Росалкова, Михаил Чекмарев, Јелисавета Фетинг, Николај Ракитин, за хонорарне наставнике; да Марко Пугачев нема квалификација за професора; да Жана Миловановић поднесе оригиналну диплому или ове-

рени препис; и да Ђорђе Живанов има квалификација за суплента у Богословији, а у гимназији може предавати веронауку као хонорарни наставник.

III Г. г. Протић и Станковић усмено реферишу о молбама учитеља основних школа за пензију и реактивирања.

Саслушавши, Савет је мишљења, да Антицу Кушар и Марту Димник треба ставити у пензију; и да по молби Даринке Николићеве треба прибавити податке о годинама службе и старости, и о свршеној школи пре ступања у учитељску службу.

IV Прочитано је писмо Господина Министра Просвете СНБр. 24992 од 11 ов. мес., с представком Министарства Вера, да се нострификује диплома из *Ecole nationale des langues vivantes orientales* у Паризу, коју је свршио г. Хасан Ребац, начелник Министарства Вера.

Саслушавши писмени реферат, тражен од г. Д-р Миодрага Ибровца, пређашњег наставника те школе као и мишљење г. Д-р Белића, Савет одлучује: да је ово диплома више стручне школе, са завршним испитом.

V Прочитано је писмо Господина Министра Просвете, којим доставља податке о наставницима средњих школа Русима, по тражењу Савета. Савет одлучује, да г. г. Тричковић и Живановић расмотре и реферишу Савету, у смислу поменуте одлуке.

VI Г. Радивојевић усмено реферише о молби г. Ђорђа Прокића (в. 1380 записник под VI). Савет је мишљења: да се молилац не може користити одредбом чл. 8 Зак. о устројству војске, али да би требало предложити, да се свршеним ученицима ове и њој сличних нижих стручних школа створи могућност за служење скраћеног ђачког рока у сталном кадру.

За израду овога предлога одређују се г. г. Д-р Белић и Д-р Катић.

VII Прочитано је писмо Господина Министра Просвете СНБр. 20357 од 21 пр. мес., којим доставља на преглед уџбенике на немачком и маџарском језику у паралелним одељењима средњих школа у Војводини. Савет одлучује, да у комисију за преглед ових уџбеника уђу: за немачке уџбенике: за хемију, физику, зоологију и ботанику г. Д-р Данило Катић; за географију и историју: г. Т. Радивојевић; за читанке г. Јеремија Живановић; за маџарске уџбенике: за хигијену и природне науке г. Д-р Лаза Ненадовић, за све остале г. Јован Живоиновић.

Сем тога, комисија ће расмотрити, да ли би, и који, од српских уџбеника, преведени на немачки и маџарски могли послужити за те школе.

ВИША НАСТАВА

ДЕКРЕТИ ГОСПОДИНА МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ

ПОСТАВЉЕЊА

Декретом Господина Министра Просвете од 1-II-1924 године на основи чл. 52 Закона о државним чиновницима и осталим службеницима грађанског реда и овлашћења ПБр. 660 од 31-I-1924 године постављен је:

на Правном Факултету у Суботици:

за доцента Грађанског Права са платом и принадлежностима чиновника I категорије 8 групе Д-р Михаило Константиновић, писар II класе Првостепеног Охридског Суда.

Декретом Господина Министра Просвете од 4 фебруара 1924 године, на основи чл. 52 Закона о чиновницима и осталим државним службеницима грађанског реда постављен је:

на Универзитету у Београду:

за доцента економско-финансијске групе Д-р Драгољуб Јовановић, писар Министарства Финансија, са платом и припадностима чиновника I категорије 8 групе.

ПЕНЗИОНИСАЊА

Указом Његовог Величанства Краља од 30 јануара 1924 године стављен је у стање покоја Драгомир Андоновић, ванредни професор Универзитета у Београду, на основи § 70. досадашњег Закона о чиновницима грађанског реда а у вези са чл. 226., 239. и 243. Закона о чиновницима и осталим државним службеницима грађанског реда, с правом на пензију која му припада према годинама службе.

Указом Његовог Величанства Краља од 30 јануара 1924 године стављени су у стање покоја: Сима Лозанић, Милан Јовановић-Батут, Светозар Зорић, редовни професори и Милан Недељковић, ванредни професор Универзитета у Београду;

Д-р Драгутин Чуповић, Д-р Јосип Шиловић, Д-р Аугуст Мусић, Д-р Гавра Манојловић, Д-р Драгутин Горјановић-Крамбергер, Д-р Јулије Домац, Д-р Јосиф Бруншмид и Д-р Теодор Винкерхаузер, редовни професори Свеучилишта у Загребу и

Д-р Никола Бубнов, редовни професор Универзитета у Љубљани, на основи чл. 141. тач. 1. и чл. 239. друга алинеја Закона о чиновницима и осталим државним службеницима грађанског реда, с правом на пензију, која им припада према годинама службе.

ОСТАВКА

Указом Његовог Величанства Краља од 30 јануара 1924 године уважена је оставка на државну службу Д-р Јосипу Сребрнићу, редовном професору Универзитета у Љубљани.

ОТПУШТАЊА

Указом Његовог Величанства Краља од 30 јануара 1924 године отпуштени су из државне службе Д-р Боривоје Д. Милојевић, доцент Универзитета у Београду; Милан Богдановић, асистент Универзитета у Београду и Радомир Петровић, писар Правног Факултета у Суботици, на основи § 76. досадашњег Закона о чиновницима грађанског реда а у вези са чл. 226. и 243. Закона о чиновницима и осталим државним службеницима грађанског реда, с тим, да се Д-р Боривоју Милојевићу изда на име накнаде тромесечна а осталој двојци двомесечна досадашња плата са додацима на скупоћу.

СРЕДЊА НАСТАВА

ДЕКРЕТИ ГОСПОДИНА МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ

Декретом Господина Министра Просвете од 9 фебруара 1924 године, на основи чл. 15 Закона о чиновницима и осталим државним службеницима грађанског реда и овлашћења ПБр. 660 од 31 јануара ове године постављени су:

у II мушкој гимназији у Београду:

за суплента Д-р Никола Банашевић, суплент у оставци, у деветој групи прве категорије са 60% положајне плате; основном платом првог степена и станарином у 1350 динара годишње, с тим, да му се привремено, до увођења у живот принадлежности по Закону о чиновницима од 31 јула 1923 године, исплаћује досадашња плата суплента у 1800 динара годишње са припадајућим додацима на скупоћу;

у Вишој Трговачкој Школи у Вел. Бечкереку:

за суплента Малин Вуксановић, писар Министарства Народног Здравља и дипломирани студент философије, у деветој групи прве категорије са 60% положајне плате; основном платом првог степена и станарином у 1800 динара годишње, с тим, да му се привремено, до увођења у живот принадлежности по Закону о чиновницима од 31 јула 1923 године, исплаћује досадашња плата суплента у 1800 динара годишње са припадајућим додацима на скупоћу.

Декретом Господина Министра Просвете од 13 фебруара 1924 године, на основи чл. 71. Закона о чиновницима и осталим државним службеницима грађанског реда и овлашћења ПБр. 660 од 31 јануара 1924 године постављен је:

у гимназији у Великој Бечкереку:

за суплента Емило Павелка, суплент гимназије у Великој Градишту, по службеној потреби.

Декретом Господина Министра Просвете од 18 фебруара 1924 године на основи чл. 71. Закона о чиновницима и осталим државним службеницима грађанског реда и овлашћења ПБр. 660 од 31 јануара ове године постављена је:

у II женској гимназији у Београду:

за суплента Љубица Миљковић, суплент женске гимназије у Нишу, по молби.

Декретом Господина Министра Просвете од 18 фебруара 1924 године, на основи чл. 15 Закона о чиновницима и осталим државним службеницима грађанског реда и овлашћења ПБр. 660 од 31 јануара ове године постављени су:

у II мушкој гимназији у Београду:

за суплента Богољуб Јањић, дипломирани студент философије, у деветој групи прве категорије са 60% положајне плате; основном платом првог степена и станарином у 1800 динара годишње, с тим, да му се привремено, до увођења у живот принадлежности по Закону о чиновницима од 31 јула 1923 године, исплаћује досадашња плата суплента у 1800 динара годишње са припадајућим додацима на скупоћу;

у I мушкој гимназији у Крагујевцу:

за суплента Зарија Вукићевић, суплент у оставци, у деветој групи прве категорије са 60% положајне плате; основном платом првог степена и станарином у 1350 динара годишње, с тим, да му се привремено, до увођења у живот принадлежности по Закону о чиновницима од 31 јула 1923 године, исплаћује досадашња плата суплента у 1800 динара годишње са припадајућим додацима на скупоћу.

ПЕНЗИОНИСАЊА

Указом Његовог Величанства Краља од 30 јануара 1924 године стављени су у стање покоја: Миодраг Ристић, професор III мушке гимназије у Београду; Иван

Рубчић, Фрањо Енгел и Светозар Барајевац, професори гимназије у Великом Бечкереку; Јене Кристијан, учитељ вештина гимназије у Алексинцу; Милева Петковић, професор гимназије у Јагодини; Петар Н. Вилдпрет и Владислав Мико, професори мушке гимназије у Новоме Саду; Јене Адам и Лајош Виг, професори гимназије у Сенти; Д-р Антон Ловро-Ганчевић и Велимир Пенавин, професори гимназије у Суботици; Јордан Хаџи-Видојковић, професор III женске гимназије у Београду; Антун Марић-Башић, професор гимназије у Панчеву; Самуило Кертеc и Марко Јаковљевић, професори Више Трговачке Школе у Суботици, на основи § 70 досадашњег Закона о чиновницима грађанског реда, а у вези са чл. 226, 239. и 243 Закона о чиновницима и осталим државним службеницима грађанског реда, с правом на пензију која им припада према годинама службе; и

Антоније Симон, професор гимназије у Белој Цркви, на основи § 70 досадашњег закона о чиновницима грађанског реда а у вези са чл. 133. (тач. 1), 141 (тач. 3.) и 239. Закона о чиновницима и осталим државним службеницима грађанског реда, с правом на пензију која му припада према годинама службе.

ОСТАВКА

Декретом Господина Министра Просвете од 14 фебруара 1924 године уважена је оставка на државну службу Евгенији Долгоруковој, супленту под уговором Више Трговачке школе у Новом Саду, на основи чл. 134 Закона о чиновницима и осталим државним службеницима грађанског реда и овлашћења ПБр. 660 од 31 јануара ове године.

ПРЕТПИСИ ГОСПОДИНА МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ

Претписом Господина Министра Просвете постављени су:

у гимназији у Алексинцу:

за привремену предметну учитељицу Цвета Јовановић-Трипковић, привремена предметна учитељица гимназије у Петровцу — пожаревачком — СНБр. 1302 од 13-II-1924 године;

у гимназији у Аранђеловцу:

за школског лекара Д-р Милан Будимировић, лекар, — СНБр. 24889 од 14-XII-23 године;

за привременог учитеља вештина Глигориј Кошевој, бивши учитељ музике, — СНБр. 22059 од 21-XII-1923 године;

у реалци у Београду:

за школског лекара Д-р Мане Трбојевић, лекар, — СНБр. 26149 од 29-XII-1923 године;

у III женској гимназији у Београду:

за школског лекара Д-р Неда Јовановић, лекар, — СНБр. 1099 од 26-I-1924 године;

у гимназији у Бишољу:

за школског лекара Д-р Сотир Атанацковић, срески лекар, — СНБр. од 12-II-1924 године;

у гимназији у Велесу:

за привременог предметног учитеља Иван Кањух, апсолвирани студент философије, — СНБр. 13881 од 4-XII-1923 године;

у гимназији у Великом Бечкерекy:

за школског лекара Д-р Жика Јакшић, лекар, — СНБр. 24805 од 4-ХП-1923 године;

у гимназији у Великој Кикинди:

за привременог предметног учитеља Милан Николић, привремени предметни учитељ гимназије у Србобрану, — СНБр. 23051 од 29-ХП-1923 године;

у гимназији у Гњилану:

за привремену предметну учитељицу Катарина Антипова, стална хонорарна наставница исте школе, — СНБр. 24607 од 7-ХП-1923 године;

у гимназији у Горњем Милановцу:

за привремене предметне учитељице: Љубица Марковић, дипломирани студент философије, — СНБр. 22265 од 10-ХП-1923 године и Милица Војиновићева, дипломирани студент философије, — СНБр. 22266 од 10-ХП-1923 године;

у гимназији у Кавадару:

за школског лекара Д-р Драгутин Ђорђевић, срески лекар, — СНБр. 23895 од 28-ХП-1923 године;

у гимназији у Књажевцу:

за привремену предметну учитељицу Косара В. Рашићева, апсолвирани студент философије, — СНБр. 19918 од 20-ХП-1923 године;

за привремену учитељицу вештина Викторија Пузанова, стална хонорарна наставница исте школе, — СНБр. 22823 од 23-ХП-1923 године;

у I мушкој гимназији у Крагујевцу:

за сталног хонорарног наставника Сергије Гурјев, стални хонорарни наставник гимназије у Аранђеловцу — СНБр. 25131 од 10-ХП-1923 године;

у гимназији у Крушевцу:

за привремене предметне учитеље: Радоје Л. Кнежевић, дипломирани студент философије, — СНБр. 22354 од 29-ХП-1923 године и Десанка Кнежевићка, дипломирани студент философије, — СНБр. 22355 од 19-ХП-1923 године;

у гимназији у Куманову:

за школског лекара Д-р Ђорђе Каменски, срески лекар, — СНБр. 986 од 23-И-1924 године;

у женској гимназији у Новом Саду:

за привремену учитељицу вештина Ема Чеховић, привремена учитељица вештина женске Учитељске школе у Сомбору, — СНБр. 670 од 8-И-1924 године;

у гимназији у Подгорици:

за школског лекара Д-р Михаил Макаров, општински лекар града Подгорице, — СНБр. 1537 од 30-И-1924 године;

у гимназији у Прокуљу:

за школског лекара Д-р Светислав Зарић, срески лекар, — СНБр. 24669 од 8-ХП-1923 године;

у мушкој гимназији на Цетињу:

за привременог учитеља вештина Фрањо Шиц, — СНБр. 1082 од 14-И-1924 године;

за школског лекара Д-р Јован Кујачић, лекар, — СНБр. 1163 од 25-I-1924 године;

у гимназији у Шајцу:

за сталну хонорарну наставницу Јулија Сљоскина, стална хонорарна наставница гимназије у Књажевцу, — СНБр. 1105 од 13-II-1924 године;

у гимназији у Шајцу:

за привременог предметног учитеља Добривоје Шијаковић, апсолвирани студент философије, — СНБр. 1899 од 13-II-1924 године;

у Вишој Трговачкој школи у Великој Бечкерекy:

за школског лекара Д-р Властимир Ивковић, лекар, — СНБр. 1193 од 25-I-1924 године.

ОСТАВКЕ

Одлуком Господина Министра Просвете уважена је оставка на државну службу: Д-р Димитрију Димитријевићу, школском лекару гимназије у Куршумлији, — СНБр. 24200 од 1-XII-1923 године;

Љубици Перишићевој, привременој предметној учитељици гимназије у Лозници, — СНБр. 25728 од 25-XII-1923 године;

Владимиру Јаконићу, привременом предметном учитељу гимназије у Неготину, — СНБр. 25667 од 24-XII-1923 године;

Д-р Драгутину Петковићу, школском лекару мушке гимназије у Нишу, — СНБр. 1346 од 28-I-1924 године;

Маргити Михајловићевој, привременој предметној учитељици гимназије у Пироту, — СНБр. 24169 од 3-XII-1923 године;

Надежди Миладиновићки, привременој предметној учитељици гимназије у Струмици, — СНБр. 25039 од 12-XII-1923 године;

Радмили Пауновићевој, привременој предметној учитељици гимназије у Сурдулици, — СНБр. 23779 од 27-XI-1923 године;

Олги Фесенко, сталној хонорарној наставници женске гимназије на Цетињу, — СНБр. 23907 од 28-XI-1923 године.

РАЗРЕШЕЊА

Одлуком Господина Министра Просвете разрешени су дужности:

Д-р Неда Јовановић, школски лекар I женске гимназије у Београду, — СНБр. 1257 од 26-I-1924 године;

Д-р Надежда Станојевић, школски лекар III женске гимназије у Београду, — СНБр. 1099 од 26-I-1924 године;

Д-р Богољуб Курандић, школски лекар гимназије у Битољу, — СНБр. 2331 од 12-II-1924 године;

Д-р Јован Кузинг, школски лекар гимназије у Великој Бечкерекy, — СНБр. 24804 од 4-XII-1923 године;

Д-р Владимир Чистов, школски лекар гимназије у Кавадару, — СНБр. 23895 од 28-XI-1923 године;

Јелена Јовановићева, привремена предметна учитељица реалке у Лесковцу, — СНБр. 24710 од 10-XII-1923 године;

Д-р Бранислав М. Станојевић, школски лекар гимназије у Сурдулици, — СНБр. 24060 од 30-XI-1923 године;

Славка Протићева, привремена учитељица вештина гимназије у Цариброду, — СНБр. 24880 од 11-XII-1923 године;

Д-р Нешко Радовић, школски лекар мушке гимназије на Цетињу — СНБр. 1163 од 25-I-1924 године.

ОСНОВНА НАСТАВА

УКАЗИ Њ. В. КРАЉА АЛЕКСАНДРА I

ПОСТАВЉЕЊА

Указом Њ. Величанства Краља од 28 децембра 1923 године, постављени су:

у женској учишћелској школи у Београду:

за учитеља вештина Љубица Николајевићева, привремена учитељица вештина исте школе;

у учишћелској школи на Даниловом Граду:

за суплента Ђорђе Брајовић, привремени предметни учитељ исте школе;

у учишћелској школи у Крагујевцу:

за суплента Радосав Марковић, привремени предметни учитељ исте школе;

у учишћелској школи у Суботици:

за учитеља вештина Туна-Антоније В. Освалд, учитељ вештина мушке учитељске школе у Сомбору, по службеној потреби;

у учишћелској школи на Цетињу:

за професора Марија Малишићка, суплент исте школе.

ОСТАВКА

Указом Његовог Величанства Краља од 27 јануара 1924 године уважена је оставка на државну службу Милану Достанићу, професору учитељске школе у Вршцу.

ПРЕТПИСИ ГОСПОДИНА МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ

Претписом Господина Министра Просвете постављени су:

Велимир В. Лазовић, пређашњи учитељ, за сталног учитеља у Фундину, окр. подгорички, — ОНБр. 378 од 2-I-1924 године;

Камила Хорнер, оспособљена учитељица за сталну учитељицу у Подрављу, Барања, — ОНБр. 58931 од 31-XII-1923 године;

Амалија Ловрец, оспособљена учитељица, за сталну учитељицу у Старом Сивцу, Бачка, — ОНБр. 61158 од 12-I-1924 године;

Ђорђе Бајша, пређашњи вршилац учитељске дужности, за вршиоца учитељске дужности у Јабланици, Бачка, — ОНБр. 60924 од 11-I-1924 године;

Иван М. Негић, пређашњи привремени учитељ, за вршиоца учитељске дужности у Докмиру, окр. ваљевски, — ОНБр. 61691 од 12-I-1924 године;

Делимир Ибраимовић, пређашњи вероучитељ, за вршиоца учитељске дужности у Кратову, окр. кумановски, — ОНБр. 60987 од 15-I-1924 године;

Александар Михаиловић, свршени богослов, за вршиоца учитељске дужности у Оризару, окр. брегалнички, — ОНБр. 2358 од 16-I-1924 године;

Милутин П. Милошевић, досадашњи привремени учитељ са испитом, за сталног учитеља у Тузима, окр. андријевачки, — ОНБр. 2313 од 15-I-1924 године;

Владимир Гриња, пређашњи наставник у Дому слепих, за привременог учитеља у Земуну у Дому Слепих, — ОНБр. 2407 од 16-I-1924 године;

Коста Славковић, пређашњи учитељ, за сталног учитеља у Мачкатици, окр. врањски, — ОНБр. 2392 од 16-I-1924 године;

Даница Стевановићка, пређашња учитељица, за сталну учитељицу у Бановцу, окр. смедеревски, — ОНБр. 2671 од 17-I-1924 године;

Благоје Станковић, пређашњи вршиоц учитељске дужности, за вршиоца учитељске дужности у Роанди, окр. моравски, — ОНБр. 2672 од 17-I-1924 године;

Станоје Павловић, пређашњи учитељ, за сталног учитеља у Крчмару, округ аљевски, — ОНБр. 2821 од 17-I-1924 године;

Максим Недбајевски, свршени ученик гимназије и Педагошког факултета у Русији, за вршиоца учитељске дужности у Блатцу, окр. брегалнички, — ОНБр. 59389 од 17-I-1924 године;

Милева Мићовићка, пређашња учитељица, за сталну учитељицу у Св. Николи, окр. брегалнички, — ОНБр. 2764 од 17-I-1924 године;

Душан В. Матић, свршени ученик VIII раз. гимназије са испитом, за вршиоца учитељске дужности у Гор. Бањанима, окр. руднички, ОНБр. 4745 од 24-I-1924 год.

Мирослав Здравковић, свршени ученик богословско-учитељске школе са испитом, за сталног учитеља у Стрижевцу, окр. пиротски, — ОНБр. 3181 од 21 I-1924 године;

Душан Костић, свршени ученик богословско-учитељске школе са испитом, за сталног учитеља у Петрлашу, окр. пиротски, — ОНБр. 3277 од 21-I-1924 године;

Љубица Рајчићева, свршена ученица VII разреда гимназије, за вршиоца учитељске дужности у Сиракову, окр. пожаревачки, — ОНБр. 4748 од 25-I-1924 године;

Десанка Смуђ, свршена ученица VIII разреда гимназије са испитом, за привремену учитељицу у Америћу, окр. београдски, — ОНБр. 4292 од 24-I-1924 године;

Бахри Ахмет, пређашњи вероучитељ, за вршиоца учитељске дужности у Теарцима окр. тетовски, — ОНБр. 4747 од 24-I-1924 године;

Амди Вели-Цоловић, оспособљени вероучитељ, за вршиоца учитељске дужности у Марену, окр. Тиквешки, — ОНБр. 5889 од 10-XII-1923 године;

Илијаз Ђатовић, пређашњи учитељ, за сталног учитеља у Беранима, окр. берански, — ОНБр. 5731 од 29-I-1924 године;

Хаки Селам, оспособљени вероучитељ, за вероучитеља у Великој Реци, окр. тетовски, — ОНБр. 4462 од 24-I-1924 године;

Ешреф Абдуловић, пређашњи вероучитељ, за вероучитеља у Тетову, окр. тетовски, — ОНБр. 4463 од 24-I-1924 године;

Фрања Херман, пређашњи учитељ, за привременог учитеља у Брестовцу, Банат, — ОНБр. 3414 од 24-I-1924 године;

Вучко Губеринић, пређашњи учитељ, за сталног учитеља у Црвичу, окр. тетовски, — ОНБр. 5364 од 29-I-1924 године;

Драгиња Стевановић, пређашњи вршилац учитељске дужности, за вршиоца учитељске дужности у Ратковићу, окр. моравски, — ОНБр. 4883 од 28-I-1924 године;

Радомир Деспотовић, пређашњи учитељ, за сталног учитеља у Грацу, округ чачански, — ОНБр. 5984 од 1-II-1924 године;

Добривоје С. Аранђеловић, пређашњи учитељ, за сталног учитеља у Бањанима округ скопски, — ОНБр. 5986 од 1-II-1924 године;

Василије Јанић, пређашњи учитељ, за сталног учитеља у Броду, окр. врањски — ОНБр. 6035 од 1-II-1924 године;

Милан М. Кутлешић, пређашњи привремени учитељ, за привременог учитеља у Драглици, окр. ужички, — ОНБр. 6085 од 1-II-1924 године;

Ђирило Узуновић, пређашњи привремени учитељ, за привременог учитеља у Стојакову, окр. тиквешки, — ОНБр. 5487 од 29-I-1924 године;

Добривоје Милићевић, пређашњи привремени учитељ, за привременог учитеља у Јаковљу, окр. врањски, — ОНБр. 5987 од 1-II-1924 године;

Мустафа Ибишовић, оспособљени вероучитељ, за вршиоца учитељске дужности у Кичеву, окр. битолски, — ОНБр. 59201/23 од 26-I-1924 године;

Митар Милетић, свршени ученик VIII разреда гимназије, за вршиоца учитељске дужности у Руднику, окр. звечански, — ОНБр. 5309 од 30-I-1924 године;

Благоје К. Ђорђевић, свршени ученик VIII разреда гимназије, за вршиоца учитељске дужности у Грацу, окр. кумановски, — ОНБр. 5592 од 30-I-1924 године;

Божича Шоб, свршена ученица VIII разреда гимназије, за привремену учитељицу у Топоници, окр. пожаревачки, — ОНБр. 5164 од 28-I-1924 године;

Бранислав П. Ивковић, свршени ученик VIII разреда гимназије, за привременог учитеља у Кукуречанима, окр. битољски, — ОНБр. 4918 од 26-I-1924 године;

Богољуб Ђ. Поповић, свршени ученик VIII разреда гимназије, за привременог учитеља у Оптичару, окр. битољски, — ОНБр. 4919 од 26-I-1924 године;

Бранислав Д. Лазић, свршени ученик VIII разреда гимназије, за привременог учитеља у Лазници, окр. пожаревачки, — ОНБр. 5985 од 1-II-1924 године;

Петар Поповић, свршени ученик VIII разреда гимназије, за вршиоца учитељске дужности у Конопници, окр. кумановски, — ОНБр. 4490 од 26-I-1924 године;

Александар Деривоа, студент универзитета, за вршиоца учитељске дужности у Рокцима, окр. чачански, — ОНБр. 3707 од 22-I-1924 године;

Душан Поповић, свршени ученик богословско-учитељске школе са испитом, за сталног учитеља у Магашу, окр. врањски, — ОНБр. 6035 од 1-II-1924 године;

Јулијана Б. Лазићка, свршена ученица VIII разреда гимназије, за вршиоца учитељске дужности у Лазници, окр. пожаревачки, — ОНБр. 6190 од 1-II-1924 године;

Петар Продан, пређашњи учитељ из Истре, за привременог учитеља у Крнаји, Бачка, — ОНБр. 4941 од 1-II-1924 године;

Марија Варг, пређашња учитељица, за привремену учитељицу у Курштиљу, Банат, — ОНБр. 6040 од 31-I-1924 године;

Стеван Златичанин, пређашњи учитељ, за сталног учитеља у Грацу, окр. кумановски, — ОНБр. 6097 од 1-II-1924 године;

Јулијана Софранија-Рамач, оспособљена забавиља, за забавиљу у Куцури, Бачка, — ОНБр. 5584 од 31-I-1924 године;

Хусеин Брбовић, оспособљени вероучитељ, за вршиоца учитељске дужности у Селјанама, окр. пријепољски, — ОНБр. 6412 од 4-II-1924 године;

Ахмет Иса, пређашњи вероучитељ, за вршиоца учитељске дужности у Урвичу, окр. тетовски, — ОНБр. 6385 од 4-II-1924 године;

Станиша Зековић, пређашњи учитељ, за сталног учитеља у Булачану, окр. скопски, — ОНБр. 6371 од 4-II-1924 године;

Светислав Стојменовић, пређашњи привремени учитељ, за привременог учитеља у Бресницу, окр. врањски, — ОНБр. 6171 од 2-II-1924 године;

Звонимир Сучић, свршени ученик III разреда учитељске школе, за дневничара у Добри, окр. пожаревачки, — ОНБр. 5308 од 11-II-1924 године;

Владимир И. Пиотровски, свршени ученик учитељског института, за дневничара у Брезови, окр. чачански, — ОНБр. 6463 од 12-II-1924 године;

Цветко Булатовић, пређашњи учитељ, за привременог учитеља у Слатини, окр. звечански, — ОНБр. 7925 од 13-II-1924 године;

Миодраг Р. Томић, свршени ученик VIII разреда гимназије са испитом, за привременог учитеља у Барама, окр. пожаревачки, — ОНБр. 7612 од 12-II-1924 године.

ОДЛИКОВАЊА

Указом Његовог Величанства Краља од 27 јануара 1924 године одликовани су:

Орденом Светиога Саве II реда:

Густав Јанечек, председник; Томислав Маретић и Артур Мусић, чланови Југословенске Академије Знаности и Уметности у Загребу;

Стјепан Цимерман, ректор;

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Гавра Манојловић и Владимир Варићак, редовни професори свеучилишта у Загребу;

Орденом Светиога Саве III реда:

Фрања Кидрић, ректор универзитета у Љубљани;
Алекса Станојевић, инспектор Министарства Просвете;
Александар Јемрић, бански саветник у Загребу;
Петар Косовић, директор гимназије у Битољу;
Риста Скакаљевић, професор и народни посланик;
Лазар Цар, професор Универзитета, старшина Соколске Жупе у Загребу; и
Петар Гачић, инспектор Министарства Грађевина.

Орденом Светиога Саве IV реда:

Драгутин Шулиц, начелник Соколске Жупе у Загребу;
Јанко Локар, инспектор Министарства Просвете;
Јосип Чичин, просветни инспектор Дубровачке Области;
Д-р Валентин Корун, директор II гимназије у Љубљани;
Михаило Ђ. Миладиновић, директор Трговачке Школе у Суботици;
Антун Јерминовић, директор гимназије у Цељу;
Јосип Мази, директор реалке у Љубљани;
Амат Шкерља, директор гимназије у Новом Месту;
Д-р Јосип Томиншек, директор гимназије у Марибору;
Ђорђе Магарашевић, директор II женске гимназије у Загребу;
Стјепан Мусулина, директор I гимназије у Загребу;
Д-р Драгутин Пољуган, директор гимназије у Винковцима;
Љуба Хаџић, управитељ Трговачке Академије у Загребу;
Д-р Драгутин Грденић, директор Преперандије у Крижевцима;
Драгутин Кох, директор гимназије у Осјеку;
Бранко Беловић, директор женске гимназије у Осјеку;
Анточ Риболи, директор Поморске Академије у Дубровнику;
Д-р Димитрије Ђуровић, директор и професор у Фочи;
Милан Дукић, професор II мушке гимназије у Београду;
Милан Ђ. Милосављевић, професор IV мушке гимназије у Београду;
Михаило Симић, професор I мушке гимназије у Београду;
Драгољуб Поповић, професор I женске гимназије у Београду;
Петар Стокић, професор I мушке гимназије у Крагујевцу;
Стеван Николајевић, професор женске гимназије у Нишу;
Милан Петровић, професор гимназије у Пожаревцу;
Ламбра Тозијевић, професор гимназија у Прилепу;
Димитрије Карапанџић, професор гимназије у Смедереву;
Александар Арнаутовић, професор III мушке гимназије у Београду;
Алојзије Вирбник, професор I гимназије у Љубљани;
Божа Ившић, професор I гимназије у Загребу;
Мија Вамберггер, професор Трговачке Академије у Загребу;
Густав Шамшаловић, професор II гимназије у Загребу;
Д-р Милица Богдановић, професор I женске гимназије у Загребу;
Филип Цврарић, професор женске гимназије на Сушаку;
Стеван Радовић, професор гимназије у Вуковару;
Миле Мандић, професор I гимназије у Загребу;
Никола Мајнарић, професор II гимназије у Загребу;
Јосип Новак, професор I гимназије у Сарајеву;
Милан Рабеновић, референт Министарства Просвете;

Јован Поповић, шеф одсека за Народно Просвећивање ;
Милан Фабијановић, земаљски школски надзорник у Загребу ;
Владислав Скорић, кустос Музеја у Сарајеву ;
Радисав Радивојевић, секретар правног факултета у Београду ;
Светислав Берић, управитељ учитељске школе у Сомбору ;
Миладин Ђерамилац, школски надзорник у Скопљу ;
Михаило Катић, школски надзорник у Крагујевцу ;
Трајко Вељковић, учитељ у Криво Гаштану ;
Димитрије Михаиловић, учитељ у пензији из Београда.

УМЕТНИЧКО ОДЕЉЕЊЕ

УКАЗИ Њ. В. КРАЉА АЛЕКСАНДРА I

ОДЛИКОВАЊА

Указом Њ. В. Краља од 1. фебруара 1924 године одликовани су :

Нашим орденом Свештог Саве II реда :

Станислав Бинички, директор опере Народног Позоришта у Београду.

Нашим орденом Свештог Саве IV реда :

Мирослава Ст. Бинички, наставница Музичке Школе „Станковић“ у Београду ;
Д-р Бранко Габела, директор Дrame Народног Каза ништа у Загребу.

Указом Њ. В. Краља од 8. фебруара 1924 године одликован је :

Нашим орденом Свештог Саве IV реда :

Јосип Папић, члан Народног Позоришта у Загребу.

Указом Њ. В. Краља од 24 фебруара 1924 године решено је :

да се Милан Грол, Управник Народног Позоришта у Београду по својој молби, а на основи чл. 69. Закона о Чиновницима Грађанског реда од 1864 године и чл. 239. Закона о Чиновницима и осталим државним службеницима грађанског реда, стави у стање покоја са пензијом која му припада по годинама службе.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

А Л Е К С А Ш А Н Т И Ћ ¹⁾

Свака људска душа драгоцена је и мила Богу. Људске душе које умеју да се уздигну у више сфере лепога и узвишенога, у регионе праве поезије и уметности, лепотом оплемењене душе, још су ближе и милије Богу. Оплемењене песничке душе које претрпе страдања и боле, које су загрејане љубављу и испуњене вером, најближе су, најсродније и најдрагоценије божанству. Ако бисмо хтели у три речи да обухватимо све оно што је Алекса Шантић изразио у својој поезији, која је само одјек његове душе, могли бисмо рећи: он је страдао, љубио и веровао.

Алекса Шантић је страдао. Имао је оца који би, „као јела висок“, изгрлио децу пре него што коњица бела закочи, и деци би још дуго, дуго, остала у памети лепа слика његова. Имао је мајку, за коју рече да једна цигла искра љубави њене, „и од сунца лепше грије“. Изгубио их је. Имао је брата Јефтана; но од њега поста „наша нада свела“. Имао је сестру, али

..... у пролеће једно
С вијенцем љубица заспала је она...
Са купине славуј јецао је чедно
Уз жалосни одјек опроштајних звона.

(На гробљу).

Имао је драгу. Али у велу и мекој свили силазила је мирно низ степенице храма, под круном мирта. Сви су погледи на њој били, пред црквом жагор и теска, а песник, уз стари јаблан, сам је одвојен био и ћутао. И кад

.. складно свирачи вјешти, уз ћеманета стара,
почеше топлу пјесму: још једном погледах у те,
и видјех, видјех ти очи, слатке и сунца пуне...
У мени све се сруши, ја смртне чух минуте,
И у дну душе моје прснуше златне струне...

(Покидане струне).

¹⁾ Говор на парастосу Алекси Шантићу у београдској Саборној Цркви 15 марта 1924 године.

Све што год је имао мило и драго, изгубио је: очи су му мутне као магле сиње, младост, љубав, огањ, све у гробу спава — по косама његовим попануло иње.

Бол страдања, меланхолија и резигнација чине јаку ноту у песмама Алексе Шантића. Када се само сети да драга није његова, тада смирај дана не доноси њему звезде но јаде. Пред њим „ноћ дуга стоји, пуста, као рами без слика својих“. Кад у страни звона преодника звоне, кад се црвено сунце као крупна јабука спушта и за гребен тоне, и река шуми, кад последња песма из гнезда звони, и мека, топла, распе се и падне по путањама, и док небо рони прву звезду над тихом реком, песник мисли о добу далеком, на звезде што их више нема, а уза њега боли пружили се његови „кѝ мрки чопор пантера кад дрема“. Кад на позлаћеном небу загреје младо сунце, замиришу љиљани и љубице модре, загори и његово срце, и хтело би са птицама лаким да полети с грана у простор, у сунце. Али он знаде добро да ће с првом ноћном сени одбегнути јади вратити се њему као црне птице на своје ноћиште. И зато, када га однекуд из дубине, из мраза, из гроба, срце зове у помоћ да му олакша тегобу, песник му довикује:

О срце моје, ти ме немој звати,
Утјехе теби ја не могу дати...
Судба је твоја као судба ноћи

Што вјечно лута да достигне сунце —
Прелази мора, пустаре, врхунце,
Но сунцу нигда, нигда неће доћи...

(Мраз).

Бол његова срца и мрачно расположење постају тим рељефнији што их он често ставља у јаке контрасте према околини и антитезе. Кад набаца ма и најведрију, најјаснију сличицу зоре, вечерњег сутона, мора, лепе прошлости или нечега сличнога, ви увек можете очекивати да ћете, после једнога обрта као што су: „а ја...“, „а срце моје...“, „а сада“, негде у углу, ако не и у самом центру сличице, наћи и песника с његовим болом, и одједном све ведро расположене лепе сличице модулира у молску лествицу. Но тај молски тон је толико јак да нам се зареже у душу и он ствара општу импресију прочитане песме. До душе, често пута, нарочито у љубавним песмама, када говори о миловању, ашиковању, пољупцима, песник изгледа и ведар, насмејан, шта више враголаст, што јако одудара од fine дискреције, скоро праве чедности на другим местима. Али није тешко приметити да су управо *ше* песме имитације понајвише народних, а за тим сродних уметничких, нарочито Змајевих, и да су то често најслабије песме, а када бисмо у издањима која су у општој употреби имали забележено и време постанка појединих песама, можда бисмо нашли да су то и најраније.

Песника боли душа, он је страдао. Али никаква страдања, никакви удари живота, нису могли разбити његову душу, јер отпорност и снагу души му давала је љубав. Алекса Шантић је љубио. И ако му се понекад чинило да има ледене санте у срцу, ипак је у правој дубини његовој било друкчије, тамо је било топло, горео је пламен, који је свагда могао да растопи санте леда. Он и сам каже:

У мени гори једна топла ватра,
И моје срце све чезне и љуби...
Снагу ми душе никада не сагра
Замахом хладним живота бич груби.

(Трубадур).

Његова љубав, извирући у тихој породичној љубави, развија се до пламените љубави к читавоме народу и његову завичају. Он је топлим љубављу љубио своје најрођеније. Смрт не може да избрише тога осећаја из његова срца. У поноћне часе он, на пр., често види призрак тајни своје сестре, која је у пролеће једно заспала с венцем љубица:

Ја и сада гледам мртво лице оно,

Срета ме кад поноћ звијезде изведе,
Кад сребрни мјесец у облаку дршће;
На чело ми спусти уснице блиједе,
Љуби ме и води на глухо раскршће.

Збори ми о срећи прекогробног мира,
Гдје је сваки тренут ведар, благодатан.
Гдје је вјечни живот, ко живот лептира,
Слободан, без туге, пун сунца па златан.

И дуго ми тако шапће призрак тајни —
Ја кроз сузе гледам њено свехло лице,
Док по њеној коси вјетар уздисајни
Лелуја и љуби мртве љубичице...

(На гробљу).

То срце у коме је топло светлео плам синовље и братске милоште, горело је свим жаром племените љубави за читав род и народ. Алекса Шантић беше патриот. Али његова патриотска љубав не беше хладни патриотизам умнога политичара широкога погледа, који зна колики је његов народ и какве снаге крије у себи, па рачунајући с тим снагама и правећи велике планове за будућност, вештачки подржава љубав к народу. Не, патриотизам Алексе Шантића није продукт ума нити накаламљено чувство, него интимни осећај његова срца, јер осећајући се као нераздвојни делић, као ћелијица у организму свога народа, он реагира на све што се дотакне тога организма.

Не плачем само с болом *свога* срца
Рад земље ове убоге и голе;
Мене *све* ране мога рода боле,
И моја душа с њим пати и грца...

Овдје у болу срца истрзана
Ја носим клетве свих патња и мука,
И крв што капа са душманских рука,
То је крв моја из мојијех рана...

(Моја ошацина).

Њега лично боли што му је народ у веригама, што душман влада; још више, што има људи — с колајнама — који служе тому душману. Њему се отимљу вапаји из груди када му се народ расељава с отачаских тала. Јер Шантић воли не само народ него и историјску груду на којој је народ поникао и живи. Шантић и иначе воли природу: брда, долине, реку, море, њиву. Та га је љубав к природи задахнула и сликарским даром, и многа његова песмица подсећа на врло живу жанр-сличицу, коју би лако било пренети на платно. У тим сличицама, и поред тога што често употребљава једне и исте мотиве, што не једанпут можете наћи шедрван, дугу, хриду, лептира, пантера, корал, смарагд, рубин, ђул, зумбул, јоргован итд., ипак има доста разноврсности и шаренила с јачином боја темпере и прозирношћу акварела. Но та његова љубав к природи, која је нашла израза у његовим песничко-сликарским манирима, нарочито је топла, врела, кад пред очима има своја брда, своје реке, своје море, своју рођену завичајну груду, у којој скоро као да види живо биће, те када, на пр., пева невести Јадрана, *нашој* милој Боки, он изражава жељу:

Никада се тебе нагледао не би!
Но да ми је једно: да постанем валом
Сињега ти мора, па пред твојим жалом
Да вјечито шумим и да пјевам теби.

(Боки).

Као све у његову животу, тако је и његова патриотска љубав изложена замасима хладним грубога бича живота. Али се он ни мало не плаши громава и вихора, нити тога што хује пуне ноћи пустим ветром дивље силе, јер он има снаге да се одупре.

Не, бор здрави није пао —
Ја и сада крепко стојим!
Бог ми јако срце дао;
И кад олуј коби црне
С облацима на ме срне,
Он ме грије сунцем својим...

Ја сам поток што из горе
Кроз вихоре свој шум шаље!
И што више громи оре,
Што се више дажде слива,
Он све виши, јачи бива,
И свом циљу лети даље!...

(Моја ијесма).

У опште, може се овде узгред приметити ово. И ако кроз поезију Шантићеву, као што видесмо, звучи један јак молски тон, толико јак да хоће да наметне утисак као да је Шантић песник злогуких осећања и предвиђања, непоправљив песимиста, песник чија би се поезија могла назвати жалашћу за изгубљеним: за изгубљеном породицом, за изгубљеном или неверном љубављу, па онда за изгубљеном слободом завичаја и народа, ипак Шантић није песимиста. Шта више, пре би се могло рећи да је непоправљив оптимиста, којему сва страдања дају јачега полета, јер зна

... што оштро рало дубље рије,
Све љепша клица на свјетлило бије,
Оздо, из гроба, гдје се златна заче...

И знам: на сваки удар, ко хрид која,
Све љепше искре проспе душа моја,
Свијетла крила уздижући јаче...

(Уз хриди живоша).

Нарочито пролеће буди у њему животну радост, и у таквом расположењу кличе својој харфи:

Ја хоћу пјесме, сунца и бехара!
Хоћу да пијем из пуна пехара
Радости! Хоћу, ко дуга над луком,
Да сјајан трептим уз глас твојих струна!...

Песимизам је приликама унесен у његово срце, а оптимизам је урођено му расположење, и зато тај оптимизам сине и кроз најмрачнија душевна стања његова, те кад патриотским оком погледа на робље свога народа, онда, без обзира на политичку поноћ у којој се то робље налази, из девете песме *Изгнанника*, која се иначе сасвим песимистички завршује, могу кроз мрак да севну и одјекну и ове пророчке речи:

О, ја чујем како бије
Јако срце рода мог!
Света Мисџ пала није:
Из пепела жар је блиснџ,
Брат је брату руку стиснџ,
Из гроба се јавља Бог!

О, кајте се, мрски бози
Ви што нисте Бога знали!
Приклоните грешна чела
Попрскана ропском крви!
Ваша царства и бедеми
У крвав су талас пали,
С ваших глава силно племе
Позлаћене круне мрви!
Бог се рађа! Чујете ли
Глас побједи и страхоте?
Он проклетство вјечно баца
На форуме и Голготе!...

Шантић је дочекао да се испуне његове пророчке речи, а да песимистички завршетак *Изгнаника* буде демантован од догађаја, када је бели орао опружио своја моћна крила и преко граница шумадијских, ослободивши згажени народ и крвава роба не само у Херцеговини, него и свуда где су звекетале вериге.

Говорећи о патриотизму Шантићеву, не можемо а да специјално не истакнемо још и његове љубави к малом човеку, к раднику, ратару, у опште к онима безименима који управо чине народ. Шантић пева и о сморним зидарима, који на скелама стоје и камење тврдо тешу; он приказује и ковача стара, који кује у чађавој изби:

На домаку огња лице му се жари,
Низ космате прси зној потоком лије.

Под ударом снажним лете искре крупне
Ко да се метеор расипа у ноћи.
И он с тешким маљем у овој самоћи,
Изгледа ко символ снаге недоступне...

На његовом лицу тиха радост блиста,
И у души својој он осјећа Христа,
И рукама снажним замахује јаче...

(Ковач).

Али Шантић, који воли природу, који воли колибу и њиву, највише воли тежака на њој, радника, сејача, жетеоца. Чисто бисмо рекли да је он први увео у нашу поезију тежака са њиве, не свечана као у колу, него ознојена и прашњава, у тешкој борби за хлеб насушни, а не повредивши осећаја естетике. У том свом жарком интересовању за тежака, он, који је и иначе сликар у песми, толико подсећа на францускога уметника Мије (Millet), да се човеку и нехотице намеће спровађање паралеле. Кад читате на пр. да се у Шантићевим *Сејачима* стихове:

Ово су часи великијех дјела —
Широм ораних замагљених њива
Виде се јаки родитељи села.

Зној им са лица удара и лива,
Полако крачу, ко да сваки ступа
Ковчегу светом гдје угодник снови,

Сви машу руком изнад бразда тије',
И продрти им пешеви рукава
Лепршају се, шуме, ко да вије

Вјетар у сплету сасушених трава,

вама се чини да видите не само сву монументалност фигура на слици францускога уметника која представља класоберке (*Les glaneuses*), метнутих сасвим на први план, него и сродан типски, ритмичан покрет пољског радника. А када даље песник пева:

И сваки сијач ко да виши бива,
Расте, и сваки под крстом се диже
Небу....,

па онда у завршетку:

А озго Отац силази све ближе,
Уз пратњу силних и чудесних звука
Ореол сјајан Он полаже виш' њих...
Из свуд, из неба, с врхова и лука,
Звони и звони: Осана во вишњих!...

ви добивате потпуно расположење Мијеове слике *Angélus*, на којој се ратар и ратарка, стојећи усправно на молитви вечерњег звона, исто тако монументално дижу преко хоризонта њиве у небеско плаветнило као и Шантићеви сејачи. Истина је да Мије своје тежаке приказује чисто епски, без непосредног учешћа у њиховој судбини, док Шантић, захваћен социалним проблемима, питањем хлеба, своје тежаке и у *Сејачима* зове „робље наших дана“, а у песмици *Пред колебама* у афекту кличе:

Убоги друже дубрава и врела,
Ти који немаш љага да те грде,
Пружи ми руку, да жуљеве тврде
Ижљубим на њој, ко знак часних дјела,

тако да се налази већ на ивици демагогије; али и поред те разлике у односу према предмету који приказују, не може се порећи сродност душевнога расположења, наклоности и љубави к безименим милионима, који нечујно извршују велика дела и држе наше животе.

Видели смо: наш песник је страдао; он је љубио. Алекса Шантић је и веровао. Његова вера чешће долази до израза у стиховима. Истина ако их пажљиво промотримо, осетићемо и у њима извештан дуализам: у једнима има нешто скепсе, друге су простосрдачне. И он хоће да заговори о светима што ступају мирно Христову распећу на лицу с маском и са безбожном ласком славе оца небескога, остављајући широко поље да погађамо кога ту мисли, и ако не генералише такве појаве нити се поводи за јевтиним ефектима контраста сјаја црквенога и простоте Христове; он хоће шта више у једној иначе слабој песми да граничи с цинизмом говорећи о Богу. Но очевидно је и то накаламљено његову срцу, а није његово рођено. Све је то општа скепса нашега интелигентнога човека, који још нема потребне помоћи да му се модерни поглед на свет доведе у склад са вером којој га његова црква учи, а које има и у срцу његову. Но Алекса Шантић, како га гледамо кроз стихове, има вере у Бога, у Христа. Истина, та вера није вера ученога богослова, потпуно свесна, разумна и разрађена. Не, она то није. Његова је вера проста вера тежакова, којему је она један од оних

природних сокова што одржавају овај живот, без којих се не може бити, као што се не може бити без ваздуха и воде.

Та његова проста, наивна вера народна лепо се види на пр. кад, хотећи да прикаже чврстоту вере у будућност народну, за најјаче упоређење узима веру у Божјега угодника острешкога:

Вјеровасмо у њу кб у свети Ђивот
Василија светог, што клонуле снажи...
Вјеровасмо у њу кб у вјечни живот,
Вјерујући у вас, о, орлови наши.

(Сеоба).

У визији светле ноћи он гледа Христа како нечујно, као мисао, силази доле у луку и села,

Пође... стане... Слуша шум и ноћна врела —
Сања... и у слаткој чежњи топло дршће...
Свија грање, љуби... и кб да би хтјела

Све Његова душа да загрли чвршће
И упије у се: ноћ, мјесец што броди,
Ријеку и врбе, поља и раскршће,

И путању уску што у село води...

И док унаоколо све блиста, песник још једном виде

..... замишљена Христа,
Гдје кроз жито прође, тих ко нотње крило,
И поглади руком врхе плода чиста...

Сјутра, свуд је пољем класје златно било...

(Свијешла ноћ).

Његов је Христос народни Христос, он га осећа онако како га тежак осећа, јер песничко срце куца у истом ритму са срцима оних малих које је Господ тако волео.

Па ипак, понављамо, не може се апсолутно рећи да је вера песничкова само чисто примитивна, несвесна, наслеђена. Не, његова вера има и виших својстава и филозофских елемената, и он може да кликне:

Горд сам и сретан што се вазда могу
Уздићи вјечној Љепоти и Богу,
И Божјег срца бити један део.

(Трубадур).

Алекса Шантић је страдао, љубио и веровао. Страдања су људска привремена, а по речима светог апостола (1 Кор., 13, 8) и све друго пролази, само љубав не престаје. Она је вечна и највећа. И зато ћу ову бледу сличицу Алексе Шантића да довршим једном његовом песмицом у којој се сав бол његова страдања, сва сродност његова с природом, сва вера његова, слива у један израз блажене, обилне, апсолутне, неограничене љубави Христове:

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Разгорела се зора на висини —
Широки пламен по гребену засја.
Устај и пођи! Тамо, у даљини,
Гдје пољем тече шум дрвља и класја;

У тамном лишћу гдје слатки плод руди,
Гдје свака биљка збори гласом тајним;
Тамо, далеко од вреве и људи,
Утјехе има болима бескрајним...

Отвори срце небу благодатном,
Потоку, роси и лептиру златном,
На ружу када уморан малакше.

Праштај, и моли за себе и оне
Што љутом мржњом киње те и гоне,
И дуго плачи, и биће ти лакше...

(Зора).

Нека је вечан спомен Алекси Шантићу!

ИРИНЕЈ,
епископ бачки

ПСИХОАНАЛИЗА

Тежња појединих филозофских наука да буду потпуно независне од метафизике нигде није дала боље резултате него у психологији, која данас изгледа сасвим преображена у поређењу са оним што је значила у првој својој фази. Психолог је тада готово увек био и метафизичар, те се највише занимао тим шта је душа, где је њено седиште, какав је однос између ње и тела којим господари, и од кога опет врло често трпи. Нова психологија, тежећи да буде емпиријска наука, испитује и тумачи духовне појаве и процесе у вези са радом наших чула, живаца и мозга, а служи се при томе интроспективном и експерименталном методом. За разлику од старог, спекулативног правца, позната је као наука о свести, а назива се још и психологијом без душе. У последње време иде се још даље, те се психолошка испитивања проширују и на несвесне духовне процесе, посматра се наше понашање под утицајем скривених побуда у нама и под неодољивим притиском спољашње средине. У место ранијега метафизичког и теолошког проблема *душе*, модерни психолози васпостављају појам *духа*, који има шире значење него појам свести, јер обухвата и несвесне духовне процесе у нама. Не може се рећи да су ти процеси чисто физиолошки, као варење, а нису опет ни потпуно свесни, и ако врше непрекидан утицај на наш свесни живот, и чак у ванредним приликама могу да постану свесни.

Такав би, у најкраћим потезима, изгледала развојна линија у психологији. Ко би, међутим, желео да је прати по свима страним областима у које залази, и хтео да види на што се све примењује, тај би, изгледа ми, био у већој забуди него да се одважио на проучавање свих могућих школа и стилских манира у данашњем песништву и другим уметностима. Јер, слично модерној уметности, и модерна психологија дели се, управо цепка се на многе правце, гране и огранке, само што се ту свако име не завршује на-изам, као у литератури. Од свега тога, нас у овај мах интересује само једна од тих најновијих психолошких струја, и то она која у директној линији потиче из психијатрије, те свој главни материјал црпи из проучавања и лечења душевних поремећаја, а испитује и нека моментана одступања од нормалнога код људи иначе здравих и читавих у духу.

Тај модерни правац зове се психоанализа. У ширем значењу и као чиста теорија, назива се аналитичком психологијом. После психофизике, психотехнике и психотерапије, имамо, дакле, и психоанализу, која под својим ученим именом крије многе занимљиве појаве у вези са најинтимнијим личним животом. По самом називу види се да ту имамо посла са анализом, а то је данас не само једна научна метода него и једна нова манија, могло би се рећи, у колико се у опште све подвргава психоанализи. Као што се аналишу хемијски спојеви по лабораторијама и крв пацијената по болницама, тако се аналишу реченице и писмени састави по школама, књижевна и друга уметничка дела под пером критичара, свест људска и животињска у психологији, и несвесни духовни процеси у психоанализи. Према томе, психоанализа испитује позадину нашега свесног живота, оне пригушене и на разне начине прикривене, под свест потиснуте прохтеве и жеље, све што се отворено не казује и намерно не показује никоме, а ни себи се увек не признаје, из бојазни за наш душевни мир и углед у друштву.

Али, рећи ће неко, па како се то онда може анализати ако је изван домена свести, кад је анализа иначе свуда један свестан поступак, метода потпуно свесног духа? Да би се ово разумело, треба да обновимо нека елементарна знања из опште психологије, — на првом месту то да је наша свест променљива и прилично уска, јер у сваком садашњем тренутку обухвата доста мали број свесних садржаја према целокупном нашем духовном капиталу. Оно што смо видели и доживели јуче, прекјуче, пре десет дана или десет и више година, извесно није ишчезло некуд без икаквога трага зато што га се у овај мах не сећамо; оно мора да је негде у нама, јер можемо га дозвати у сећање кад год нам затреба. У тим основним појмовима обичан психолог и психоаналист потпуно се слажу; разлика између њих настаје тек при детаљном одређивању тога што је, у даном тренутку, изван домена свести, а што се ипак налази у опсегу нашега искуства. Тамо где пси-

холог признаје само памћење мозга као подлогу сећања у свести, психоаналист открива још један дубљи слој диспозиција, које у нормалном и будном стању обично не улазе у свесни рад духа, и ако стално и неодољиво утичу на њега. Та категорија несвеснога обухвата оно што се најраније зачело у нама, те крије у себи нагомилану личну прошлост од првога дана живота, а поред ње још породично и расно наслеђе.

Мисли се, наиме, да у свакој одраслој особи има заосталих трагова не само детињске природе него и примитивне и животињске; да пећински човек није ишчезао него је притајен у нама, јер прохтеве и жеље његове данашње културно друштво не трпи и не допушта да се задовоље. Потиснути у несвесно и обојени јаким емоцијама, ти прохтеви и жеље стално теже задовољењу, али наилазе на запреке док је човек у стању да влада собом и да води рачуна о друштвеним конвенцијама и другим обзирима према својим ближњима. Само у раном детињству природа се показује каква је у ствари, и тада у духу нема борбе ни антагонизма између онога што се жели а не сме, с једне стране, и што се мора а нерадо се чини, с друге стране. Но тај детињски период је веома кратак, а потом родитељи, школа и друштво започињу онај дуг и мучан посао дотеривања, поткресавања, дресирања и глачања, да би истесали једно пристојно и сношљиво социално биће. Под тим благотворним спољашњим утицајима формира се у духу нешто налик на цензуру. Први који је употребио тај метафоричан израз био је Д-р Сигисмунд Фројд, творац психоанализе.

Цензура врши исти посао који у почетку изводе наши старији кажњавањем, забранама, саветима и другим васпитним мерама: она потискује и одржава у несвесном стању све што је примитивно, неприлагодљиво, стидно, бунтовно, па чак и злочиначко у нама. Али, с времена на време та цензура ипак попусти, или се да обманути, ма кољачко иначе била опрезна и строга, — и то, у случају озбиљних нервних поремећаја, обично попушта сасвим, а код нормалних ослаби донекле у сну, или када отворених очију утонемо у сањарије и напунимо главу фантазијама које се не поверавају никоме. Човек сања и машта независно од конвенција друштвених и закона грађанских, чак и без много обзира на разлику између нормалног и ненормалног духа. Лудило је слично апсурдном и бизарном сну који се не прекида и важи за перманентну луду као јава; а ко је, по изгледу бар, у исправном стању, тај лудује помало кришом и на махове, јер има довољно снаге да се обуздава и да помоћу разума успоставља равнотежу у духу при повратку у стварност. Када би се давало маха свакоме тамном осећању и расположењу, и када бисмо допустили да главни мотиви воље буду они потиснути нагони и пригушене жеље, — замислите како би изгледао тада овај најбољи од свих могућих светова, по тврђењу филозофа Лајбница, који се позивао при томе на његова творца, свезнајућег,

свемогућег и предоброг Бога; а када би се на глас изговорио сваки ноћни сан, и све што сањаримо док се одморамо или у моментима украденим од посла, наши ближњи добили би о нама сасвим други појам, као и ми о њима, ако би хтели да се исповеде.

Све ово знало се, наравно, и пре психо-анализе, и ко год је био за одржање и напредак једнога цивилизованог и културног друштва, самим тим био је против слободнога и неограниченог испољавања егоистичне и примитивне природе свакога појединца. Исто тако знало се за егзистенцију несвесних елемената и пре Фројда, у колико се тврдило да наш свесни живот зависи од наслеђених и стечених психофизичких диспозиција, које саме по себи нису у домену свести. Али, пре појаве психоанализе, проблем несвеснога испитиван је највише у односу према мозгу као физиолошкој подлози, а главни предмет психологије ипак су били свесни феномени. Психоанализа, на против, сву пажњу усредсређује на несвесно, тражи у њему решења за многа тамна и замршена питања из личног и колективног живота, и небројеним примерима са клинике, из уметности и свакидашњег искуства потврђује његов сталан и судбоносан утицај на понашање и свесну духовну активност.

Проучавање несвеснога у намери да се од тога створи један нов правац у психологији започиње пре тридесет година од прилике, и то у најближем нашем суседству, у Бечу. Д-р Сигисмунд Фројд, ђак чувенога париског професора Шаркоа, отпочео је ту свој пионерски рад лечењем нервних поремећаја без органских повреда, као код хистерије, неурастеније, разних врста фобиа и фикс-идеја. Професор Шарко лечио је те болести хипнозом, што и данас чине његови ученици, познати у науци као старија, париска школа, док млађу школу заступа Емил Кве из Нансиа, који успешно лечи сугестијом. Фројд, међутим, пошао је другим путем и засновао своју нову методу названу психоанализам.

Уверен да узрок озбиљних поремећаја и тренутних одступања од нормалнога лежи у растројству памћења и у духовним конфликтима услед оних потиснутих елемената у несвесном, Фројд их дозива у свест пациентову под видом успомена и причања снова, и помаже му да их сублимира. Обнављање успомена још из најранијега детињства, како би се попуниле све празнине и прекиди у сећању, познато је у психоанализи као слободна асоциација мисли. За то време болесник се налази у таквом положају да не осећа у опште никакав напор. На исти начин бива и саопштавање снова, који се увек морају тумачити, јер су симболични. Карл Јунг, други важан представник психоанализе, измислио је употребу нарочитих таблица речи као подстицај на казивање интимних исповести. Обично бива тако да лекар изговори једну реч, а болесник одмах додаје на то прво што му на ум дође. Ако је

време реакције дуже од три секунде, и ако се устезање са одговором прилично отегне, значи да је реч са таблице додирнула нешто неугодно и покренула баш оне асоциације које лекар жели да испита, а пацијент инстинктивно хоће да затаји.

Друге, чисто техничке појединости из те нове психотерапије могу овде сасвим изостати, пошто ми лично нисмо заинтересовани у томе како се лече разне психонеурозе, нити би, ваљда, ико од нас пожелео да Д-р Фројд на њему опроба своју чувену методу. Треба додати још само толико да је за лечење потребно најмање шест месеца, и да се зато време пацијент налази у нарочитом емоционалном расположењу према свом лекару. По престанку лечења раскидају се те присне везе, које пре личе на љубав него на резервисано поштовање; и пошто не узрокују никакве рђаве последице, сасвим је неоправдана бојазан оних који у томе виде неку велику опасност.

Зачета на клиници и у прво време заузета само лечењем патолошких појава, психоанализа је убрзо примењена и на здраве особе. Из психоаналитичке терапије развила се најпре нека врста превентивне психологије за нормалне људе, потом једна нова психолошка теорија о несвесном, и најзад, психоанализа је призната данас као универсална метода за испитивање духа помоћу снова, и слободне асоциације мисли.

Из Беча и Немачке, психоанализа се ширила даље на Запад, и не памти се да је икада једна психолошка доктрина имала тако брз и огроман успех. Англосаксонске земље освојила је као нека епидемија, тако да у Лондону, на пример, могу се чути предавања о психоанализи не само по разним колеџима и удружењима световнога карактера, него и по црквама и верским конференцијама.

Али, не шири се та нова психолошка струја само териториално, него, као бујица у пролеће, продире и у многе стране области искуства и знања, нарочито у педагогију, уметност и литературу. Оскар Пфистер из Швајцарске и Џорџ Грин из Енглеске — да наведем само најпознатије — примењују психоанализу на васпитање; Ернест Цонс тумачи њоме уметност и литературу, а Едвард Кемф из Вашингтона истиче се решавањем многих важних проблема, у вези са несвесним, на један сасвим оригиналан начин. На француском пише Шарл Бодуен, Швајцарац, који је 1922 објавио своје занимљиве *Студије из Психоанализе*.

Видели смо да је психоанализа најпре уочила патолошки карактер несвеснога, а потом испитиван је његов утицај на рад нормалнога духа. По Фројду, ово је сасвим разумљиво, јер болесно и необично више интересује људе него здраво и нормално, а и лакше се подвргава експерименту; зато су узроци лудила данас боље познати него извори уметничке инспирације и гениалност. У осталом, каже Фројд, граница између нормалног и ненормалног није баш тако оштра и непомична као што се мисли; у најбољем случају, она је само градуелна.

У главном, сматра се да увек има одступања од нормалнога када је реагирање на утиске неадекватно, претерано, када су емоције јаче но што би се могло очекивати од побуде и вредности објекта на који се односе.

Потенцирано реагирање бива нарочито онда када се покрену они потиснути елементи у несвесном, који су усредсређени око наших најјачих нагона у један нарочити комплекс. Карл Јунг први је употребио ту реч *комплекс*, а Фројд је детаљно изложио постанак и неодољиви утицај тога важног емоционалног споја.

Фројд, пре свега, истиче изузетну важност и судбоносни утицај првих година детињства на сав познији живот. Од рођења па до навршених пет година од прилике, дете чини прве напоре да се прилагоди околини и своје понашање доведе некако у склад са оним што се захтева од њега. При томе се јављају прве јаче сметње непосредном задовољавању примитивних жудња, и први јачи конфликти у духу под утицајем забрана и притисака споља. Урођеној жељи за непосредним задовољством и избегавањем свега неугодног намећу се секундарне потребе одрицања, обзира, обавеза, итд., — у опште, све што старији изражавају речима: то смеш; то не смеш; то мораш. Јачина урођених диспозиција, васпитачка умешност старијих и спољашње прилике, то су три важна фактора који одлучују да ли ће они примитивни нагонски елементи бити сублимирани у интелектуалном и социалном правцу или већим делом потиснути у несвесно, где ће створити комплексе.

Психоаналисти се не слажу у томе који инстинкт има доминантну улогу у стварању комплекса, и под каквим симболима се он јавља у свесном животу, ако, због цензуре, не може да се покаже немаскиран. По Фројду, све у нама гравитира око секса, и то још од најранијега детињства. Прва манифестација тога јесте жудња да се присвоји све што нас пријатно узбуђује и обећава задовољење; ту је секс идентичан са жудњом у опште, која увек изражава осећање недостатка. Већ то што у свету постоје два пола, указује на непотпуност и недовољност свакога посебно; отуд свако живо биће нагонски тражи да на неки начин употпуни себе. Ако је развијање правилно, ова примитивна жудња не сме да апсорбује сву енергију, било да је прикривена или да свесно утиче на вољу. У нормалним приликама и под разумним надзором старијих, та жудња се једним делом сублимира у интелектуалне и социалне тежње, а у правом своме виду испољава се и задовољава се кад јој дође време. Под рђавим и једностраним утицајима споља, јављају се застоји и сметње у природном развоју: сублимирање изостаје, осећање недовољности и недостатка потенцирано је и упућено ономе што не треба да буде предмет такве жудње, па се зато крије. Резултат свега тога је или озбиљан поремећај, дакле психонеуроza, или настраност у понашању, отуђивање од људи, пот-

цењивање или прецењивање себе, жеља да се задобију симпатије целог света, заљубљеност у себе, садизам, хомосексуалност, и друге сличне перверзије.

Највећа сметња у природном развоју секса настаје претераним утицајем родитеља супротнога пола: оца на кћер, мајке на сина, услед чега се јавља превелика оданост, или инцестна љубав, по Фројду. Доминантним утицајем мајке на сина ствара се фамозни Едипус комплекс. Дубоко потиснут у несвесно, тај комплекс никад не води ономе што се догађа Едипу у Софокловој трагедији; али он ипак остаје у снази, и на разне начине маскиран, стално утиче на цео ток живота. Син такве мајке остаје вечито зависан од ње, и зато несамосталан, увек жељан љубави, неге и заштите нечије.

Жена несрећна у браку највише је наклоњена томе да сву своју љубав пренесе на сина и развије у њему неке женске црте. Ако је уз то још имућна и докона, она се занима њиме као неком лутком. Из руку такве мајке излазе они мали дечаци са дугом косом у коврчицама, увек беспрекорно чисти, послушни и по мало стидљиви. Кад одрасту, обично узимају или старију девојку или неку мушкобању, или се у опште и не жене. Многи постају несрећни у браку, јер не могу зајати да већма воле мајку него жену.

По Фројдовој теорији, семе свих немира и поремећаја посејано је још у раном детињству. Несугласице између родитеља, физичка и духовна одвратност једнога према другом, неминовно изазивају код деце јаке унутрашње конфликте или психонеурозе. Из тога се мора закључити да при склапању брака и у поступању с децом ваља бити веома обазрив, јер не зна се када ће и како ће да унакази дух и карактер оно што се из речи и понашања одраслих упило у душу детињу, и ако они на то нису обраћали пажњу.

Фројдова теорија о доминантној улози пола у духовном развоју има данас много оданих приврженика, боље рећи идолопоклоника, — а има и непомирљивих противника. Нарочито се замера Фројду што одвише удара гласом на радозналост дечју у сексуалном смислу, и што свако његово објашњење води неком фаталном комплексу. Пре кратког времена, један од присталица те пансексуалне теорије, Д-р Ернест Цонс, покушао је да помоћу Едипус комплекса објасни Хамлета.

Карл Јунг, други важан представник психоанализе, има опет своју теорију виталне енергије. По његову мишљењу, сваки има извесну количину животне снаге, коју најрадије троши у правцу својих најјачих диспозиција и жеља. Кад осетимо недостатак енергије за остварење онога што намеравамо и волимо, значи да је она везана неким унутрашњим конфликтом: да се примитивно биће у нама ухватило у коштац са социалним, егоистичан прохтев са алтруистичком тежњом, природна наклоност са наметнутом дужношћу, итд. Ко не уме да

уозна свој прави позив и да га изабере на време, неминовно осећа тај унутрашњи расцеп.

Што се тиче Фројда, који нас у овом предавању највише интересује, он је познат не само као творац пансексуалне теорије, него и по своје оригиналном тумачењу снова. Испитивање психичких поремећаја код пациената, којима се на клиници почело, и упознавање интимног живота код нормалних, на које се убрзо пренела психоанализа, — све то најбрже води успеху ако се студирају снови и сањарије на јави.

По природи својој, снови су увек егоцентрични, то јест усредсређени око сопствене личности, и зато у њима најјаче одјекују оне потиснуте и незадовољене жеље. Ко себе изненади усред сањарија на јави, може се уверити да се и ту све креће око неке жеље још неиспуњене, а доста пута и без икакве наде на испуњење. Младић сања и машта на јави како спасава живот некој девојци, она га, наравно, заволи, и после је он узима за жену. Амбициозни и славољубиви сањаре о похвалама и аплаузу, чиновници о томе како су предложени за орден и унапређење, итд. Стрховања и сумње такође се прикрадају у снове, а ређе и у сањарије, које су нека врста компенсације за оскудну и непријатну стварност. Ако се у нама боре опречне жудње, па не можемо да их измиримо ни задовољимо, или ако осећамо нешто рђаво у себи, па то кријемо и чисто се стидимо што смо такви, онда ће и то да одјекне у сновима. и показаће се наличје оне личности коју обично окрећемо друштву.

У неким сновима нама се чини да заиста имамо остварење онога што се у потаји жели; тако сањају деца док још није загосподарила у њима цензура. Код одраслих, потиснуте жеље продиру у свест прерушене, маскиране каквом симболичном сликом. Снови су, дакле, симболичан вео за потиснуте жеље, које су већином у опреци са нашом репутацијом и личним угледом, или су против интереса других. Зато у сваком сну ваља разликовати садржину, односно буквално значење, и латентни смисао ситуација и симболичних слика. Симбол као такав нема сопствене вредности, него тек у односу на оно што заступа. И речи су симболи наших унутрашњих мисли и расположења.

Да би се разумео симбол, треба знати какве низове представа везује за њега онај који сања, и ту је главна тешкоћа при тумачењу снова. Тешко је, пре свега, удесити сасвим слободну асоциацију мисли, а још теже испод сваког симбола открити притајену побуду и жудњу. Нагађање и довијање да погодимо смисао симбола само нас удаљава од тога, јер даје маха логици резонавања, која са логиком снова нема везе. Тумачење сна отежано је још његовом упрошћеном и оскудном садржином, у поређењу са раскошним богатством асоциација везаних за њега, које се откривају само вештом анализом. Најзад, симболи сна су индивидуални, свака интерпретација нужним начином је субјективна.

Колективна симболика је ретка, јер мало има симбола од општег значаја, и отуда немогућност сановника. Психоанализа, која придаје тако огромну важност тумачењу снова, доказује да због чисто субјективне садржине сна не треба веровати оним сановницима из доба *Велимира* и *Босилке*, *Усамљеног Јуноше* и *Касије Царице*, који се по неким кућама и данас радознано и са зебњом преврћу када се нешто ружно сања. Свака слика у сановнику има утврђен смисао за све и свакога, и за вечита времена, а тумачење се увек односи на то шта ће да се деси; психоаналист, на против, узима снове као средство за упознавање наше интимне личности, открива помоћу њих опасне комплексе, разрешава их и даје тежњама други, бољи правац.

О сновима који предсказују, Фројд за сада не зна готово ништа. Но ако им се једном нађе научно објашњење, он верује да ће то бити опет у вези са испитивањем несвеснога по његовој методи. Тако ће се једнога дана протумачити и медиум, аутоматско писање и пренашање мисли.

Анализа снова скида вео са многих мистерија у нама, и показује каква је суштина оних узнемирујућих елемената који нам често спремају неугодна изненађења. Психоаналист, као извежбан посматрач, у стању је да запази симболичну манифестацију тих скривених елемената и у свакодневном животу на јави. Ништа боље не открива наше најинтимније побуде, каже Фројд, него оно што изводимо случајно, не придајући му никакву нарочиту важност, а одају нас и заблуде, омашке и све могуће грешке у речима и поступцима, на које нам тек други неко мора да скрене пажњу. Зато Фројд све то назива *Symptomhandlungen*, и види у томе симптоме наших најскривенијих унутрашњих стања. Не разуме свако симболику тих симптоматичних појава, али психоаналист, који стално вреба сваку манифестацију несвеснога, уме да чита из њих као из отворене књиге. На основу тих посматрања написао је Фројд једну интересантну студију, *Психопатологија свакодневног живота*, где се може наћи још много занимљивог материјала о памћењу, забораву, лапсусима, идиосинкразијама и празноверицама. Неколико примера из те књиге најбоље ће илустровати методу психоанализе, и показаће да у нама постоји чврст и нераскидљив ланац узрочности, да је све мотивисано и повезано, ма колико нам нешто изгледало као проста забуна, неочекиваност и случајност.

1. Фројд прича шта му се десило када је намеравао да објави нека интересантна посматрања о једној својој болесници. Прво се запитао како би је могао назвати, пошто је већ уобичајено да се никада не казује право име. Размишљајући о томе, непрестано му се наметало да је назове Дором. Ништа друго није му падало на ум, и то му је, као психоаналисти, постало сумњиво. Знао је да се тако зове служавка његове сестре. Затим се сетио да је уочи тога дана видео на сестрином

столу писмо адресирано на Розу В. На питање ко се тако зове, одговорено му је да се служавка зове Роза, а у кући позната је као Дора, зато што се и његова сестра зове Роза. Он је тада помислио у себи: „Како су бедна та створења која не могу да задрже увек ни своје право име!“ Кад је, затим, и сам дошао на то да прикаже своју болесницу под лажним именом, њему се, под утицајем догађаја уочи тога дана, непрестано наметало само име Дора.

2. Један старији брачни пар седа за вечеру. Госпођа пати од стомака, и зато одржава строгу диету; господин је здрав, и њему доносе печење. Пошто на столу нема слачице, муж замоли жену да му је донесе. Она устаје, отвара орман, и враћа се носећи у руци малу стаклену бочицу са капљицама за стомак, у место дебеле порцеланске посуде са слачицом. Ова „случајност“ била је врло добро мотивисана тим што је госпођу стално мучила мисао на њену стомачну болест.

3. Неки лекар из Цириха желео је да проведе своје слободно време код куће у миру; али осећао се обавезним да баш тога дана посети некога у Луцерну. Колебајући се дуго између пријатности да остане код куће и неугодне дужности да оде у посету, реши се, најпосле, да ипак отпутује. На станици Голдау требало је прећи у други воз. Очекујући сигнал за улазак, лекар се занимао читањем натписа испред пруга, колико да му прође време и да не мисли на непријатну посету. — Кад је ушао у воз, покуша да се разоноди лектиром. Долази, потом, кондуктер, и на његово запрепашћење, опомиње га да му карта гласи за Луцерн, а тај воз враћа се у Цирих, одакле је он управо стигао у Голдау.

4. Господин Х. Г. налази се у санаторију, и за време ручка показује необичну љубазност и услужност према једној старијој девојци за истим столом. На то она мало заједљиво примећује како пре тога није њој била додељена та ретка срећа да га упозна као љубазног и услужног. Господин Х. Г. разуме алузију, пошто је раније сву ту пажњу указивао некој другој, млађој госпођици. У току даљег разговора њему је непријатно што га његова сусетка мора више пута опомињати да је не зове именом те млађе госпође, на коју је извесно љубоморна. Он се, истина, извињава, и желео би да избегне грешку, али мисли му се и нехотице отимају за млађом, док са старијом разговара.

5. Господин и госпођа Х. оду на излет изван града, и тамо им се придруже два господина, са којима се брзо спријатеље. Један од њих био је раније у врло интимним односима са госпођом, али муж о томе ништа не зна. При повратку, оба господина прате брачни пар до куће. Пред капијом, госпођа се најпре љубазно опрости са једним господином, затим онога другог, свога бившег љубавника, узе под руку, па онда хтеде да се поздрави и са својим мужем. Он, међутим,

и ако није био Фројд, одмах је разумео ситуацију, те подиже шешир и рече: „Љубим руке, милостива госпођо!“ Запрепашћена жена брзо одгурну свога љубавника и поче да се правда: „Но, и тако шта може да се деси!“

Ови примери, као и многи други изнети у књизи, јасно показују где леже прави узроци и побуде свега онога што ми обично називамо непажњом, несмотреношћу, омашком и забуном, а могу послужити као доказ и за то да наше грешке и заблуде речитије говоре о нама него најлепше смишљене беседе

Психоанализа готово сва базира на тим примерима узетим из искуства, и отуд у њој више интимних личних историја него теорија и дефиниција. У томе лежи велика привлачност те лектуре, која иначе оставља непријатан и тежак утисак. Задубљеном читаоцу изгледа много пута да се ту под измишљеним именом и азбучним словима третира баш његов случај, па и не осети када је од студента текста преображен у пацијента. Но у томе лежи и једна не мала опасност. Пошто се обавести о психоанализи, он другим очима посматра свет и себе, и чак постаје мало подозрив, као када је први пут сазнао за микробе и могућност да се зарази свим чега се дотакне. То онда неминовно води претераној интроспекцији, удубљивању у себе и подозривом вребању потајних жеља и прохтева из позадине свести. Више га занимају симболичне слике сна и фантастичне сањарије него нормалан ток свеснога живота. Обузме га манија да мисли на оно што не треба да буде предмет његових мисли, и, ако иначе не трпи од нервних поремећаја, лако може оболети од психоанализе. Несумњиво је да такви болесници данас одиста постоје, и да стварно пате.

По причању једног студента из Оксфорда, тамошњи колеџи били су неко време просто заражени причањем снова и дискусијама о несвесном. Свакога јутра могли сте видети дубоко замишљене младиће, обично са неком хартицом у руци, и одмах се могло погодити да то нису бриге за испит ни студије што их тако муче, него да они изводе на себи операције психоанализе. Тада је најпапетније било склонити се и не показивати никакво саучешће; иначе вас одмах увуку у лабиринт својих апсурдних и фрагментарних снова.

Те претераности дале су повода карикатурама и пародијама у Енглеској, дакле тамо где је психоанализа највећма у моди. У септембарској свесци од прошле године, *The London Mercury* донео је карикатуру модерног покајника који исповеда своје врлине пред психоаналистом; а у једном педагошком листу изишао је још 1922 занимљив чланак под насловом: *Један нови њоророк*. Реч је о Д-ру Улриху фон Бајнентрегер, професору на чувеном универзитету у Охзенхану, који се спрема да помрачи славу Д-ра Рудолфа Штајнера, атропозофа, и главних представника психоанализе, Фројда и Јунга. Тај учени доктор

фон Бајнентрегер пронашао је да испод несвеснога има још један дубљи слој, *Das Untertiefste, Deep of Deeps* по енглеском, а на српском, ваљда, *дубина дубина*, или *најдубља дубина*. Свест наша, по мишљењу ученога Немца, то је лепо намештен и осветљен салон за примање, који се показује свакоме; несвесно у Фројдовом смислу, то је полумрачан подрум, одакле се наш салон, односно свест, снабдева свим потребама, а пошто су ту и многе запаљиве материје, па и веће количине алкохола, као у сваком подруму, то овде леже потенциелни узроци свих нереда, пожара и преврата у партеру духа. Најзад, испод свега тога је нешто колосално, досад још неиспитано, пошто је то оригинално откриће ученог доктора, који ће наскоро издати дело под насловом *Das Untertiefste*. Сондирање тога страх-уливајућег слоја упознаће нас са тајнама не само наше личности него и са мистериозном супстанцијом света. Ту је, разуме се, ултимум свега. Дубље од тога не може се а да се и сам испитивач не расплине у свемир. Тако завршује Енглеz ову духовиту пародију психоанализе.

Али, док је високоучени Д-р фон Бајнентрегер сав измишљен, у Америци постоји један по свој прилици исто тако високоучен господин, можда баш професор, по имену Бердвуд, који је објавио дело названо *Сексуални елементи у првих пет књига Еуклидове геометрије*. Тако је и математика подвргнута операцијама психоанализе, и стављена је на сексуалну базу.

Ово и нехотице нагони човека да помисли како би добро било да и психоаналисте неко подвргне психоанализи. Код најревностнијих и најекстремнијих извесно би се нашле многе оштроумности које осталим смртнима, изван комуникације са несвесним, недостају; али, утврдило би се и то да је код њих опет излапело не само осећање мере, него да су лишени и осећања смешног.

У осталом, овде, као свуда иначе, ти који се највећма заносе новом науком и хоће да јој обезбеде универсалну компетенцију, то обично нису њени творци него грлати пропагатори са засењеним очима и неминовно подигнутим тоном. Психоанализи, међутим, није потребна таква пропаганда, и зато њу управо највише компромитују њене најватреније присталице. Желећи да начине од ње неку врсту калауза којим би отворили све тајне одаје духа и решили све могуће проблеме, они често дају утисак да обијају браве и проваљују тамо где им није место.

Због тих ватрених занесењака и провалника у туђе области, има у последње време честих узбуна и ограда од психоанализе. Тако нешто догодило се недавно у Енглеској. Када је на једном састанку педагошких удружења неко предложио да се психоанализа примени на ђаке, против тога се у јавности најенергичније протестовало, и у један мах изгледало је да ће предузимљиви енглески родитељи основати дру-

штво за заштиту деце од психоаниста. У чланцима и дописима по новинама указивало се на штетне последице од претеране интроспекције и Фројдове теорије о доминантном утицају секса, и предвиђана су сва могућа зла ако се став учитеља према ђаку претвори у однос лекара према пацијенту. Могло би се допустити само стручњацима са пуном одговорношћу да употребе метод психоанализе код изузетно непослушне, сасвим рђаве и ненормалне деце, коју у школи и код куће кажњавају уместо да лече.

Било је, затим, предлога да се сваки учитељ и учитељица подвргну психоанализи, као деца пелцовању и младићи војном прегледу. Говорило се да они могу бити иначе нормалне и љубазне особе, а да пате од нездравог држања према деци, што би психоанилист несумњиво открио и упутио дотичнога како да се лечи. Овај предлог, сасвим разумљиво, изазвао је велико негодовање и дао повода многим заједљивим примедбама на рачун психоаниста. Говорило се да би они једног дана могли применити своју фамозну методу и на бираче, да пронађу јесу ли способни за гласање, и какви мотиви их покрећу да се определе за овог или онога партијског кандидата.

После противника, треба да чујемо просветне раднике и васпитаче у Енглеској који верују да ће педагогија, пре но икоја друга наука имати најбољег помоћника у психоанализи, као што јој у многоме помаже и модерна хигиена. Психоанализа, пре свега, упућује на опрезније поступање с децом, и показује бесмисленост извесних наших такозваних васпитних мера у породици и у школи. Проблем памћења и механизам учења најбоље су данас објашњени у психоанализи, и она као буктиња осветљава пут којим психологија детета треба да пође, са изгледима на многа нова открића у духу. Психоанилист нам открива велику истину да су проблеми детињства у исти мах проблеми зрелога доба, и зато ко хоће да разуме одрасле, мора да проучава децу. Претерујући мало, неки чак тврде да оно што једна мајка и дадиља пропусте или погрешно учине, то не могу после да надокнаде и поправе ни десет професора университета.

Иначе, може се рећи да главне замерке упућене психоанализи као теорији падају на терет и нашем данашњем времену. Каже се да она једнострано схвата нашу природу сликајући несвесно у нама као неку врсту пакла, одакле би свака жудња морала да прође кроз чистилиште свести; да је Фројд већма понизио човека него Дарвин, чија је десцендентна теорија популарно протумачена да смо постали од мајмуна.

Сада опет долази Фројд и указује на присне везе између највиших духовних функција и најплеменитијих побуда, с једне стране, и дивљака злочинаца, дегенерика и умоболних, с друге стране. Но да ли ово треба да нас изненади када знамо да психоанализа, као сваки психолошки правац и школа, мора стајати у односу узајамности са временом:

колико год утиче на њега, толико га у исти мах и одсликава. Око средине прошлога века, у доба великих научних проналазака, највише се говорило о психичким атомима и о духу као серији стања свести. Разум, наше ја и вољу називао је Тел литерарним метафорама без икакве супстанцијалне подлоге у духу. Данас, опет, психоанализа у главном одговара нашем поремећеном и раздешеном јавном животу, као и великој склоности за интроспекцију и анализу потенцираних или иначе ненормалних расположења. Сем тога, ми видимо да у модерној уметности, поред осталих-изама, постоје и правци импулсионизма, интимизма и примитивизма, а од модерних песника могу се чути изјаве да нису одговорни за своје ја, и да се личност адекватно изражава не у логичким реченицама, него у експлозији нејасних и неповезаних речи. Је ли онда чудо што је такво доба избацило на површину Д-ра Сигисмунда Фројда, човека од несумњиво велике научне вредности, који има још и ту добру особину што се препоручује да своје примитивне, поремећене и неодговорне савременике лечи психоанализом.

КАТАРИНА БОГДАНОВИЋ

ШПЕНГЛЕРОВА „ПРОПАСТ ЗАПАДА“

— ЈЕДНО ПИТАЊЕ ИЗ ОБЛАСТИ МЕТОДОЛОГИЈЕ —

1.

Само су Науман за време рата и Ајнштајн после рата узбудили у Немачкој духове као сад Шпенглер.

Као Науманова, тако је и Шпенглерова књига изашла у „психолошком моменту“. Обојица су формулисали оно што је тамно лежало у душама свију. И у томе лежи прва одгонетка њиховог успеха. Науманова књига израз је ратне, Шпенглерова послератне немачке психологије.

Немци су, како веле, ратом хтели да задобију једно „место на сунцу“. Кугла земљина подељена је, резоновали су они, на неколико сфера. С једне стране лежи грдни комплекс руског царства, с друге стране Енглеска са својим чврстим и у исти мах тако еластичним колонијалним системом, с треће Сједињене Државе Северне Америке. Овим организацијама треба ставити на супрот једну еквивалентну организацију. Ко то није у стању, мораће да падне под власт оних првих. Тиме је имплицитно речено да се принцип националитета и националне државе преживео. Нација је постала одвећ мала јединка у борби за опстанак. Ваља остварити један супранационални систем. За Немце у том погледу долази у обзир прво Немачка и Аустрија, којима би се

доцније придружиле друге државе. Ту латентну тежњу изнео је Науман јасније, сугестивније, „песничкије“ од многих других. Тако је његова *Централна Европа* постала једна од најчитанијих књига за време рата: она је, својим обликом, најбоље погодила колективну жељу.

Рат се свршио. У место победе, Немачка је доживела слом. Нада у Вилсона била је само нада. После војног слома, долази економски, па политички. Зграда која је изгледала тако чврста, почиње да прска. Енглеска и Француска су победнице. Победнице? Зар њихова победа није Пирова? Зар је њихова болест мање смртна од ране коју је задобила Немачка? Знаци старости показивали су се још и пре рата. Руси су говорили о трулој Европи. И они сад заиста стварају нешто што, у том обиму, историја још није видела. Да немају они право са својом оценом Европе? Биће да рат није само слом Немачке. Биће да је он само спољни израз једног много дубљег процеса који се већ поодавно врши: распадање читаве једне културе, европске, западне културе. И Шпенглер пише *Пропаст Запада*.

То није ништа ново. Колико је њих пре њега тврдило то исто! Али Шпенглер неће само да тврди. Он хоће да покаже неминовност целог тог процеса. Он неће само да слути, он хоће да пророкује. Тај гест је чисто његов и даје му, већ унапред, извесну величину: издваја га од обичних фраза о пропасти Запада које су временом постале доста баналне.

И још нешто. Шпенглер нити се радује, нити жалости кад то тврди. Зашто жалити? Свака култура је као организам: роди се, живи и умире. Жалости нема места, јер стојимо пред природним процесом. Зато је, вели он, бесмислено говорити о култури. Она није једна. Има разних култура, које једна другу замењују.

Шпенглер учи у односу према историји оно што Ајнштајн учи у односу према природи: релативитет.

Тако Науман, Ајнштајн и Шпенглер чине, — задржавајући, разуме се, сваку размену — извесну целину.

2.

Прва свеска била је написана кад је букнуо рат. (Наслов је био одређен још 1912 г., вели Шпенглер.) Затим је поправљана. Године 1917 дата је у штампу. Друга свеска изашла је преклане.

У међувремену дигла се читава бура: за и против. Манфред Шретер скупља све критике, резимише их. Он је с почетка био одлучан противник Шпенглеров. Али му овај, и поред тога, са дивном широкогрудости, поверава горњи задатак. И Шретер постаје, како вели Хелмолт, од Савла Павле и издаје „критику Шпенглерових критичара“ под насловом *Борба око Шпенглера*, која је изашла претпрошле године. — *Berliner Tageblatt* ствара јелну врсту анкете поводом Шпен-

глера и долази до закључка да се његова књига позајмљује из библиотеке више чак и од књига које се баве сексуалним питањем. — Циришки часопис *Wissen und Leben* посвећује цео број од априла прошле године Шпенглеру. А професор Гавронски са бернског университета објављује једно своје предавање за зимски семестар 1923/24 год. под насловом *Освалда Шпенглера „Пројаси Запада“*.

Шпенглерова књига заталасала је најширу јавност. О њој се не говори само; око ње се бори, на целој линији, почевши од салона, па све до катедре. Она се наметнула духовима. То је чињеница коју мора да призна и онај који је за њу и онај који је против ње. Ваља се с тога с њоме обрачунати.

Шпенглеру се пребацују, дакако, крупне ствари: да не црпе директно из извора, да податке узима из друге руке. То вели историчар професор Мајнеке у споменутом *Wissen und Leben*. Али онај који пише историју света у физичкој је немогућности да се увек враћа на саме изворе. Приговор дакле отпада сам по себи. Тежа је оптужба ако такав начин рада трпи у последицама својим. Професор Јоел на пр. вели, на истом месту, да Шпенглер никако није разумео грчки дух.

Шпенглерова је књига, једном речи, проблематична. Проблема-тична као све велике и све мале ствари. У томе се оне додирују.

Али без обзира на вредност књиге (у позитивистичком смислу те речи), имају да се констатују две чињенице које су изван сваке дискусије. То је, прво, Шпенглерово огромно, универсално знање. У погледу универсалности може се од савременика с њиме упоредити можда само Валтер Ратенау, који је, као наследник свог оца, управљао једном од највећих индустријских организација у Немачкој (А. Е. Г.), који је за време рата био организатор немачке сировине, који је, поред тога, нашао времена да пише социолошко-филозофске књиге и пева песме, и који је најзад на министарском положају погинуо од злочиначке руке.

Можда су, и вероватно је, да су неки назори Шпенглерови самовољни, пренагљени, субјективни. Али је исто тако неоспорно да многе чињенице у његовој светлости изгледају тако нове да човека неминовно наводе на размишљање.

Може ли се од књиге, која неће да има само чисто практичну вредност, очекивати нешто више? То је друга чињеница коју ваља констатовати.

3.

„Желим само да ова књига не буде недостојна дела немачке војске“, вели Шпенглер на крају свог предговора. Он, другим речима, упоређује своју књигу са напором читаве нације. Његова је књига пуна израза као: „Ово до сад још нико није видео“, „Ово се до сад ни слутило није“. Свуда Шпенглер тако наглашује: Ја, ја, ја!

Можда то „штирнеровско“ самоистицање личности лежи донекле у немачкој традицији. Имамо га код Ничеа, имамо га код Алфреда Кера, који у предговору својих сакупљених критика вели: Моје дело велико је као катедрала. Најзад, и Христос је за себе тврдио да је син Божји. Самосвест је јачина, самохвалисање је слабост. Где је граница? Она је у човеку. Ако он прецени снагу своју, постаје као Кер, по мало комичан.

Шта хоће Шпенглер? Хоће да да свеколику историју људску. Ни мање, ни више. Нешто слично ономе, дакле, што је, у исто доба, покушао енглески романиер Велс? Не, нешто сасвим друкчије.

Историја за Шпенглера није линија која се креће од једне тачке ка другој, линија која полази од Адама, која је до сад стигла до Лењина и коју ми делимо на три дела: Стари, Средњи и Нови Век.

Та подела је, по Шпенглеру, бесмислена и знак је само одсуства „духовне слободе и самокритике“. „Зар није смешно“, вели он, „стављати на супрот „Новом Веку“ који броји неколико столећа и који је уз то локализован само на западну Европу, један „Стари Век“ који броји исто онолико хиљада година, и коме се маса свих култура које су постојале пре грчке, прикључују просто као додатак?“ Ми сматрамо, вели он даље, да су Египат и Вавилон само предигра античког доба, и ако њихова историја, свака за себе, теже исто онолико колико наша „историја“ света од Карла Великог до светског рата, па и више. Ми сметено стављамо моћне комплексе као што су индијска и кинеска култура у једну примедбу, а велике американске културе у опште игноришемо. „Ето тако изгледа наша „историја света“,“ наставља он. Тако мисли црнац који дели свет на своје село, своје племе и на „остало“, и који верује да је месец много мањи од облака који га покривају“.

То је, вели Шпенглер, птолемејски систем историје, јер сматрамо да смо ми средиште и да се све око нас креће. И њему он ставља на супрот, подражавајући очевидно свесно Кантов израз „коперниканског дела“, своје „коперниканско откриће“, свој коперникански историјски систем.

Као што земља није центар васионе, тако ми, тј. Западни Европејци, нисмо центар историје. Ми смо само један по све мали део њен.

Зато је погрешно ако туђе историје, туђе културе, посматрамо само у односу према нама, ако их интерпретишемо са свог гледишта. Разне културе имају различита мишљења, различито схватање живота и света. То је први закључак.

Према томе, свака култура представља једну засебну јединку, једну целину која је собом завршена, један организам који се, као сваки организам, рађа и умире. Еволуција, дакле, не постоји. Наставка нема. Једна култура није продужење друге културе, као што један храст није продужење другог храста. „Човечанство нема циља, као

што га немају ни лептири или орхидеје“. „Човечанство је празна реч“, и једна сувопарна шема. Постоје само облици човечанства, разне културе од којих свака има „своје идеје, своје страсти, свој живот, своју смрт“. Историја се креће пуна боја и светлости, али без циља, као што нема циља цвет који расте на пољу. Она се не наставља „као пантљичара“, како то „еснафски историчари“ веле. Бољитак и напредак су фразе „тривиалног оптимизма“. „Све што постаје, постаје само једанпут“, јединствено је. Боље и горе бесмислене су речи. Историја се креће изнад доброг и злог. Она је један природан процес. То је други закључак.

Тако Шпенглер допуњује, у неку руку, прагматичку филозофију, и ако су путеви и намере њихове по све различити. Она прва, са Џејмсом на челу, тврди да не постоји истина, него да постоје разне истине које су истине док одговарају датим околностима, а које постају заблудама, ако то више не чине. Шпенглер тврди да није релативна само истина у свом апстрактном облику, него да је релативно и све остало. Нема музике, пластике, сликарства, него има разних музика, разних пластика, разних сликарства. Нема чак ни математике ни физике, него има множина математика и физика које су све „у најдубљем бићу свом потпуно различите једна од друге“, „са ограниченим животом, свака заокругљена сама собом“.

И пошто све културе, — а њих по Шпенглеру до сад има осам: кинеска, индијска, асиро-вавилонска, египатска, античка, арапска, старо мексиканска и западно европска, — умиру, то ће да умре и наша. Остаје само да се утврди које етапе она има још да пређе до свог краја. То је трећи закључак. И зато Шпенглер почиње своју књигу речима: „Ова књига први је покушај да се историја унапред одреди“.

Да би се то могло учинити, потребно је, разуме се, знати шта је култура, „у коме односу она стоји према видљивој историји, према животу, према души, према природи, према духу“... Једном речи, „тема, ако се схвати у свој својој тежини, обухвата сва велика питања постојања“.

То је огроман задатак који Шпенглер себи ставља.

4.

Овако постављеним задатком обележен је, у исти мах, пут којим је једино могуће ићи, метода којом се ваља управљати, па да се дође до резултата.

Томе питању посвећена је у главном прва књига. Друга садржи примену методе.

Пошто једна култура није продужење друге, то је бесмислено стављати разне културе у међусобну узрочност. Принцип каузалитета тиме отпада као беспредметан.

Културе су засебне јединке, собом заокружене целине, организми који се по свему разликују један од другог. Заједничко им је само што се роде, живе, умиру. Заједнички им је „судбина“.

И у том смислу човек може да изведе аналогije између разних култура. Аналогija се до сад, вели Шпенглер, у историографији употребљавала само случајно, илустрације ради, и често сасвим погрешно: представљале су се као аналоге често сасвим хетерогене појаве. Аналогiju Шпенглер хоће да узвиси до принципа који има да замени принцип каузалитета. У томе се састоји његова метода.

Он тиме не тврди да једна култура представља само једно понављање друге културе. Сасвим на против. Смисао је њихов потпуно различит. Оне су аналоге само у колико су организми: у колико расту и опадају. И на основу тог свима заједничког „периодицитета“, човек може упоређењем да констатује на коме се ступњу налази једна култура: да ли је у узрасту, да ли је на кулминацији или је у распадању.

Шпенглер, другим речима, неће да да једну дескриптивну историју, тј. историју која просто описује појаве. Јер св-ки такав опис у ствари није ништа друго до израз мишљења дотичног историчара. Зато Шпенглер вели да је „свака права историја права филозофија — или је само рад мрава“.

Ипак се Шпенглер ставља на супрот досадањем филозофском посматрању историје. Филозофи су, вели он, махом у великој заблуди. Они већ унапред греше, јер се стављају на апсолутно гледиште. Ни предмет ни начин мишљења, међутим, није непроменљив; свако доба има своје проблеме. „Нема вечитих истина. Сва филозофија само је израз свог времена“... Нема вечитих решења, него само решења која „живе извесно време, или не живе никако“. Велики филозофи велики су само зато што су умели да изразе своје време. Они не само да нису игнорисали захтеве свог доба ради фантома апсолутног, него су махом делали и као практични људи.

Шпенглер се свесно одриче апсолутног становишта. Он зато своју филозофију назива „нефилозофском“ под знаком навода. То је по њему последња могућа филозофија Запада. Он неће да посматра „птолемејски“, са једне тачке, он неће да суди, нити да систематиче. Он хоће да посматра „коперникански“, да посматра генезу разних, међусобно равноправних схватања, њихово постање и умирање у историји, облике њихове дакле. „То је трећа и последња врста западно-европске филозофије“, вели он, „филозофија историјско-психолошког скептицизма. Тајна света се схвата прво као проблем сазнања, затим као проблем вредности, најзад као проблем облика“. Његова наука је морфологија, наука о облицима. Он је назива „упоредном морфологијом светске историје“.

(Свршиће се)

М. Т. СЕЛЕСКОВИЋ

ИСПИТИВАЊЕ ИНТЕЛИГЕНЦИЈЕ ПО МЕТОДИ BINET-SIMON

(II)

II. УПУТ ЗА ИЗВОЂЕЊЕ И ОПИС ПОЈЕДИНИХ ТЕСТОВА

1. *Покажи нос, очи, уста*

(3 године)

Дете посматрамо право у очи да бисмо привукли његову пажњу, па му онда кажемо: *Покажи ми... свој нос, очи, уста*. Б. С. препоручују да се не каже око (l'oeil), већ очи (les yeux), јер деца теже разумеју први израз од другог. Понека деца не показују руком, већ одговарају радије мимиком испружајући нос напред, или отварајући уста, што се може примити као тачно решење теста, јер и ова мимика показује да је дете питање добро разумело. Опит се може извести и тако што ће дете показати нос, итд., на каквој јасној слици.

Ако дете одмах не одговара на питање, онда то још не значи увек да га оно не разуме, већ можда не одговара што неће да говори, или што се плаши. У оваквим случајевима испитивач се мора старати да пријатељским понашањем задобије дечје поверење и изазове код деце извесно пријатно расположење.

Тегман је тражио од деце да сем носа, очију и уста покажу још и косу.

2. *Кажити своје презиме*

(3 године)

Дете се пита: *Како се зовеш?* Ако каже само своје име, онда се пита даље: *И како још?* Ако се и сад не добије одговор, онда се каже: *Зовеш ли се ши Јован Н?* (наведе се какво туђе презиме); ако дете то пориче, пита се: *Па како се онда зовеш?*

3. *Понављање реченица*

Реченицу од 6 слогова треба да понове деца од 3 године.

Реченицу од 10 слогова треба да понове деца од 5 година.

Реченицу од 26 слогова треба да понове деца од 15 година.

За рад се препоручују ове реченице: 6 слогова: Ја сам добро дете. Ја имам једног пса.

10 слогова: Ја станујем у великој кући. Ја ћу ићи данас мојој мајци.

26 слогова: Јуче сам на улици срео једног пријатеља кога већ одавно нисам видео. Данас ћу после подне послати писма која сам написао мојим пријатељима.

Детету се каже: *Пази добро и понови тачно што ја кажем*. Оно треба да понови све од речи до речи. Не сме се ни једна реч изо-

ставити нити заменити неком другом. Буде ли то случај, тест важи као нерешен. Боберваг се задовољава ако се од две реченице понови једна тачно. Потребно је да реченице за понављање не буду тешке за разумевање. Ако дете ћути, можемо га окуражити тиме што ћемо почети краћим реченицама, а можемо му и изговорити прву реч, па чекати да оно даље за нама настави.

4. Понављање цифара

2	цифре	да	понове	деца	од	3	године
3	"	"	"	"	"	4	"
5	цифара	"	"	"	"	8	година
7	"	"	"	"	"	15	"

Б.С. предлажу ове цифре:

3 0 8	4 8 3 0	8 0 3 5 1	1 5 3 0 9 4
7 1 5	5 1 9 7	7 6 2 9 4	8 7 3 5 0 6
9 2 6	6 2 5 3	3 5 2 1 7	4 9 2 7 6 1
7 3 0 6 2 9 8	8 3 5 7 9 4 2 6	7 3 6 9 5 8 1 4 2	
4 3 5 1 9 2 7	1 8 9 4 7 6 3 2	5 8 1 9 4 7 2 6 3	
3 5 9 2 6 7 1	5 9 7 3 8 6 4 0	8 9 4 5 7 3 1 2 4	

Детету се и овде прво каже да пажљиво слуша, па затим да понови цифре које испитивач изговори: *Ја ћу ти сад рећи два броја (или више бројева) које ћеш ти за мноштво поновити.* Многа деца често ово упутство нису у стању да разумеју, те им поступак ваља на примеру објаснити: Кад ја кажем три, седам, ти ћеш тако исто рећи три, седам. Једни мисле да је најзгоднији темпо за изговарање по једна цифра на сваку секунду, док други препоручују брзину од две цифре на секунду. Вероватно да је најбоље код млађе деце изговарати лагано једну по једну цифру, а код старије деце може се брже говорити. Ако дете не може одмах да понови више цифара, онда се почне само са једном, затим са две, итд.

Сматра се да је тест решен ако дете од три подједнако велика низа цифара бар један тачно понови. Погрешке које дете чини при понављању могу бити различите:

1. — Дете понавља из читавог низа само последње цифре.
2. — Дете изговара цифре које у опште нису изговорене. При том се детету често намеће сам собом природан низ цифара. Тако Б. С. наводе случај да је једно младо дете место 0, 8, 2, 7, 9 рекло 1, 2, 3, 4, 5, 6, итд.

5. Посматрање слика.

Деца од 3 године набрајају појединости.

- " " 7 година описују.
" " 15 " тумаче слику.

Б. С. су употребили ове три слике (види сл. 1., 2. и 3.): прва представља оца и сина који у колицима вуку све своје имање; друга

Сл. 1.

Сл. 2.

човека и жену без крова ноћу на клупи; трећа човека који у затвору гледа кроз прозор. По њима се код деце при посматрању слика могу разликовати три различита „интелектуална нивоа“:

1. Дете од три године само *набраја* лица и предмете које на слици позна, не опажајући никакву везу између њих. Нпр. један господин, једна жена, колиџа, дете, итд.

2. Дете од седам година *описује* оно што види на слици. Нпр.: човек и дечко вуку кола. Човек и жена спавају на клупи. Човек се попео на кревет и гледа кроз прозор. Овде се, као што се из ових одговора види, предмети и лица доводе у узајамну везу. На првом ступњу дете изговара само поједине речи без везе, а овде читаве реченице.

3. Дечаци и девојчице од 15 година *шумаче* слику. Они треба да су у стању да кажу шта значи сцена која је на слици представљена; у одговорима се код њих често појављују осећања сажаљења и симпатије.

Примери:

Сл. 3.

Прва слика: То је несрећник који се сели. — То су људи који се селе.

Друга слика: То је беда. — То је ноћ; несрећници.

Трећа слика: Затвореник. — То представља затвореника, човека у затвору, који се попео на свој кревет да гледа кроз прозор, који је затворен решетком.

По Б. С. је довољно да дете у своме одговору помене речи: несрећници, селидба, затвореник, па да се може закључити да је достигло трећи интелектуални ниво.

Пошто би показали слику, Б. С. су питали: *Шта је ово?* Ако дете каже: „То је слика“, питали су даље: *Шта видиш овде?* Бобертаг с правом примећује да овакво питање сугерира деци набрајање. Зато је он питао: *Погледај добро ову слику, ја ми онда кажи шта ти има, шта раде људи на слици, и шта се ту десило.* (Бобертаг се није служио Бинеовим, већ сасвим другим сликама). Али ово упутство има ту ману да је одвећ дугачко, и да ће га млађа деца тешко запамтити. Ако се сем општих поставе каква посебна питања, она треба да дођу тек пошто је дете *сионшано* рекло све шта зна о слици.

6. *Казаши свој њол*

(4 године)

По Б. С. деца се просто постави питање: *Јеси ли ти мали дечко или мала девојчица?* Тегман је питао дечаке: *Јеси ли ти мали дечко или мала девојчица?* А девојчице: *Јеси ли ти мала девојчица или мали дечко?* Ово зато што деца, кад нису сигурна, обично понове последњу реч; да би избегао случајне поготке, он је прави пол метао на прво место.

Да би се избегло нагађање, не смемо се задовољити одговором: да или не. Коректан одговор гласи: „мали дечко“, „мала девојчица“.

7. *Именоваши кључ, перорез, и 5 љара*

(4 године)

Б. С. веле да су баш ове предмете изабрали зато што их свак обично има у џепу. Пошто се покаже један од њих, пита се: *Шта је ово?* или: *Како се ово зове?*

Ситне погрешке у говору се праштају, нпр. кључ место кључ, нож место перорез. Због измењених прилика ми не бисмо могли употребити пет пара, већ динар или круну, само је питање да ли је новац од хартије тако згодан за употребу као метални.

8. *Поредиши две линије*

(4 године)

На белом листу хартије нацртају се мастилом две праве линије; једна је дуга 5, а друга 6 см. Оне су *паралелне* и једна од друге ра-стављене 3 см. Пошто се детету покажу, каже се: *Ти видиш ове две линије, кажи која је већа.* Б. С. не дозвољавају никакво оклевање. Ако дете метне прст између обе линије, а само се не поправи, сматра се да тест није решен.

9. *Тежине*

Спреме се пет малих кутија истог изгледа и исте величине, али различите тежине, испуњене ватом и оловом. Тешке су 3, 6, 9, 12 и 15 грама, величине $18 \times 36 \times 36$ мм. На дну се напише њихова тежина. За ову сврху могу се употребити кутије од палидрваца, пошто се претходно напуне и измере на каквој осетљивој вази.

а) *Поредите две кутије по тежини*

(5 година)

Узму се најтежа и најлакша кутија (од 3 и 15 гр.), поставе се на сто пред дете, а између сваке се остави одстојање од 5—6 см., па се

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

каже: *Ти видиш ове кућије... кажи ми која је тежа.* Бобертак је питао нешто опширније: *Овде су две кућије, изгледају сасвим једнаке, једна као друга, али је једна тежа а друга је лакша; дај ми тежу кућију.* Млада деца узму често од прилике једну кућију, не мерећи и не би-рајући. Ако је то случај, треба детету рећи да у сваку руку узме једну кућију, па онда да каже која је тежа. Има деце која метну обе кућије на једну руку једну поред друге. И на овај се начин може добити тачан одговор, само је тад оцењивање знатно отежано. Да бисмо се уверили да дете није случајно тачно погодило, покушај се понови са кућијом од 6 и 15 грама, само се сад води рачуна да тежа кућија не буде на истој страни на којој је малочас била.

Место да се кућије дижу симултано (обема рукама истовремено), могу се дизати једном руком једна за другом. Детету се тад каже: *Дими једну кућију за другом истом руком овако (показати), и кажи која је тежа.* Овај начин је бољи и сигурнији.

Са интелигенцијом има овај тест везе већ и по томе што се њиме сазнаје да ли дете разуме израз „тежи“.

б) Уредити пет кућија по тежини

(10 година)

Овај тест је знатно тежи од претходног. Б. С. га нарочито цене због његове независности од знања стеченог у школи и вичности у говору. Штерн и Бобертаг такође држе да је ово један од најинтересантнијих и најбољих тестова. Обојица су управо одушевљени за њега.

Свих пет кућија се метну пред дете, па му се онда каже лагано и јасно: *Овде су пет кућија, оне изгледају све подједнако, зар не? — Али су оне различито тешке. Једна је најтежа, једна је најлакша, једна је још лакша, једна још лакша, а једна је најлакша (при том се увек додирне која било од 5 кућија). Сад ћеш сваку кућију узети овако у руку и измериши (то му се покаже на 2—3 кућије; оне се једна за другом узму помоћу два прста десне руке и дигну неколико сантиметара високо). Кад све измериш, најтежу ћеш метнути овде, поред ње ћеш метнути кућију која је мало лакша, па онда ону која је још лакша, па још лакшу, и на послетку овде ћеш метнути најлакшу кућију.* Сад испитивач поређа све кућије у један ред, тако да су једна од друге удаљене по 2 см. *Овде ћеш дакле метнути најтежу, а овде најлакшу (обе крајње кућије се додирну). Јеси ли разумео? — Сад покушај, што није тешко, само мораш добро пазиши.* После овога кућије се опет измешају.

Чине се три покушаја, пошто се увек претходно кућије измешају. Пошто је на дну записана тежина сваке кућије, то није тешко познати да ли их је дете правилно поређало. Захтева се да дете од три

покушаја два пута успе да кутије поређа како треба. Један покушај не треба да траје дуже од три минута.

Ако дете само изјави или експериментатор у току рада примети да дете није разумело задатак, онда му се у кратко понови: *Ти треба ове кућије тачно да одмериш и да их поређаш као што сам ти казао: овде најтежу, а овде најлакшу, тако да једна за другом буду све лакше.* Детаљнија упуства не смеју се дати, јер ми баш хоћемо да сазнамо да ли дете разуме задатак онако како је он горе постављен.

Врло је важно посматрати како се деца понашају при извођењу овог теста. Дете каткад поређа кутије на срећу за неколико секунди без икаквог поређења и бирања. Бобертаг препоручује да му се тад каже: *Јеси ли све кућије добро измерио?* Ако дете то потврди, онда се тражи да покаже најтежу и најлакшу. У почетку другог опита у кратко се понови задатак, као горе, па ако ни он не испадне боље, онда се опит прекине.

Слабоумна деца су нарочито склона апсурдностима: међу кутије без реда по столу, или једну на другу. Нормална деца која не знају шта да раде, обично остају неактивна или стидљиво гурају кутије у недоумици тамо амо. Бобертаг мисли да је искључено да осмогодишње или деветогодишње дете које може кутије правилно да уреди, буде слабоумно. Ако дете, пошто метне и последњу, најлакшу кутију, само још једном цео ред прегледа, да би се уверило је ли тачно поређано, онда се то може сматрати као ванредно добар успех, јер показује способност за спонтану критику.

Нека деца одмеравају кутије обема рукама. То је погрешно, јер је експериментима доказано да је осетљивост за разлике у тежини већа кад се диже једном него кад се диже обема рукама.

10. Прецртајши квадрати и ромб

а) Прецртати квадрат

(5 година)

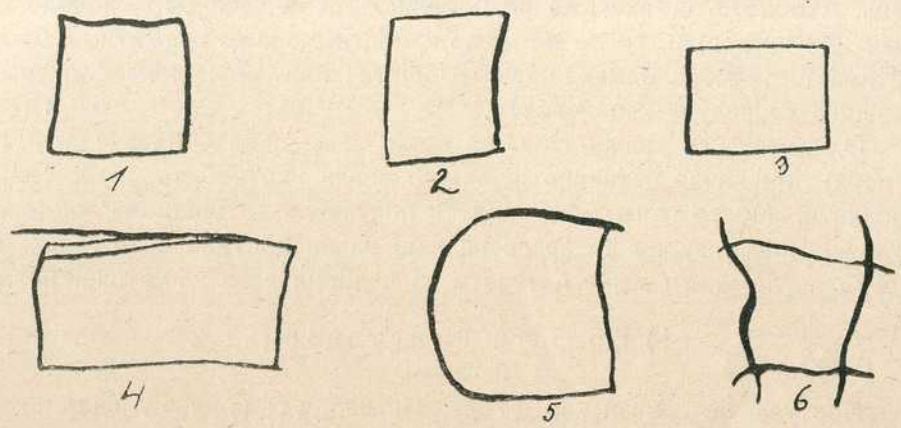
На хартији се нацрта мастилом квадрат, чије су стране дуге по 3—4 см., па се тражи да га дете прецрта. Добро је питати дете: „Шта је ово?“ Ако нпр. оно каже: кутија, слика, писмо, соба, цртаће је са много већим уживањем него непознату фигуру. Треба му нарочито скренути пажњу да црта „сасвим као овде“. Више од једног минута опит не треба да траје, а дозвољен је само један покушај.

Деца обично цртају фигуру мању него што је у оригиналу, често много мању, што се не може сматрати као погрешка. Главну је да се из децјег цртежа види да је дете правилно схватило фигуру, а цртеж

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

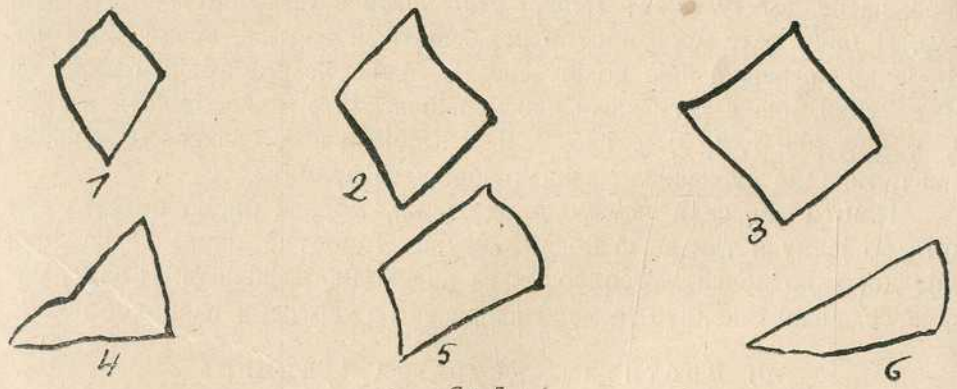
не мора бити сасвим тачан. Од шест ниже нацртаних фигура, 1, 2, 3 Б.С. сматрају за добре, 4, 5, 6 су рђаве.

Сл. 4.

б) Прецртати ромб
(6 година)

Поступак је сличан као и код прецртавања квадрата, само је овај тест тежи од претходног. Стране ромба су велике 3—4 см., а углови су од прилике 75° и 105°. Б. и С. су га при показивању постављали на врх. И овде не тражимо потпуно тачан цртеж. На слици доле фигуре 1, 2, 3 Б.С. сматрају за довољне, а 4, 5, 6 за недовољне.

Сл. 5.

11. Експерименти с новцем

а) Бројати 4 петпарца
(5 година)

Пред дете се на сто поређају четири петпарца, удаљени један од другог од прилике 1/2 см. (цифра треба да је окренута доле), па му се каже: *Видиш, овде имам неколико петпарца; изброј их и кажи*

колико их има, сваки ћеш прстом показати. Ако дете само броји до 4, то није доста: код сваког броја мора показати одговарајући комад новца. Ако дете одмах каже не бројећи прстом неки број, па био он тачан или погрешан, то се не може примити, мора се тражити да броји прстима. Дете мора одмах новац избројати; опит се не понавља; свака погрешка се рачуна као неуспех.

Од детета се тражи само да броји, а не и да сабира (5, 10, 15, 20 пара). Ми данас петпарце не бисмо могли употребити, јер су деци непознати. Место тога могло би се покушати са динарима, односно крунама. Није сигурно да ће се на овај начин постићи исти успех, јер дете показује много мање интереса за папирни него за метални новац.

б) Бројати 13 петпараца

(6 година)

Поступак је сличан као и горе. Петпарци се поређају један поред другог — па се детету каже: *Изброј ове петпарце и кажи колико их има.* Дете сад мора знати да броји до 13; кад год каже неки број, мора прстом показати одговарајући петпарац. Ни једна погрешка при бројању није дозвољена. Не сме се ни један комад прескочити, нити два пута бројати.

в) Бројати 3 петпараца и 3 десетпараца

(7 година)

На сто се поређају три комада по пет пара и три комада по десет пара, па се детету каже: *Изброј овај новац и кажи колико њу свега има.* И овде дете мора прстом показивати новац за време бројања. Ни једна погрешка није дозвољена. Бројање не сме трајати дуже од 10 секунди, иначе тест важи као нерешен. Дете може бројати и 1, 2, 3, 5, 7, 9, или 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, бројећи код сваког десетпараца два пута. Оба су начина тачна и морају се примити.

Пошто ми сада немамо дводинарки, морали бисмо бројати три пута по једну и три пута по две круне. Тамо где израз круна деци није довољно познат, требало би га претходно објаснити. И овде, разуме се, важи оно што је малочас речено о употреби папирног новца.

г) Вратити „кусур“ од 1 динара

(9 година)

Б. С. препоручују да се овом тесту да изглед игре. Дете је трговац, а експериментатор је купац. Затим дете поређа кутије које су биле употребљене за ређање тежина, то је његова „роба“, па му се онда да „каса“, која се састоји из довољно ситног и крупног новца. Од детета се сад купи једна кутија за 20 пара, па му се да један динар и каже: *Ево ти новца, дај ми „кусур“.* Даље се ништа не говори док се новац не добије, нарочито би погрешно било питати:

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

„Колико треба да добијем натраг?“ Тек кад дете да новац може се питати: „Колико треба да добијем?“ Покушај се сматра као нерешен ако дете не врати тачно 80 пара. Већа је погрешка ако дете врати више од једног динара него ако врати мање.

Ми бисмо и овај тест морали преиначити, тако што би се купила кутија за 2 динара, а детету би се дала новчаница од 10 динара, па би се тражио остатак.

е) Познавати 4 најобичнија ситна новца
(7 година)

Пред дете се метну шест ситних различитих новаца, па се пита: *Знаш ли шта је ово?* Треба да позна најмање 4 новца. Ми бисмо могли тражити да дете познаје 0,25; 0,50; 1 и 10 динара. У скали III овог теста нема.

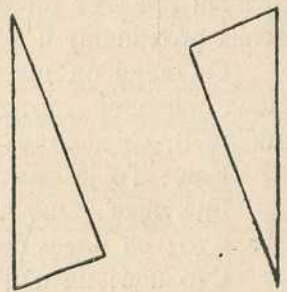
ф) Познавати сав ситан новац
(9 година)

Б. С. су поређали на сто сав ситан француски новац, 0,05; 0,10; 0,25; 1; 2; 5; 10 и 20 франака, али не у реду по вредности већ преко реда, нпр: 0,10; 2; 10; 0,50; 20; 1; 5; 0,25; 0,05. Круна и лик морају бити окренути горе, а цифре доле; иначе би дете могло читати вредност новца. Није дозвољена ни једна погрешка. Грешка је нарочито велика ако дете измишља новац који у опште не постоји, нпр. код нас банкноте од 30 и 50 дин.

Ми бисмо се сада морали служити са 0,25; 0,50; 1; 5; 10 и 100 динара. Хиљадарке се не би смеле употребити, јер су деца слабо познате. Овако измењен тест требало би опробати на што већем броју деце и уверити се да ли он сад није лакши или тежи. То би се морало радити и са свима осталим измењеним тестовима.

12. Из два троугла саставиши правоугаоник
(5 година)

Прво се покаже детету правоугаоник од картона (величина од прилике $4\frac{1}{2} \times 7\frac{1}{2}$ см.) да га посматра не дирајући га. Затим се поред њега метну на сто два троугла, који су постали сечењем истоветног правоугаоника по једној дијагонали. Троугли се поставе као што показује следећа слика. Затим се каже детету: *Састави ова два комада шако да састављени изгледају тачно као ово овде (покаже се правоугаоник). Ти ћеш морати окрешати оба комада тамо амо* (и ово му се покаже, али разуме се не приближујући се при томе директно решењу постављеног задатка) *док не најравиш овакав*

Сл. 6.

комад. А сад њробај! Ако приметимо да дете не зна шта треба да ради, понови му се цео задатак још једном, али му се не смеју дати никаква детаљнија упутства; ако оклева, можемо га подстаћи на рад, али му ништа више не објашњавати. Не сме се детету допустити да један троугао окрене на другу страну; ако то учини, игра почиње изнова. Време извођења је 30 секунди; ако дете после овог времена није још готово, рад се прекине, а тест важи као нерешен.

За све време рада испитивач не сме никако изразом лица или иначе показати да дете добро или погрешно ради. Једино се још може на крају питати: *Јеси ли јошов? Је ли њо добро?*

13. Разликоваши њре и њосле њодне

(6 година)

Ако се испитивање врши пре подне, онда се пита — не сувише брзо: — *Је ли сад њре њодне или њосле њодне*; ако се ради после подне, пита се: *Је ли сад њосле њодне или њре њодне?* Ово обртање питања потребно је зато што деца која не знају шта да кажу, обично понове последњу реч. Не постављати ни овде никаква помоћна питања и задовољити се само сасвим тачним одговорима.

14. Дефиниције

(6, 9 и 12 година)

а) Дефиниције ствари по њиховој употреби

(6 година)

Дете се пита:

Шта је то?	}	Виљушка?
		сто?
		столица?
		коњ?
		мама?

Бобертаг и неки амерички психолози су с правом место речи мама увели реч војник. Могу се у главном разликовати три врсте дечјих одговора на постављена питања: 1. Просто понављање речи коју треба дефинисати, показивање мимиком и ћутање. Примери: „Шта је виљушка? — То је виљушка“. 2. Дефинисање према томе чему дотични предмет служи. 3. Више дефиниције — помоћу вишег појма (*genus proximum*) и посебне ознаке (*differentia specifica*).

Од деце од шест година се тражи да могу ствари дефинисати према њиховој употреби. Као примере добрих дефиниција у овом смислу Б. С. наводе:

Коњ: То је оно што вуче кола, што трчи, што се на њему јаше.

Виљушка: Оно чиме се једе; њом се једе.

Сто: на њему се једе; на њега се међу тањир.

Столица: на њој се седи.

Мама: Она негује малу децу.

б) Више дефиниције него по употреби

(9 година)

Ове дефиниције имају сад мање или више правилан логички облик и садрже виши појам и специалну ознаку дотичног предмета. Примери:

Виљушка, то је *оруђе* којим се једе.

Сто је *даска* са четири ноге.

Коњ је *животиња* са четири ноге.

Виљушка, то је *ствар* од месинга.

Каткад деца још увек дефинишу ствари по њиховој употреби, али уз то наводе и виши појам, нпр: сто је предмет који служи да на њему једемо; коњ је животиња која вуче кола, итд. И ове се дефиниције сматрају као добре. Чим дете у дефиницији употреби изразе: то је предмет, то је ствар, то је животиња, знак је да се уздигло над претходним ступњем дефинисања по употреби.

(Наставиће се)

Д-Р БРАНИСЛАВ КРСТИЋ

ТЕЖЊЕ САВРЕМЕНЕ ИСТОРИОГРАФИЈЕ

Да је историја, као наука која се бави прошлошћу народа и по том стоји у тесној вези с човеком, зависна од схватања и општих идејних струја, прилика и потреба свога времена, не треба нарочито доказивати. У одличној *Историји новије историографије* (1911) од циришког професора Едварда Фуетера, то је врло добро изложено.

Победом Пруске 1870/71 год. пало је либерално схватање и у политици и у историографији, наиме да су либерално демократски организоване државе моћније од реакционарних војничких. Пошто се увидело да није једино одлучан унутрашњи политички моменат, почела је и историографија обраћати већу пажњу војном, и копненом и поморском, фактору. Идеје Дарвинове, које су се од 1870 г. почеле све више примењивати и на историју, могле су само још више потицати проучавање средстава за борбу.

Смисао за економски фактор историјског развитка ојачао је са јаким развијањем светске трговине, са све јачом економском везом и међусобном зависности појединих земаља и делова света, даље са економским унутрашњим борбама у самим државама и спољашњим међу државама, затим ориентисањем странака у привредном правцу. Тај се фактор почео много јаче и више него пре сматрати као једини основни узрок, на који се могу у крајњој консеквенцији свести све историјске појаве.

Развитком светске трговине и светског промета и поделом још незапоседнутих делова земаљске површине у интересне сфере и колоније светских сила, преисторијским, археолошким и етнографским открићима и темељнијим упознањем историје ваневропских народа и њихове културе, постала је цела земља једном привредном и политичком целином и једним сувислим опште-историјским подручјем. Аналогно је и општа историја изгубила свој европоцентрички карактер, престала је да буде само историја Европе, а постајала је историјом света.

У методском погледу тежило се све више за што непосреднијим додиром са стварношћу која се описује, ишло се све више за што непосреднијим изворима. Та је тежња најостварљивија на подручју нове историје. Као идеал лебди овој потпуно елиминирање литерарних извора. Дипломатска, приватна и трговачка кореспонденција, акта и статистике постају најомиљенији извори.¹⁾

Како је време постајало све практичније, стављали су се и на историографију све практичнији захтеви. Ти практични захтеви одвели су историчаре после рата, кад су и стварне и фиктивне потребе и захтеви постали већи, да су они, још под свежим утицајем ратног уништавања, стављали историју у службу дидактичних национално-политичких захтева обнове. Тако обећава Аното у 1. свесци своје *Историје француског народа* (Увод, с. XIV) да ће после излагања Великог Рата настојати да извуче поуку из француске историје и да опрезно дигне завесе будућности. У уводном предавању из Нове историје на универзитету у Штрасбургу с насловом *Историја у свешћу у развалинама* каже Lucien Febvre: „Као инжењер, као велики индустријалац и учен техничар, историчар треба да ради на слави, величини, експансији своје земље... методама сасвим налик на њихове“ (*Rev. de synth. hist., févr., 1920*).

Кад тако практичне циљеве стављају послератној историографији историчари победничких народа, није чудо да се то чини у још јачој мери код побеђених народа. Не мислим овде на опсежну послератну тенденциозну историјску литературу, него на дела која су рађена с научним методима и претенсијама. Најбоље се мислило одговорити тим практичним циљевима и при том увек остати на научном терену, ако се поново унесе у историографију више елемената филозофије историје. Против превласти анализе истакнут је идеал научне историјске синтезе.

Нећу се упуштати у тражење свих разноврсних узрока тој појави, само је истичем. Из те тежње је никао велик број прегледа (*Zusammenfassung*) нове и опште историје. Сами аутори свесни су при том

¹⁾ Фуетер, сп. д., стр. 500—605.

једне аномалије, и истичу је, наиме што, на неки начин, почињу зграду озго место оздо, што дају у почетку оно што би требало тек да дође на крају као резултат дуге и напорне анализе.

Недавно је изашла једна таква синтеза нове историје. Ради се о књизи хајделбершког ванредног професора универзитета Волфганга Винделбанд, *Die auswärtige Politik der Grossmächte in der Neuzeit 1494—1919*. Stuttg.—Berlin 1922. г. Писац је узео за задаћу да у множини појединих факата, ратова и савеза, дизања и падања Сила, изнађе велике линије које иду кроз деценије и векове, и да објасни покрете који су у њима и који их изазивају. Сам писац каже: „Задаћа коју сам узео, била би сама по себи прикладна да послужи као завршетак и круна богатог научног животног дела; пошто се тешким специалним проучавањем стекло потпуно познавање свих појединих подручја, тек тада може да дође велики преглед, синтеза (Zusammenfassung).“

За то би требало потпуно познавање извора за цело подручје, а Винделбанд сам истиче да га има само за неке делове, али се ипак усуђује на тај преглед због потицаја који проистиче из промењеног положаја историјске науке.

Немачки историчар, каже Винделбанд, не сме се данас ограничити на миран истраживачки рад без икакве друге сврхе сем откривања истине ње саме ради, него он стоји опет ту пред задаћом сличне врсте као што су је себи били ставили „политички историчари“ прошлога века, и као што се она схвата особито у Енглеској већ од дуго времена, као прави циљ писања историје. Реч J. R. Selley-а да историја ње сме никада изгубити из очију однос према политици, морамо по нужди данас признати за се као меродавну, каже Винделбанд. Треба, дакле, при научном раду водити рачуна о потребама практичног политичког живота.

Писац истиче да немачки народ треба да у суштини упозна и схвати свој положај и да сазна како се садашње стање развило из догађаја прошлости, и наглашава да је то упознање предуслов да би могао немачки народ обновити своју срушену славу (Herrlichkeit).

Премда је код Ранке-а врло жив смисао за значење великих личности, ипак није Ранке-у оно „индивидуално“ права покретна снага догађаја: не дају дела, ћуди и жеље властодржаца потицаје који воде даље, него они долазе из нагона за животом, који испуњава народе и државе (стр. 1—2). Тај их нагон тера у борбу, и због тога народи не живе изолованим животом, него се живот свих саставља у једну вишу целину. То је управо једна од омиљених често истицаних мисли Ранкеових: „Државе, народи, одељени су једни од других за увек, али уједно су они састављени у нераздвојној заједници.“ Прихватајући ту Ранкеову мисао, дефинира Винделбанд општи систем држава (Das allgemeine Staatensystem) као један целовит организам, а живот поје-

диних држава, једне поред друге, и њихове међусобне односе као функције тога система (стр. 2). Једноставније речено: његова историја општег система држава јест у основици историја спољашње политике великих сила од 1494. до 1919 г.¹⁾ Опсег система држава стално се повећавао. Најпре је обухватао само германске и романске народе, који су становали на средњевековном Западу, затим се проширио на Север и Исток у европски систем држава, да би најзад нашао свој завршетак у данашњем систему светских држава.

Највише становиште с којег се може историја писати и разумети, јесте државно. Ову стару мисао Хегелову узима Винделбанд као стожер свега историјског проматрања; а у државном раду опет спољашња је политика оно поље о чијем успешном обрађивању највише овиси. У спољашњој, дакле, политици треба гледати предуслов за опстанак државе и онај њезин животни атрибут у којем се стално обнавља и долази до изражаја њезино унутрашње динамично начело и снаге које су од почетка довеле до њезина постанка (стр. 3—4).

То наглашавање момента спољашње политике одвело је Виљема Дилтеја (Dilthey) у крајност, те је означио унутрашњу политику једноставно као функцију спољашње.

Против те крајности устаје Винделбанд, истичући да би одвајање спољашње политике од залеђа целокупних догађаја у које је уплетена с унутрашњом политиком, привредом и културом, значило враћање у онај период писања историје у којем су „важне и државне радње биле њен једини предмет“ (стр. 4).

Суштина система држава оснива се на чињеници да ниједан члан тога система не може прекорачити свој круг (Bereich), а да не води рачуна о жељама и интересима других (стр. 5).

Тражећи на споменутој основици заједничке моменте у политичком развоју држава које су представљале европску цивилизацију, и тенденције које се истичу у појединим периодима, писац је, слично као и Вебер у својој *Општој Историји*, нашао извесне владајуће идеје, према којима је провео поделу нове историје. Сваки период он је груписао око једног главног проблема, око једне главне борбе. Винделбанд прихвата мисао Фуетерову, о којој ћемо доцније говорити, да је главни проблем интернационалне политике на почетку Новог века борба за Италију (1494—1519) и схвата је у даљем развоју (у другом периоду) као борбу против шпанске премоћи (1519—1659). У трећем периоду је централни проблем борба против премоћи француске (1659—1815). Обележје четвртог периода, од 1815 до 1919, јесте светски положај (Weltstellung) Енглеске.

¹⁾ Упор. Walter Plathhof, *Histor. Zeitschrift*, 129. Bd., 1. Heft, стр. 101 (рецензија дела).

Идеја о равнотежи сила проведена у пракси најпре међу талијанским државама Средњега века, примењена је у европској политици почетком Новог века на централни проблем система европских држава: на талијански проблем, да после постане основица за политику проширеног европског система, и најзад светског система држава. Слом империалистичких тежња за превлашћу једне државе у светској политици у великим Наполеоновим ратовима и у великом Светском рату, донео је победу идеје о равнотежи сила у светском систему држава, у општој интернационалној политици великих светских држава.

По својој склоности за класификацију и системизирање, Немци почињу и у овом раду да све више преносе тежиште на ту формалну страну периодизирања историје и на истраживање правилности и реда, по којем се ређају појаве у историји (у духовном, уметничком, политичком животу, итд.). Тако се особито радо вентилира питање о цезури између Средњег и Новог века, и истиче мисао да би требало учинити те цезуре у 13. и 17. веку¹⁾.

Карактеристична су у том погледу излагања В. Фогела²⁾. Он поставља као темељ за периодизирање идеју да карактер једном добу даје главна политичка, верска, каткада и културна тежња водећих народних слојева. Тој тежњи дају потицај поглавито потребе и нагони доњих слојева народних, али је шире и модифицирају: теорија и литерарно-филозофска рефлексивна. Ликовна уметност прати владајући вџрски и политички правац као израз његов, има, дакле, за историчара више илустративно значење, каткада и хеуристичну вредност. Али, уметност иде уједно и за својом иманентном логиком развита свога стила³⁾.

С тога становишта, он налази у западном европском културном подручју објективну поделу на тристагодишње ритмичне кружне оптицаје тих владајућих тежња (*Rhythmische Kreisläufe der Willensrichtungen*). И тако дели Фогел историју на осам тридесетгодишњих периода, почевши од 600 г. пре Хр.

Интерес немачке историографије новијега времена за тај проблем показује како би та струја могла посве да застрани на поље формалистичног системизирања и периодизирања историје, и, у колико хоће да пронађе неку механичку правилност развоја у ритмима са тачно одређеним бројем година, оставља терен науке.

Навео сам као најтипичнији пример Винделбанда да илустрирам тежње немачке послератне научне историографије на подручју опште историје.

¹⁾ Упор. Н. Spangenberg, *Die Perioden der Weltgeschichte, Histor. Zeitschr.*, 127 Bd., 1. Heft.

²⁾ W. Vogel, *Über den Rhythmus im geschichtlichen Leben des abendländ. Europa, Histor. Zeitschr.*, 129 Bd., 1. Heft., стр. 1–68.

³⁾ У сп. д., стр. 21.

Још изразитије поставља национално - дидактички крајњи циљ Dietrich Schäfer у 11. (трећем послератном) издању своје раширене *Weltgeschichte der Neuzeit* (1922).

У основици свих нових настојања историографије лежи тежња коју је формулисао Ch. V. Langlois, који иначе није представник научне него учене синтезе (по класификацији Беровој у његовој *La Synthèse historique*, Paris 1911, стр. 14), тј. организације аналитичног рада и скупљања резултата. Та формула гласи: Знати није ништа. Треба разумети¹⁾.

Тумачење је према том стављено као битан захтев за историографију.

Док се може рећи за најстарији реферирајући, аналско-хроничарски начин писања историје, да се преживео, то се не може рећи ни о једном од три остала главна смера историографије²⁾. Циљеви најстаријег од ових, прагматично-поучног, постављају се, како видесмо, поново после рата. Генетско-еволуциона историографија још највише одговара општим захтевима који се стављају на историјску науку, и има највише поклоника. Она је и у најлакшем положају, јер приказује развитак историјских појава и одговара на питање како, а не на питање зашто.

Прагматични смер се потискује од генетског и тешко да ће покушаји да се поново оживи тај прагматични смер довести до каквих трајних резултата. То је невероватно и због тога што практичне циљеве тога смера настоји да задовољи на много широј основи најновији социолошки начин писања историје. Овај настоји да установи законе историјског развитка, који се онда могу употребити за тумачење свих појава, у свима срединама и временима. Из њих би се могао да повуче практичан закључак, без нарочитог специалног проучавања као у прагматичној историографији, за сваки поједини случај. Шта више, овај смер, у крајњим консеквенцијама, води и до тако далеког практичног циља да се на основу њега куша не само унапред одредити општи ток историје као у марксистичком, материалистичком схватању историје, него се покушавају предсказати и будући догађаји на основу годишњих статистика.³⁾

Да су силе које делују у људском друштву и сувише многобројне и комплициране, и да је немогуће све их упознати и нарочито измерити по смеру и снази, као и сазнати баш ону једну од безброј мо-

¹⁾ *L'histoire au XIXe siècle*, у *Questions d'histoire et d'enseignement*, 1902, с. 234. Cf. *Revue de Synth. hist.*, dé.: 1902, t. V, с. 374—378. По Беру op. cit., с. 20 squ.

²⁾ Види о тој класификацији метода: Wilh. Bauer, *Einführung in das Studium der Geschichte*. Tübinge, 1921, стр. 146—151.

³⁾ Tch. Stromer-Reichenbach, *Was ist Weltgeschichte?* 1919. *Was wird?* 1919. По W. Bauer-у, оп. д., стр. 35.

гућих комбинација у којој ће оне доћи у неком будућем случају, ствар је јасна. Метеорологија има да рачуна са много мање елемената, који су, сем тога, много приступачнији мерењу, па опет не може са сигурношћу предсказати време¹⁾.

У социолошком писању историје покушало се да се разним методима нађу општи закони историјског развитка. Сви главни методи тога смера: физикално-механички метод социолога Огиста Конта, статистички Беклов, расно-психолошки Лампрехтов и материалистичко-биолошки Хартманов истакли су као главну своју тежњу да нађу правилност у историјском развитку у неком извесном реду ступњева кроз које пролази људска мисао, култура или људско друштво. Главна се тежња опет свела на периодизирање и системизирање.

Што је више расла жеља да се схвати утицај прилика, да се нађе правилност у развоју и општи закони, то се мања важност давала личности као самосталном историјском фактору. Историјским људима остављена је улога репрезентаната или експонената извесних сила и интереса (породице, племена, народа, државе, сталежа, странке, вере, уметничке или научне струје, итд.). Историја престаје да буде генеалогичка династија и кроника њихових породичних догађаја.

Као што се у извештају једне банке или фабрике не говори о целокупном раду предузећа као о личном раду директора, који је извршилац одлука скупштине акционара и по њима изабране управе, тако ни историја више не представља државну акцију као личну владареву акцију. Пословни облик извештаја о раду капиталистичких предузећа: испитивање коњуктуре на домаћем и светском тржишту и приказивање акције предузећа у тој општој привредној ситуацији, установљавање активне и пасивне и потезање биланса, налази своје аналогичке и у неким новијим покушајима историографије, која тако хоће да постане извештај о раду државе и народа као о целокупном пословању једне политичко-економске задруге.

(Свршиће се)

ВАСИЉ ПОПОВИЋ

ПОЗДРАВ СТУДЕНТИМА ТЕХНИЧКОГ ФАКУЛТЕТА

(Крај)

Толико о распореду вашег рада и вашег времена. Да вам изнесем сад и неколико мисли о суштини и садржини тога рада. Важно је у томе смеру подвући да циљ техничке наставе није да код вас створи слепу веру у непоколебљивост и апсолутну вредност научних

¹⁾ Види о том излагање Г. Н. Вулића у његовој приступној академској беседи: *Историја као наука* (Глас С. К. А. 58).

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

теорија, него да код вас развије моћ расуђивања, да вас упуту на самосталан рад и да развије код вас сазнање одговорности. Не треба да мислите да се сваки технички проблем да математички решити и да се најбоље решење добија тачним математичким прорачуном.

Јасно је да тај захтев самосталности вашег сопственог суђења искључује култ ауторитета. Никакав ауторитет не сме да окује ваше сопствене силе. Заслуга генија и ауторитета није у томе што они откривају нашем уму непостиживе истине, већ у томе што нам они отварају очи да и сами можемо загледати дубоко у тајне природе, што нам они осветљавају пут којим ми сами можемо постићи истину, која често бива друга него она до које су они били дошли.

Не дајте се, зато, заслепити сјајем имена ни Њутона ни Ајнштајна, ни Дарвина ни Ламарка, ни Маркса ни Адама Смита, а у име науке исповедајте и проповедајте само оне истине које сте схватили својим умом и признали за своја сопствена убеђења.

Васпитани у самосталности расуђивања, ви ћете бити сачувани и од следе, догматичке вере у апсолутност закона природе, до којих се дошло нашим савременим знањем. Историја развија наука учи нас како су колебљиви и они основни принципи који су до скоро били сматрани као непоколебљива и апсолутно поуздана основа целог строја васионе.

Да ли у опште постоје апсолутни и непоколебљиви закони којима је природа на први дан свог саздања ограничила своју стваралачку моћ? Да ли природа не ствара и даље нове законе и не отвара нове путеве својој неограниченој стваралачкој моћи? Да ли признање непоколебљивости закона природе није само последица ограничености нашег духа у концепцији појава васионе; да ли она није наслеђе слабости из првих дана мисли човекове?

Ја лично био бих расположен да вам пре признам право на тако смелу и јеретичну сумњу, него да од вас захтевам догматичну веру у признате законе и ауторитете личности које су те законе формулисале.

Но, у исто време ви морате бити свесни тога да самосталност мишљења не сме створити неред и хаос. Право сопственог мишљења, право сумње, не даје вам право на одрицање и опорочавање признатих истина, докле ви не будете у стању да их замените новим, савременијим представама појава природе, или докле, бар, очигледно не докажете несагласност признатих истина с појавама.

Право сумње намеће вам дужност искрене и савесне самокритике. Тај критички однос и према сопственим погледима јесте први услов сваког научног рада.

Даље, ви морате сами себе васпитати к уважењу према туђем мишљењу, јер је то уважење основ сваког искреног и добросавесног научног рада. Треба да знате да су често научне заблуде биле повод

открићу научних истина, да се у поступном развоју људске мисли морало проћи кроз прве, да би се доспело до других. Зато и заблуде, када се и сазна њихова погрешност, не престају да се цене као светли примери величине и моћи људске мисли, и творци тих заблуда не губе свој ореол највећих представника величине духа људског.

Из свега овога ви увиђате какви озбиљни задаци и каква велика одговорност очекује вас у вашем будућем јавном раду, и да све време вашег школовања треба да посветите раду у школи и ван школе, на спремању за те велике и одговорне дужности. Ви се нећете ограничити само на изучавање струке коју сте изабрали за вашу специјалност, већ морате у првом реду допунити и проширити ваше опште образовање, а упоредо с тиме поклонити велику и озбиљну пажњу помоћним наукама, и заједно с политичком економијом и друштвеним наукама упознати и ширу област техничких наука. Смер вашег рада мора, дакле, бити управљен на ширину, а у области ваше уже специјалности у дубину.

Ја верујем да се ви нећете застрашити ни обилношћу труда који морате уложити, ни тежином задаће која вас очекује. На против, тешкоће ће очеличити вашу вољу, повећати ваше интересовање и одушевити вас на рад, богат изворима највишег душевног задовољења. То што није умакло другима можете и ви себи присвојити, ако само покажете вољу и издржљивост. Ваше способности, — о томе вас могу уверити из сопственог искуства, — нису ни у колико мање од способности људи у земљама које се данас поносе што су радом својих синова стале на чело културног прогреса.

Знајте да се од вас не тражи то што људи ваших способности не би били у стању да даду, под условом систематског и правилног рада. Не тражи се од вас да у школи научите све: за то вам остаје на расположењу цео ваш век. Задаћа је школе више у томе да вам отвори широке видике на пространу област техничке делатности, да вам расветли пут и упути на самосталан рад у тој области. Не сума ваших знања, него ниво ваших способности и схватања, правац ваших мисли и интензивност вашег сопственог продирања у суштину, биће критериум за оцену ваших успеха и ове школе, која у таквом вашем развићу види своју задаћу.

Технички радови, поред иницијаторске самосталности духа, траже за извођење колективан труд многих инжењера, и с разним специјалностима. Подела труда и искрена, другарска сарадња олакшаће вам и омогућити остварење и најтежих задатака у вашој будућој практичној делатности. Упозоравајући вас на ту потребу солидарности, ја се надам да ћете ви и сад, за време вашег школовања, умети увидети и оценити потребу узајамности у мислима, осећањима и напорима, и да ћете

је развијати и неговати, као највиши принцип. Васпитани у тој солидарности у раду, ви ћете тим самим бити и најдрагоценији радници и на свима другим поприштима јавног живота.

Дужности које вас очекују у друштву, као јавне раднике, велике су и многобројне. Није лак ни пут који вас кроз ову школу води к тим дужностима, и, због тога, ја нисам могао да избегнем неку опширност посвећујући вас у ваш предстојећи рад и у ваше будуће дужности. Но и овим ја нисам исцрпао све изобиље материала и морам да се дотакнем још само једне стране вашег будућег јавног рада, који ће без сумње привући пажњу вас свију, а многи од вас посветиће се целим својим бићем раду на том пољу. Ја мислим на политику.

Нема сумње да се не треба отказивати од рада и на томе пољу. За вас, будуће инжењере, биће не само ваше право, него и ваша дужност да довољно пажње поклоните и тој области друштвене делатности.

Јер, зацело, нико не може бити позванији да узме удела у свима гранама јавног живота, него што је то инжењер. Свестан те моћи коју му даје његово знање и стваралачко умење, и тог великог и непосредног уплива који има све његово делање на културни напредак друштва, инжењер је дужан да узме непосредног и широког удела у решавању свих питања државне и комуналне политике.

Али, далеко од тога да ма колико утичем на правац вашег политичког опредељења, ја мислим да ћу одговорити својој дужности ако вас, као ваш старији друг, пријатељ и учитељ, упозорим на то да политичке идеје и теорије имају врло релативну вредност, а често представљају низ заблуда које, на жалост, бивају врло често од кобних последица за животне интересе држава и народа. То ви знате и сами, али, упозоравајући вас на ту познату истину, ја бих желео да не заборавањате да у заблуди можемо бити и ми сами, а не само наши политички противници. Одсуство самокритике јесте, на жалост, прво и највидније обележје сваке партијске политике. У колико је то одсуство самокритике недостојно за мале, непросвећене људе, у толико је још више за осуду код људи који би требали да се у овој високој школи заразе методом научног расуђивања, у који, као што смо рекли, у првом реду долази критички однос према својим сопственим веровањима и убеђењима.

Даље, ваља вашу пажњу обратити на то да се смисао и значај политике неправилно оцењује. Ми, очевидно, морамо признати да земље и народи не живе од политике, него од тога што земљоделац оре, сеје и жање, што ковач кује, зидар зида, учитељ учи децу, а професор ђаке и студенте. Ова мисао јасно је изражена овим речима Свифта, које је једном приликом изнео и наш уважени ректор, професор Га-

вриловић: *Ниједан пољитичар који би не знам шта урадио за своју земљу, не би био тако велики као онај човек који би учинио да на једном влашту роде два класа.*

Државне организације јесу, као што смо видели, удружења за производство материалних и духовних блага, и, према томе, свака политика мора бити подређена тим стваралачким силама, које су у истини прави и непосредни агенси сваког напретка. Велика и драгоцену улога политике је у томе да дејство свих тих појединих сила сложи у једну општу резултанту и да је упуту к циљу високог културног развића.

Не треба ни на један тренут заборавити да, како техника тако ни политика, нису само циљ, већ само средство за достигнуће истинског циља: *високог културног развића народа.* Техника служи томе циљу непосредно, а политика посредно, и само у толико у колико она развија и управља стваралачке силе народа.

Знајте да тековине технике имају свакад апсолутну, реалну и трајну вредност, док су тековине чисте политике пролазне, а често привидне и проблематичне природе.

Какви су плодови политике која излази из тог природног и једино правилног оквира њене надлежности најбоље нам показује печални пример Германије. Њена моћ и величина није никад била у јункерској политици, него у огромним успесима њене технике и радиности. Јункерска политика је уништила богати плод духовних напора, који су немачки народ били учинили великим фактором светске културе.

Снага данашње Италије није у авантуристичкој политици њеној, него у успесима које је учинила и чини италијанска техника и индустрија. Слава Марконија покрила је срам пораза код Адуде и неуспеха триполитанске политике.

Улога инжењера у политици била би, према томе, да ослободе стваралачке силе, да им уклоне сметње и отпоре, да би се постигао максимални ефекат њиховога дејства. Инжењери морају у првом реду бити активни инжењери, па тек онда политичари. Као сваки културни радник, инжењер мора бити слободан од слабости да од људи, имена и појмова ствара идоле, кумире и фетише, с једне, и бајке и плашила, с друге стране. За оцену сваког, па и политичког делања, политичких струја и принципа, мора се наћи неко апсолутно мерило: не сме се остати на предубеђењу форме, него се мора доћи до њихове суштине.

Да би и ваша будућа политичка делатност била заснована на солидном темељу познавања људских тежњи и путева друштвеног развића, ви морате обратити пажњу на изучавање друштвених и економских наука које су вам, као што смо видели, нужне и у вашем чисто стручном техничком раду.

Не мислим вас наговарати да се за време вашег бављења под гостољубивим кровом Университета не бавите политиком. На против

ја мислим да то време треба да искористите и за ваше политичко васпитање. Но, политичко, као и техничко васпитање, долази пре активног рада, и ја бих вам најтоплије препоручио да се од те акције уздржите. Ваша младалачка бујност може вас завести да се прерано загрејете, не за идеје, него за партијске паролe, а да тиме за навек предопределите правац и ограничите слободу своје акције.

Научите се, прво, да разликујете политичке идеје и убеђења од партијских програма, уверите се, прво, колико су идеје пуне тоpline и ширине, и како су партијски програми искључиви и уски. Умејте, док сте на Универзитету, сачувати вашу слободу, не ради тога да бисте могли мењати своја убеђења, него да бисте били слободни у избору пута и начина за њихово остварење. Чувајте се да сад кад ваше расуђивање није још достигло пуну зрелост, вашом наивношћу и вером у људе не будете заведени у велики грех идолопоклонства пред личностима, празним именима или формом без садржаја.

Морамо признати пред вама да ми нисмо умели издићи политику на ту висину на којој она мора безусловно бити да би била прво безбедна, а затим корисна. Наше зебње биле би велике и нашем очајању не би било краја кад се не бисмо надали, кад не бисмо веровали да ћете ви који за нама долазите, на том пољу исправити оно што смо ми искварили, уносећи у политику морал, као више руководеће начело, и да ћете пред очима имати духовни и материални прогрес нашег народа, као једини циљ сваког нашег, техничког и политичког делања.

Та вера да ви нашем многонапаћеном народу носите давно жељену зору мирног и срећног живота, удвојиће наше силе и наше старане да би вам расветлили тај једини пут који води к истинској служби друштва и државе и, у исто време, једином, достојном човека, душевном задовољењу, коме је извор у савесном испуњавању својих грађанских дужности.

С том надом, ја вас још једном поздрављам са : Добро нам дошли !

К. САВИЋ

ПОЛОЖАЈ СЛОВЕНА У НОВОЈ ЕВРОПИ

(II)

8. — Последицама рата и револуције, Русија је претрпела веће промене од свих словенских држава. Постала је по територији мања због суседних нација, нарочито на западу, које су добиле своју независност.

Али највећа промена, која се на далеко простире, састојала се у укидању царистичке аутократије и у оснивању једне комунистичке ре-

публике. Русија је прва социјалистичка држава у Европи и у опште у целом свету, и из тог је разлога предмет општег интересовања.

Русија се у Европи граничи Финском, Естонијом, Летонијом, Пољском и Румунијом. Њени односи са Украјином и Бело-Русијом неодређени су: то исто важи и за њене односе с народима и државама на Кавказу.

Пре рата су Русија и Пруско-Немачка кроз стотине година одржавале уговорне суседске односе, па и данас, ма да су, услед промена које је рат донео, обе земље раздвојене једна од друге у територијалном погледу, веза између Русије и Пруске није умањена. И доиста, Немачкој као целини, она је највише потребна, нарочито са економске тачке гледишта. Земљорадничку Русију може снабдевати индустријска Немачка мануфактурним продуктима, а непосредни саобраћај олакшан је морем, тако да се транзит преко суседних држава може избећи.

Кад је Брест-Литовски мир између Русије и Немачке закључен, *Morning Post* је писао: „Словен постаје роб Немцу; то је смисао немачко-руског мира“. Пошто је у то време била могућност немачког економског продирања у Русију, она је врло озбиљно посматрана на западу. Сами Немци показују сталну пажњу према Русији, а тако исто међу немачким публицистима то мишљење заслужује нарочиту пажњу, живо се гледа да се спријатељи с Русијом, што је нарочито срачунато на то да се појача источна Пруска. У часу кад пишем стижу вести о руско-немачком споразуму у Ђенови.

Русија, која је много препатила у рату и због револуције, налази се пред једном хитном потребом за економском рестаурацијом, земљорадничком, а не мање и индустријском. Русија је у зависности од западног капитала и присуства западних инжењера, радника, трговаца, итд.

Културни задаци који је очекују такође су велики и хитни: смањивање великог процента неписмених и уздизање општег васпитног ниво-а. Сумњиво је да ли ће и у коликој ће мери руска православна црква бити способна да узме удела у васпитним задацима у народу. До данас је нагињала претераном трансцендентизму, и њен је активни удео при народном васпитању био без значаја. Тим трансцендентизмом црква је била постала роб царизма; али захваљујући револуцији извршено је извесно побољшање, и тим је враћена на патриархалну организацију у периоди пре Петра Великог, а тако исто и прогоњењем свештеника од стране бољшевика она се приближила сељачким масама.

Потребно је рећи само неколико речи у вези с бољшевизмом, а то је: да је бољшевизам увек критикован као један словенски феномен. Сами руски бољшевици држе да су они стварни, и једини прави марксисти. И доиста, кад су се дочепали власти да управљају, они су то учинили из чврстог убеђења да ће њихова револуција, изведена у са-

гласности с Марксовом теоријом, завести комунистички режим у Русији, и да ће Запад напустити капитализам и поћи за руским примером. Захваљујући непрестаним дискусијама које су се настављале међу социалистима и несоциалистима, ствар је, држим, постала довољно јасна. Ни по свом учењу, ни по својој тактици бољшевизам није марксистички. Бољшевизам несумњиво има поједине марксистичке елементе, али је он пре мешавина бланкизма, синдикализма и анархизма: он је много ближи Бакунину него ли Марксу. Он представља продужење руског нихилизма, а првенствено терористичког нихилизма. Тај је производ чисто руски феномен, плод неорганског развијања, које је проузроковано додиром најкоренитијих западних идеја са стационарном ситуацијом света, коју је тако дуго помагала руска црква. Бољшевик је руски свештеник задахнут и помућен Фајербаховим материализмом и атеизмом. Полувапитање је било бич за стару, а бич је и за нову, совјетску Русију. Један најнеписменији народ не може да ради у смислу Маркове социалне доктрине, сем на хартији. Али што је један некултуран или упола културан народ тако потпуно подлегао бољшевичкој утопији, не треба да изазива ни најмање чуђење, јер је био ратом и револуцијом бачен у велику материалну и моралну беду. Из сличних се разлога бољшевизам, ма да у блажој форми, јавио и код осталих словенских народа, у Југословена, Бугара и Чехо-Словака. Као и у Русији, тако и у Немачкој и Угарској, бољшевизам је био условљен ратом; он се нарочито раширио по земљама које су изгубиле у рату, или тешко страдале од његових последица. То као да само по себи тежи да докаже да руски бољшевизам није последња етапа у људском развоју, коме се Маркс надао и који је прорицао. Исто тако је јасно да се бољшевизам није раширио само у Русији и да није, дакле, у свему руски и словенски; све што се може рећи, то је да руски бољшевизам има сам по себи нарочити карактер. Тако звана *диктатура пролетаријата* значи апсолутистичку владавину једне незнатне мањине, и према томе, хтели не хтели, бољшевици настављају царистичку аутократију.

У политичком и у административном погледу руски се бољшевизам још брзо изменио за време свог кратког века. Благодарећи револуцији, царистичка централистичка организација је срушена, а Русија се поцепала у засебне, узајамно независне општине. Ускоро, међутим, бољшевизам је учинио напорни корак ка централизацији и Русија је данас једна федеративна држава од више или мање независних и аутономних држава и територија (укупно двадесет и пет — Украјина, Казан, итд.). Једно огромно царство на земљорадничком ступњу развоја лакше се цепа у засебне јединице, које су саме себи више или мање довољне. То је онај руски недостатак јединства који је још од Великога Рата, у ово скорије историјско доба, омогућио појединцима

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

који су имали политичку и војну моћ, да добију власт, како над деловима, тако и над целином. Са економске тачке гледишта, бољшевизам се тако исто брзо изменио враћајући се увек све више и више капитализму и индивидуализму.

Питање у коликој су мери Руси и Словени у опште наклоњени комунизму, компликовано је и тешко. Совјетски комунизам, правилно посматран, понајвише је капиталистички; а у ствари, постоји и један потпуно негативан комунизам, пошто су немаштина и беда најглавније ствари које су унесене у комуноу. Према Марксову учењу и према учењу свих комуниста, комунистички би режим требало да буде нешто више од капиталистичког, и према томе, требало би да има, како у економском, тако и у социалном погледу, много веће дејство. То извесно не важи за совјетски систем, који је у економским питањима у суштини више анархистичан него ли демократски, и личи на онај анархистички комунизам који је преовладао међу револуционарним емигрантским комитетима за време царистичког периода.

Социални и религиозни покрет који је ојачао у Чешкој после мученичке смрти Јана Хуса, такође је добио у својој крајњој таборићанској форми комунистичко обележје; али је то био један верски комунизам, заснован на учењу апостолских прописа. Политички и економски наред такође су олакшали таборићански експеримент, али је он остао локализован и био је кратка века. Шта више, тај је верски комунизам тада постојао не само у Чешкој већ и у Немачкој (минстерски анабаптисти), а може се још и дан дањи наћи у Сједињеним Државама. Искрено говорећи, данашњи совјетски режим далеко пре можемо приписати политичком и социалном хаосу који је задесио један, у културном погледу слаб народ, него ли ма каквој словенској урођеној особини; нити је ико пак толико успео да утврди његово чисто словенско порекло.

Анархистичко обележје Совјетске Русије било је усвојено; па смо отуд и ми научили да сматрамо анархизам као основну црту словенског карактера. Али остављајући на страну факат да је анархизам такође заснован и код западних народа — можда више код Латина с келтском мешавином него ли код тевтонских раса — тако звани словенски анархизам мора се пре тумачити као резултат временских околности под којима су Словени живели. Готово су сви они релативно рано потпали под туђу власт; пошто су били искључени подједнако из политичке и административне власти, они природно нису имали континуитета и традиције у оба та правца. То се такође односи и на бољшевице, који су дошли на власт путем револуције. Они испаштају за себе и за руски народ грехове царистичког режима који није учио и навикавао народ да узима учешће у политичкој и социалној администрацији. Бољшевици овоме додају грешку њиховог исто-

ријског материализма, као резултат што му нису придавали довољан значај при организацији државе и њене администрације, којој такође у теоријском погледу нису придавали важности. Ово је, међутим, слаба страна марксистичког социализма у Немачкој, а такође и свуда у опште. Код свих словенских народа ми у истој мери запажамо нешто што се може назвати практичним анархизмом, или још боље, *асташизмом*, а то је један озбиљан недостатак, којег сви словенски народи морају бити свесни. Природно, код тевтонских народа — а специјално у Пруској — сасвим супротан астатизму, преовладао је етатизам, чак до претераности: али је то имало опасан утицај, како на политичаре, тако и на културу, и Немачка је заиста и пала услед свог претераног „етатизма“.

Сви би ови проблеми изискивали детаљнију и тачнију анализу: ја добро знам да се објашњење политичких и социјалних промена код разних народа, њиховим тобож перманентним националним и расним особинама, мора примити с врло великом обазривошћу у садањем стању социолошке науке.

9. — Украјину смо већ у неколико махова помињали. Њена политичка ситуација, а нарочито њени односи са Совјетском Русијом, до данас су још рђаво одређени. Корен украјинског проблема је у разлици између Украјине и Русије, и исто је толико дубок колико и сама та разлика. У економском погледу, Украјина се разликује од северне Русије: она има плодније земљиште и тамо је успевао највећи део пшенице коју је пре рата Русија извозила. Она има на пример угља, гвожђа и петролеума; галицијска поља зејтина (уљаници) налазе се на територији на којој станују Мало-Руси, а има и море. Управо из тог разлога су се Руси са севера гурали ка јужној Украјини. Постоје такође и разлике у карактеру између Руса и Украјинаца, слично оној разлици која постоји и код осталих народа међу северним и јужним делом.

Баш је у скорије време постојала препирка код словенских филолога и у опште школских људи о томе да ли је мало-руски језик сасвим различит од руског, или је само његов дијалекат. Таква се препирка, природно, не може решити по искључиво граматичким линијама: јер, што се тога тиче, готово за све је народе супремација књижевног језика одређена политичком супремацијом. Данас је украјинска књижевност још слаба насрам руске; Кијево, највећи град у Украјини, руско је по карактеру и било је колевка руске државе као целине. Мало-руски народ прелази преко граница у суседне земље — Русију, Пољску, Карпатску Рутенију и Румунију; — број Малоруса се цени на 30 милиона. Отуда различити политички резултати између Русије, Пољске, Чехо-Словачке и Румуније. Територија насељена Мало-Русима велика је као Немачка, а има већи број становника од Француске.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

10. — Питање које је стављено за Украјинце, може се још у већем степену применити на Бело-Русе, то јест: да ли и они сачињавају одвојен народ и одвојен језик. Као што ова два примера показују, језичко питање често добива нарочити значај, тамо где нема још многоструког и снажног интелектуалног живота. Баш код тих народа и делова од народа јасније се опажају веома ситне лингвистичке разлике, и људи се везују за особености које су често чисто локалнога карактера. С друге стране, не може се одрицати да употреба народног језика, или чак и дијалекта као књижевног језика, има добар утицај на интелектуални развитак; крајњи доминантни централизам у Русији био је мање штетан у културном него ли у политичком погледу, и данас је проузроковао покрет за украјинском културном аутономијом. У Маџарској су Маџари били против чешкога литерарног језика, али су толерисали словачки народни дијалекат. Лако се да увидети да у политичком погледу тај развитак локалних дијалеката и култура може да нанесе ослабљење народа; Немачка је бранила један централни литерарни језик, ма да је имала много дијалеката који се врло битно разликују од њега; то се може применити и на доста велики простор Француске, а Француска се такође цитира као пример за политичку централизацију.

(Свршиће се)

ТОМА МАСАРИК

(Превео с енглеског *Богдан В. Радојевић*)

ПРИЛОЗИ

(Крај)

ПРИЛОГ „РАТНОЈ БИБЛИОГРАФИЈИ“

- 92. *Gauvain Auguste*, La question yougoslave (une carte), Éditions Bossard 43, rue Madame, 43. Paris 1918. 8°, p. 5—106.
- 93. *Gauvain Auguste*, L'Europe au jour le jour. Tome IV. La première guerre balkanique 1912. Ed. Bossard, Paris, 1918, p. XI + 416. Prix: 7-50 fr.
- 94. *Georgevitch T. R.*, Macedonia. London, 1918. 8°, p. 284.
- 95. *Georgevitch T. R.*, Parthenogenesis, in Serbian Popular Tradition. Чланак у часопису: Folk-Lore. Transactions of the Folk-Lore Society 19 (1918), p. 58—65. London, 1918.
- 96. *Georgevitch T. R.*, Serbia and the holy land (Extract from The Journal of Theological Studies, january and april, vol. XIX. Nos. 74, 75, p. 97—114).
- 97. *Giulli Ivo de*, La vie maritime des Yougoslaves et leur marine marchande 1918, Extrait du „Monde Slave“, revue mensuelle. — 1e année № 8—9. Paris, 19/21, rue Cassette. 8°, p. 3—32. (Imprimerie Slave, 182, rue du Faubourg St. Martin, Paris).
- 98. *Gorrini J.*, Docteur, Les barbares en Serbie. Aoste. Imprimerie Edouard Duc. 1918. 8°, p. 5—14. (Extrait du journal „Le Mont Blanc d'Aoste“, № 22 et 23, 1918).
- 99. *Grgašević Jaša*, Gli Slavi del Sud e il governo austro-ungarico (La Vita Internazionale, anno XXI, № 9, 5 maggio, 1918). Milano, p. 167—169.
- 100. *Haumant Emile*, La Yougoslavie par — — professeur à la Sorbonne (Questions balkaniques, № 3. Éditions de la Ligue des Universitaires Serbo Croato-Slovènes), Paris, 8°.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

101. *Ibrovac Miodrag*, La langue serbo-croate par — — chargé de cours à l'Ecole des Langues Orientales. Questions contemporaines, № 4. Paris, 8e. (Editions de la Ligue des Universitaires Serbo-Croato-Slovènes).

102. *Ilitch Petar*, Les mines de Serbie par — — ingénieur en chef à Belgrade. Paris, 8e. (Questions balkaniques, № 24. Editions de la Ligue des Universitaires Serbo-Croato-Slovènes).

103. *I marinai italiani per l'esercito Serbo*. Anconio quattrini 6. Edito a cura dell' Ufficio Speciale del Ministero della Marina. 1918, Roma. Tipografia Cooperativa Sociale, Via de' Barbieri, 6, p. 4—12.

104. *In dar vest Europe*. — Austria-Hungary's effort to exterminate her jugoslaw subjects. London, The Near East, limited, 1917, p. 3—48.

105. *In honour of the senate nations*. Serbian Society of Great Britain. Report 1916—1917, p. 1—23

106. *Jolguer Ivan*, Les Slovènes, par — — ancien ministre, professeur de l'Unversité. Paris, 8e. (Questions contemporaines, № 14, Editions de la Ligue des Universitaires Serbo-Croato-Slovènes).

107. *Joušovitch Yovan, Bélich A. et Djordjevitch J.*, Le rapprochement intellectuel franco-yougoslave. Paris, 8e. (Questions contemporaines, № 11. Editions de la Ligue des Universitaires Serbo-Croato-Slovènes).

108. *Kangrga Yovan*, France et Serbie. Discours distribué au public au concert du 9 Juillet 1916. 8e, p. 1—3.

109. *L'Albanie*. 4e, p. 1 (Paris, 1919).

110. *Lavergne G.*, La Serbie et les Serbes (Avec avant-propos de M. Marinko Stanoyévitch, professeur et député serbe). Paris, Hector et Henri Durville, 1918, p. 5—122.

111. *La ville de Ryéka* (Fiume). 4e, p. 3—12 (Paris, 1919).

112. *La ville de Trieste*. 4e, p. 3—9 (Paris, 1919).

113. *Lazić Ant.*, Ethnographical Italo-Jugoslav-German Frontier by — — 8e, p. 1—4 (Explanation of. map. Imp. Lang, Blanchong et Cie, 7, rue Rochechouart. Paris, 1919.)

114. *L'effort militaire* des Serbes, Croates et Slovènes dans la guerre 1914—1918. 4e, p. 3—21.

115. *L'Istrie*. 4e, p. 3—10 (Paris, 1919).

116. *Le pillage méthodique de la Serbie*. Rapport officiel du Gouvernement Serbe. Imprimerie „Lux“. Gravenlage, 1917, p. 3—18.

117. *Le régime austro-hongrois*. Discours prononcé à la Séance du 19 octobre 1917 du Reichsrat de Vienne, par le Dr. Tresitch-Pavitchitch, député yougoslave, représentant de la circonscription dalmate des îles Bratch-Hvar-Vis. 8e, p. 3—15. (Imp. des Beaux-Arts, 79, rue Dareau, Paris).

118. *Les marins yougoslaves*. Leur rôle dans la lutte pour l'indépendance de la Yougoslavie et pour le triomphe du Droit et de la Justice. Edition du Bulletin Yougoslave. Genève. — Imprimerie E. Chaulmontet, Rue des Rois, 12. 1919, 8e, p. 1—32.

119. *Les pays de Goritsa* et de Gradisca et la ville de Goritsa. 4e, p. 3—9. Paris, 1919).

120. *Les souffrances d'un peuple*. Mémoire du parti Socialiste Serbe présenté au Comité International à Stockholm, avec préface de Camille Huysmans, Réquisitoire de Tressitch Pavitchitch et d'autres députés yougoslaves prononcés au parlement de Vienne. Genève, librairie Kundig, 1918, p. 1—59.

121. *Liga*. I. — Југословенска Демократска Лига — I. (Ligue démocratique yougoslave). Jugoslovenska demokratska Liga. Женева, 1919. 4e. (Цена 2 дин. од 1 св. Imprim. du „Courrier Serbe“, Rue de Chentepoulet 9, Genève).

122. *L'importance économique-politique de Trieste*. Lioubiana, 1919. 8e, p. 1—3.

123. *Marbeau Edouard et Voïnovitch Louio*, Un Apôtre de l'Unité Yougoslave (Monseigneur Strossmayer) par — — ancien auditeur au Conseil de l'Etat et comte — — ancien ministre. Paris, 8e. (Questions contemporaines № 18, Editions de la Ligue des Universitaires Serbo-Croato-Slovènes.)

124. *Markovitch V.*, La Macédoine a-t-elle été considérée comme pays bulgare par les Serbes du Moyen Age? par — — docteur ès lettres (Félix Alcan, 108, Bld. Saint-Germain, Paris. Questions balkaniques, № 1. Editions de la Ligue des Universitaires Serbo-Croato-Slovènes.)

125. *Mémoire* sur la question dalmate. 4e, p. 3—12 (Paris, 1919.)

126. *Mémorandum* présenté par les Slovènes du pays de Gorice au conseil national de Ljubljana. 8e, p. 1—7 (Gorice, 1918.)

127. *Mihaïlovitch Yélénko*, Sismologie. — Résultats des études sur le tremblement de terre d'août et de septembre 1912 sur la mer de Marmara. (Comptes rendus, t. 166, p. 784, séance du 13 mai, 1918). Paris, 1918, p. 1—3.

128. *Miloïevitch Miloïe*, Mélodies. Op. 21. Berceuse triste; op. 22 № 2, La lettre. Paris, J. Hamelle, éditeur, p. 2—7, 1—5. Prix: 2 fr.

129. *Moravec Zdenko*, L'Italie et les Yougoslaves. Avec un exposé des relations Italo-Yougoslaves pendant la guerre et des documents à l'appui. Paris, imprimerie Lang, Blanchong et Cie, 7, rue Rochechouart, 7. 1919, 8°, p. 3—47.

130. *Notice sur l'Imprimerie des Mutilés Serbes de Bizerte* (Извештај о Штампарији Српских Инвалида у Бизерти). Bizerte, Imprimerie des Mutilés Serbes, 1918, p. 1—26. [Извештај је 79 издање поменуће штампарије.]

131. *Pavitchevitch Mitchun M.*, Montain Roses. Selections from the poems of — (One of the foremost serbian poets from Montenegro). New York, N. Y. 1918, 7—28.

132. *Peikovitch Vladimir*, L'art dalmate par — professeur à l'Université de Belgrade. Paris, 8° (Questions contemporaines, № 15. Éditions de la Ligue des Universitaires Serbo-Croato-Slovènes).

133. *Petronievics Branislav Dr.*, Ou the Skull of Trittylodon longaevis, Owen. (From the Anals and Magazine of Natural History, October 1917.) London, 1917, p. 283—289.

134. *Philéas Lebesgue*, Les chants féminins serbes. Poèmes populaires traduits en français pour la première fois avec un commentaire comparatif des airs traditionnels et diverses études critiques. Préface de M. Miodrag Ibrovac, chargé de cours à l'École des Langues Orientales. Paris. E. Sansot, éditeur, 1920. 8°, 1 л. (садржај), p. 7—189 + 4 л. (note).

135. *Popovitch P.*, La Serbie. Conférence faite à la Sorbonne par — professeur à l'université de Belgrade. Genève, Édition du journal „La Serbie“, 1918. 8°, p. 3—23.

136. *Pouritch Bojidar*, docteur en droit: „De la clause „rebus sic stantibus“ en Droit International Public“, Paris, Jouve et Cie, éditeurs, 1918, p. 1—180.

137. *Primorac Vouk*. The Jugoslavs. 8°, p. 1—8 (Paris, 1919. Printed at „Jugoslovenska Zadruga“. Paris, 41, rue de la Victoire. Printed as a manuscript).

138. *Radonić Jovan*, Les Albanais et les Serbes, par — professeur à l'Université de Belgrade. Questions contemporaines, № 2, 8°, (Éditions de la Ligue des Universitaires Serbo-Croato-Slovènes) Paris.

139. *Radonitch Yovan*, professeur of the University of Belgrade. The Banat and the serbo-roumanian frontier problem. Paris. Ligue des Universitaires Serbo-Croato-Slovènes, 74, rue Bonaparte, 74, 1919, 8°, p. 1—16. (Imp. Paul Dupont).

140. *Radosavljevich*, The Psychology of the Slavs. (Reprinted from „The Russian Review“, vol. III № 3, 1917, p. 3—15).

141. *Rapport* de la commission interalliée sur les violations des Conventions de la Haye et du Droit International en général, commises de 1915—1918 par les Bulgares en Serbie occupée. 8°, p. 1—53.

142. *Rapport* sur l'exploitation économique de la Serbie occupée par les autorités austro-hongroises et bulgares. 4°, p. 3—11.

143. *Reiss R. A.*, Les Austro-Hongrois en Serbie envahie. Rapport présenté à M. le Président du Conseil des Ministres du Royaume de Serbie par — Docteur ès sciences, professeur à l'Université de Lausanne. Paris. Imprimerie „Yougoslavia“, 14, rue du Bourg-Tibourg, 1919. 4°, p. 3—36.

144. *Reiss R. A.*, Royaume de Serbie. Sourdoulitza. Rapport présenté au G. q. g. de l'armée serbe par — docteur ès sciences, professeur à l'Université de Lausanne (Suisse). Paris. Librairie Bernard Grasset, 61, rue des Saints-Pères, 61. 1919, 8°, p. 3—16 (Imp. Art. „Lux“, 131, Boul. St. Michel, Paris).

145. *Reiss R. A. et Bonnassieux A.*, Réquisitoire contre la Bulgarie par le professeur — de l'Université de Lausanne et — substitut du procureur de la république à Lyon. Paris. Librairie Bernard Grasset, 61, rue des Saints-Pères, 61. 1919. (Prix 1 fr.) 8°, p. 3—64 (Impr. Chantenay, 15, rue de l'Abbé-Grégoire, Paris).

146. *Sérajévo*. La conspiration serbe contre la monarchie austro-hongroise. Berne, Ferd. Wyss, 1917, p. 3—182.

147. *Skerlitch Yovan*. Les Serbes et la Démocratie Occidentale, par — professeur à l'Université de Belgrade, Paris, 8°, Questions contemporaines, (№ 19. Éditions de la Ligue des Universitaires Serbo-Croato-Slovènes).

148. *Smodlaka*, Les revendications territoriales yougoslaves. Conférence de M. — député de Spalato, membre de la Délégation du Royaume des Serbes, Croates et Slo-

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

- vènes au Congrès de la Paix, faite à la séance de l'Union des Grandes Associations françaises contre la Propagande ennemie, du mardi 11 mars 1919. Paris. Imprimerie Lang, Blanchong et Cie, 7, rue Rochechouart, 7, 1919, 8°, p. 3—15.
149. *Sokolovitch P. P.*, Le mirage bulgare. Paris, 8°. (Questions balkaniques, № 5. Éditions de la Ligue des Universitaires Serbo-Croato-Slovènes.)
150. *South Slav Monuments*. I Serb'an Orthodox Church. Edited by Michael J. Pupin, professor of Columbia University. With an introduction by Sir Thomas Graham Jackson, Bart. R. A, Hon. D. C. L. Oxford, Hon. L. L. D. Cambridge, F. S. A. London: John Murray, Albermarle street, W. 1918, p. 7—64.
151. *Spalaïkovitch Miroslav* (Questions Contemporaines, № 16), Le drame russe, par — — ministre plénipotentiaire. Extrait de la „Revue Yougoslave“, Paris, Ligue des Universitaires Serbo-Croato-Slovènes, 60, rue des Ecoles, 60. 1919, 8°, p. 3—14. (Impr. Levé, rue de Rennes, 71 — Paris.)
152. *Spasoyevitch Yanko*, député, avocat. Le roi Nicolas et l'union du Monténégro avec la Serbie (traduit du serbe). Genève. Éditions du Journal „La Serbie“, 1918. Tous droits réservés. 8°, p. 5—94. (Prix: 2 francs.)
153. *Stanoïévitch S.*, Les relations serbo-grecques. Paris, 8°. Questions contemporaines, № 7. (Éditions de la Ligue des Universitaires Serbo-Croato-Slovènes.)
154. *Stanoïévitch St.*, La civilisation du peuple serbe au Moyen Age par — — professeur à l'Université de Belgrade. Extrait de la Revue de l'Orient Chrétien (Deuxième série, Tome X (XX), № 3). Paris, Ligue des Universitaires Serbo-Croato-Slovènes, 1919. Questions contemporaines, № 6, 8°, 1—26.
155. *Stoyanovitch Kosia*, Les relations économiques de la Serbie avec les pays balkaniques et les pays alliés avant et après la guerre, par — — ancien ministre du Commerce de Serbie. (Chez Félix Alcan, Paris. Questions balkaniques. Éditions de la Ligue des Universitaires Serbo-Croato-Slovènes.)
156. *Subotić Dragutin — Forbes Nevill*, Serbian Grammar. M. A. Reader in Russian and the Other Slavonic Languages in the University of Oxford. At the Clarendon Press, 1918, p. 1—222.
157. *Šišić Ferdo*, Zrinski et Frankopan, par — — professeur à l'Université de Zagreb. Paris, 8°. (Questions contemporaines, № 20. Éditions de la Ligue des Universitaires Serbo-Croato-Slovènes.)
158. *Tchoubinski M. P.*, professeur à l'université de Pétrougrad, L'Idée de l'Unité Serbo-Croate au point de vue de son développement et de sa situation actuelle. Paris. Édition de la Yougoslavie, 1918.
159. *The Times history of the war*. (Published weekly) Part 21, vol. 2. jan. 12. p. 277—316. (Са сликом краља Петра). — part. 36 vol. 3. apr. 27, 1915. p. 361—400 (Са сликом престолонаследника Александра). — part. 88, vol. 7, apr. 25, 1916, p. 349—388 (Са сликом српских и енглеских војника у рату), — part. 144, vol. 12, may 22, 1917, p. 1—40 (Са сликом ђенерала Милнеа). London, printed and published by the Times Company. Limited. Price vet. 8 p.
160. *Trivounatz Milosh Dr.*, The hope of the Jugoslavs. (New York Times, June 17, 1918).
161. *Trumbić Ante*, Le problème de l'Adriatique. Exposé de M. — — ministre des Affaires Étrangères du Royaume des Serbes, Croates et Slovènes et Délégué à la Conférence de la Paix devant le Conseil des Dix, le 18 février 1919. 4°, p. 1—4 (Imp. Lang, Blanchong et Cie, 7, rue Rochechouart, Paris, 1919).
162. *Voïnovitch Louis*, Italie et Yougoslavie par Comte Louis de — Paris, 1919, 8°, p. 3—55 (Imprimerie „Graphique“ 5, rue Lamb'ardie, Paris).
163. *Vošnjak Bogumil Dr.*, Les Slaves du Sud et l'Autriche-Hongrie. Un rempart contre l'Allemagne. Les Slovènes. Adapté sur l'édition anglaise par Henri Froidevaux. Préface de Gabriel Louis-Jaray. Paris, librairie Chapelot, 1918, p. 5—198.
164. *Živanović Théodore*, La Ville de Nich durant l'été 1915. Thèse présentée à la Faculté de Médecine de l'Université de Lausanne, par — — Lausanne, impimerie Th. Ebertard, 1916, p. 3—40.
165. *Žujović Jovan M.*, La politique intellectuelle franco-serbe. (Extrait de № 3-4 et 5-6 de la Patrie Serbe). Paris, imprimerie de Vaugirard, 1918, p. 3—28.
166. *Žujović Jovan M.*, Influence intellectuelle française sur les Serbes. Conférence faite à Paris le 8 mars 1918 par — — président de l'Académie royale de Serbie, Vannes, imprimerie Lafolye frères, 1918, p. 7—66.

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

Dr. W. A. Lay, *Die Tatschule*.

Данас када је скоро читав свет спопала нека чудна просветно-школска грозница, па људи час маштају о „новим“ школама, час о „експерименталној“ школи, час о *Werkschule*, час о *Arbeitschule*, час о *Produktivschule*, час о *École sur la mesure*, час о *Doing-School*, час о овој или оној *Versuchsschule*, час о *L'École active*, час о *Project-School*, час о *Landerziehungsheime*, час о *Cassa dei Bambini*, час о *Dalton Plan School*, итд., мислим да неће бити на одмет ако нашим просветним људима обратим пажњу на једно дело које даје историјски и научно-педагошки поглед на школску реформу која се обазире и на природу и на културу.

То дело носи овај наслов:

Dr. W. A. Lay, *Die Tatschule: Eine Natur und Kulturgemässe Schulreform*; Leipzig, Zickfeldt, 1921, 227.

Овај је приказ просто неопходан, јер се и код нас налази веома спремних и даровитих школских људи који или олако узимају и Д-р Лаја и његова дела, или га пак дижу у небо у правцима за које ни сам Д-р Лај не би марио. Да би колико толико обавестио нашу просветно-школску јавност о апсолутној и релативној вредности Лајевих дела, ја сам још поодавно исписао низ чланака под овим насловима: 1. Радна школа Д-ра В. А. Лаја; 2. Педагошко основно начело Д-ра В. А. Лаја; 3. Историјски поглед на педагошке радове Д-ра В. А. Лаја; 4. Значење Д-ра Лаја по педагоге теоретичаре и практичаре; 5. Лајева методика природне историје; 6. Лајева проучавања идеационих типова; 7. Лајево проучавање пластичке уметности у деце; 8. Лајеви ортографски експерименти; 9. Лајеви експерименти у рачунству; и 10. Приказ Лајевог најновијег дела: *Volkserziehung*.

Ови радови су делом већ обелодањени, а остали ће доћи на ред у своје време. Но од свих Лајових дела за наше прилике најважније је *Die Tatschule*; ово дело требало би да угледа света и у нашем руву.

И Лај увиђа потребу реформе у садањем систему васпитања. Садањи систем не само да није неадекватан, већ је он позитивно погубан по здравље и благостање дететово. Чим деца ступе на школски праг, она су у опасности да развију различите болести које су карактеристичне школској деци; она се више не развијају нормално у узрасту и тежини тела, она постају кратковида и одају навику муцања.

Ђак који је даровит у школи често пута није кадар да покаже своју способност у животу пошто напусти школске клупе, а ђак који се сматраше као глупав и неспособан за школу, постиже част и славу

у прози живота. Времена се мењају, па се и наш систем васпитања мора изменити да би се удовољило захтевима времена. Лај је потпуно убеђен да је *Tatschule* (активна или моторичка школа) кадра да удовољи захтевима наших дана.

Под васпитањем помоћу акције или радње, Лај не мисли само ручно образовање или индустриално васпитање. То је васпитање које охрабрује ђака да реагира на различите надражаје који у њену чине упечатке помоћу његове природне и социалне средине.

Тако резонује Д-р Лај у првоме делу свога дела *Die Tatschule*.

Други део ове заиста ваљане књиге бави се пореклом и развијем идеја о васпитању помоћу акције. Да то укратко саберемо.

1. Идеја се појавила у доба Ренесанса. Тада се опажало и експериментисало; то беше доба реакције противу чисто књишког учења. Онда се препоручивало телесно васпитање и образовање (вежбање) чулних органа. Французи Рабле, Монтењ, наш велики Славен, Чех Јан Амос Коменски, заговарали су практично образовање.

2. Та иста идеја огледа се и у периодама Пиетизма и Просветљења. Немац Франке је заступао ручно образовање да би се деца спасла од злог понашања, дајући им да се позабаве чиме. А Енглец Џан Лак захтевао је да сваки центлмен научи један занат. Гениални Женевљанин, Жан-Жак Русо, вели да умни треба да ради као сељак, а да мисли као филозоф. *Realschulen* (реалке), занатлијске школе и индустриалне школе беху још тада установљене. Ручно образовање предлагано је од Немаца Базедова и Салцмана као средство за васпитање. Год. 1804 Блаше захтева да се установи дефинитиван однос између рада и осталих предмета наставне основе.

3. Отац модерне педагогије, племенити и гениални Швајцарац Јохан Хајнрих Песталоци, подучавао је своје ђаке у ручном раду да би његов завод у Најхофу могао сам себе издржавати. Он је истицао социалну страну рада. Васпитање треба да је прави живот. *Das Leben bildet*, вели племенити и добри Песталоци. Он разликује — психолошки — три врсте способности: 1.) спиритуалне моћи или главу; 2.) моралне силе или срце, и 3.) уметност руку или тело. Знати значи спољашње се репрезентовати. Знање има две стране: 1.) унутрашњу, спиритуалну или интелектуалну, и 2.) спољашњу, или физичку страну. Унутрашња страна се састоји у развију мишљења (ума) и моћи судилице, која је резултат природног развића опсервације. Песталоци је скоро дао читаву зграду психологије покрета у садашњици.

4. Чувени германски идол у филозофији и у националној педагогији Немаца, Фихте, овако подвикује: *Nicht zum müssigen Beschauen und Betrachten deiner selbst, oder zum Brüten über andächtige Empfindungen, — nein, zum Handeln, bis du da; dein Handeln und allein dein*

Handeln bestimmt deinen Wert... Es ist in mir ein Trieb zu absoluten unabhängiger Selbsttätigkeit.

5. Славни Хербарт верује да је рад изврсно приправљање за систематску акцију и фундаментално средство за развијање карактера. Он је само грешио у томе што је веровао да је техничко образовање од веће услуге него ли гимнастика. Он је чврсто веровао да прво развија интелекат, а друго тело. Гимнастика такође развија интелекат.

6. Један други славни Немац, Фридрих Фребел, учи опет да основа интелектуалног развића није интелектуална, већ практична страна људске природе. Фребелова је формула: 1.) ради; 2.) опажај и 3.) мисли. Песталоцијева формула: 1.) мисли; 2.) ради и 3.) опажај. Хербарт опет држи се ове формуле: 1.) мисли, 2.) ради и 3.) опажај.

Друштво *Der deutsche Verein für Knabenarbeit* узалуд је настојало да заведе ручно образовање у немачким школама за време последње четврти 19. века. Опозиција је жилаво одговарала да школа треба да даје само интелектуално образовање и да ручно образовање није развило интелекат скоро ни у каквој задовољавајућој мери.

Пабст и Денцер настоје да дођу до јасног појма о ручном образовању (т. зв. *Werkunterricht*). Они су настојали да изнађу шта учитељи овог школског предмета мисле под тим називом.

Д-р В. С. Лај овако излаже своје схватање тога термина:

Импresiја (упечатак, надражај), асимилација (интелекција, мишљење) и репрезентација (експресија, изражавање) јесте биолошко и психолошко јединство, и они морају образовати јединство у дидактици и педагогији. Д-р Георг Кершенштајнер није успео да нам даде јасан и одређен појам о радној школи (*Arbeitschule*). Он истиче образовање за грађанске дужности. Ми и дан дањи немамо јаснога појма и концизну дефиницију о „раду“ и „радној школи“. Под *Arbeit* Д-р Кершенштајнер мисли ручно образовање, а Д-р Лај неће школу за ручно образовање, већ школу за акцију, *eine Tatschule*.

Педагози уметници говоре о продукцији и продуктивном раду. Они су рођени антагонисти експерименталне педагогије и експерименталне дидактике, и показују природну аверсију и одвратност према свакој систематској опсервацији.

Д-р В. С. Лај овако излаже свој основни педагошки принцип на коме се темељи акција:

1. Са биолошког гледишта индивидуа јесте организам за претварање сенсоричких импресија у моторичке реакције. Према овом становишту импресија и експресија су јединство.

2. Са гледишта развића моторичка средишта у кортексу церебрума (сиве коре великога мозга) развијају се тек онда када су се развила сенсоричка средишта. С тога и природни ред васпитања је прво опсервација (или импресија), па онда репрезентација (или експресија), а не

као што вели Фребел: прво акција, па онда опсервација, и на послетку рефлексија. Према овоме становишту и Песталоцијева формула: 1.) мисли; 2.) делај и 3.) посматрај — није оправдана

3. Са физиолошког гледишта, моторичка или еферентна нервна струја јесте биолошко завршавање сенсоричке или аферентне струје, јер је акција или инхибиција (препречавање) акције ради прилагођивања органа и свесности о моментаним импресијама. Свако учитељево питање је једна импресија, и сваки одговор је реакција; и владање ђака у њиховом техничком, научном и артистичком раду јесте реакција, сходно прилагођивање органа и интелекта на извесне дате прилике (услове или околности).

4. Са психолошког гледишта свака нова сензација (осет), перцепција (опажај), представа и мишљење, свака емоција (чуство, осећај) и волиција (хотење) теже да се изразе у акцији (радњи, деловању). Осет светлости резултује у акомодацији очних мишића. Сваки чулни орган помоћу својих прилагођивања ствара кинестетичке осете. Свака жива идеја (представа, мисао) о покрету резултује у сам покрет.

И телесни и душевни рад су реакције, и веома је тешко повући границу између овог двога. У душевним (духовним, психичким) реакцијама (одговарањима, деловањима), спољашње мишићне контракције тешко је свести на минимум.

5. Са становишта наше епистомологије (*Erkenntnistheorie*, теорије сазнања), дух (душа) није само рецептиван и пасиван, већ и репрезентативан и конструктиван. Васколико практично, научно, техничко и артистичко мишљење и акција зависе од акције моторичких нерава (покретних живаца) и кинестетичких осета (*Bewegungsempfindungen*).

6. И са практичног гледишта можемо приступити овој проблему. Данас школа и активности живота стоје на супрот једно другом, јер настава или обука одаје и сувише мало живота, и сувише мало акције и деловања. Моторичка школа (*Tatschule*) јесте један покушај да се школа претвори у живу заједницу са природном и социалном страном.

7. Па како да се огласи основни педагошки принцип који је темељ акције?

Ђак је члан виталне заједнице која утиче на њега, као што и он опет утиче на њу; с тога, основица васколиког васпитања јесу урођене (наслеђене) и стечене реакције. Перцепције које се схватају и асимилују према правилима логике, естетике, етике и религије, морају се — у принципу — завршити у репрезентацији (експресији), у свим областима и у свим степенима васпитања. Ово реагира на опсервацију и асимилацију, па их унапређује у толико у колико се репрезентација упоређује са сходним чулним или душевним критеријем, идејом о сврси, па се онда понова извађа.

Репрезентација је свесно, смишљено прилагођивање или адаптација на извесне дате прилике. Израз адаптација не употребљава се у дарвинском смислу. То значи активно, а не пасивно адаптовање.

Загим Д-р В. А. Лај доказује како су перцепција, асимилација и репрезентација фазе једне јединствене реакције.

Трећи део Лајевог дела бави се принципом моторне школе или *Tatschule* (на супрот традиционалне *Sitzschule*, *Lernschule*, итд.). Да и ово укратко прикажемо:

1. *Социални и етички принципи*. Циљ васпитања зависи од сврхе коју приписујемо нашој егзистенцији. Како треба развијати моралну природу дететову? Обичан, социалан живот чини човека моралним. Природа је учинила човека интелигентним; социални живот чини га моралним. С тога, мора бити витална, животна заједница. Разред треба да је социална заједница.

2. *Принцип индивидуалности*. Свако дете има своју сопствену индивидуалност. Дистерверг је казао: „Погрешно је, ако не и злочин против људске природе, ако се то не узима у обзир или ако се не поштује“. Позитивно развиће индивидуалности у школи је могуће само онда ако знадемо њезино порекло, њезине елементе и њезине корелације, њезине типове и средства да се они упознају. Ово знање може се постићи само помоћу експеримената који се врше на индивидуама у чисто педагошком лабораториуму.

Склоности и дарови индивидуе спадају у област Индивидуалне Педагогије коју тек треба створити. Д-р Лај се противи департаменталном систему школског образовања (т.ј. да се за сваки школски предмет има засебан наставник), јер учитељ није кадар да упозна индивидуалност сваког појединог детета.

Заједнички или задружни живот јако потпомаже развиће индивидуалности. Живот у добро организованом разредној заједници чика на акцију све импулсе (природне потицаје или нагоне) једне социалне природе. Сваки члан радне заједнице може да узима и даје. У овоме погледу Д-р Лај се не слаже са манхајмским школским системом који одваја даровите ђаке од глупавије школске деце. Д-р Лај мисли да сваки ђак, па и интелектуално слаби ђак, има извесне добре техничке, социалне и етичке квалитете, које покаткад могу да подстрекавају они ђаци који су интелектуално даровитији.

Остатак овог, заиста красног дела, бави се правим методама наставе различитих обуковних предмета наставне основне Лајеве моторичке школе, или, како он то назива, *die Tatschule*.

И опет велим да би превод овог дела добро дошао и наставницима и родитељима, и педагозима и психолозима, и социолозима нашим.

Д-Р ПАЈА Р. РАДОСАВЉЕВИЋ

БЕЛЕШКЕ

Нови школски закони у Америци. — Амерички Биро за васпитање (као што је познато, велика федерација Северне Америке још нема своје Министарство Просвете, но његову функцију врши овај биро, придодат уз Министарство Унутрашњих Дела) издао је недавно један билтен из кога видимо да су разне државе, окрузи, градови и села обнародовали у току 1921 и 1922 године не мање од 1.600 општих закона који се тичу наставе. У билтену су најважнији од тих закона груписани у неколико рубрика као: похођење школе; инспекција сеоских школа; државне и локалне школске таксе; ширење средње-школске наставе; станови учитеља и професора (више од трећине држава већ осигуравају бесплатно то становање); плате (максимум за учитеље је 2000 долара, то ће рећи, по дневном курсу, од прилике 180.000 динара годишње; не треба при том заборавити да је у Здруженим Државама живот много скупљи но код нас); сталност на заузетим местима (тенденција да се више не намеће члановима годишњи избор, после три узастопна избора за исто место); школске књиге (у 39 држава те књиге се раздају бесплатно, бар у основним школама); школска година (осећа се тенденција да се школска година продужи на девет месеци, уместо досадашњих осам или седам); „консолидоване“ школе (кад се три-четири сеоске школе удруже у једну, та нова школа добија назив „консолидоване“ и школска администрација узима на себе бригу о преносу ученика до најдаљих станова); гимнастика и хигиена (обе су у знатном напретку у свима државама); морално васпитање (интерес за тај наставни предмет стално расте; већина држава траже да он не буде засебан предмет, но да се о стварима морала говори приликом разних других делова програма); американизација (стварање и ширење специјалних курсева за одрасле усељенике изнад шеснаест година); забавишта (у држави Висконсину, забавиште се мора основати чим родитељи или тутори двадесет и петоро деце то затраже); професионална настава (34 државе су примиле одредбе федералног закона, изјављујући да су готове да узму на себе половину трошкова око те наставе); слободне и парохијске школе (те школе треба сваке године да саопштавају властима број својих ученика и резултате похођења школе, да траже од свога особља потребне сведошце и да се потчињавају посетама инспектора јавне наставе).

Школска конференција у Енглеској. — Друга царска конференција о васпитању одржана је у Лондону прошлога лета. На њој су били окупљени администратори из Енглеске и доминиона. Дискусија се водила мање о духу и о методи васпитања но о школским установама у опште: о установи и вредности школских диплома; о стварању царског васпитног бироа, итд.

Конференција је изразила жељу да обавезно правилно школовање траје једнообразно у свима земљама царевине и за децу свих социјалних класа до четрнаесте године.

Уредник,
СВETИСЛАВ ПЕТРОВИЋ
Душанова улица бр. 5, Београд.

Државна Штампарија
Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,
Београд.